

მარეხ დევიძე

ბავშვის უფლებები ოჯახში

ბავშვის უფლებები
ოჯახში

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

მარეს დევიძე

ბავშვის უფლებები
ოჯახში

უნივერსიტეტის
გამომცემლობა

წიგნი მომზადდა ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სოციალურ და პოლიტიკურ მეცნიერებათა ფაკულტეტის და გაეროს ბავშვთა ფონდის პარტნიორული პროგრამის ფარგლებში (სამაგისტრო საგანმანათლებლო პროგრამა „ბავშვის უფლებები“).

ავტორი მარეხ დევიძე, კონფლიქტოლოგიის დოქტორი,
თსუ-ს კონფლიქტოლოგიის ინსტიტუტი

რეცენზენტი ნათელა დონაძე, სოციოლოგიის დოქტორი,
ასოცირებული პროფესორი,
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

ეს პუბლიკაცია შექმნილია საფრანგეთის საელჩოს და გაეროს ბავშვთა ფონდის მხარდაჭერით. მის შინაარსზე სრულად პასუხისმგებელია ავტორი და შესაძლოა, რომ იგი არ გამოხატავდეს საფრანგეთის საელჩოს და გაეროს ბავშვთა ფონდის შეხედულებებს.

წიგნის მომზადებაში განეული დახმარებისთვის მადლობას ვუხდით თსუ-ს კონფლიქტოლოგიის ინსტიტუტის უმცროს მკვლევარს, გიორგი მამულაიშვილს!

© ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2026

ISBN 978-9941-36-487-7 (pdf)

შინაარსი

წინასიტყვაობა	9
შესავალი.....	11
შესავლის შეჯამება.....	12
თაზი 1. ოჯახი, როგორც სოციალური და ფსიქოლოგიური სისტემა	13
1.1. შესავალი.....	13
1.2. ოჯახის ცნება და ძირითადი ფუნქციები	15
1.2.1. ოჯახის ცნება სოცოლოგიურ თეორიებში.....	16
1.2.2. ოჯახის ცნება ფსიქოლოგიურ პერსპექტივაში	18
1.2.3. ოჯახის ძირითადი ფუნქციების ანალიტიკური განხილვა	19
რეპროდუქციული ფუნქცია და ბავშვის სიცოცხლის უფლება	20
ოჯახი როგორც სოციალიზაციის გარემო და ბავშვის მონაწილეობა ოჯახურ გადწყვეტილებებში	20
ემოციური მხარდაჭერის ფუნქცია და ბავშვის ფსიქოლოგიური კეთილდღეობა	21
დაცვის ფუნქცია და ბავშვის უსაფრთხოების უფლება	21
ეკონომიკური ფუნქცია და ბავშვის განვითარების უფლება.....	21
ოჯახის ფუნქციების ურთიერთკავშირი და სისტემური ხედვა	22
1.3. ოჯახის ტიპები	22
1.4. ფუნქციური და დისფუნქციური ოჯახები	26
1.4.1. ფუნქციური ოჯახების კრიტერიუმები	28
1.4.2. ოჯახური დისფუნქციის ტიპები.....	29
1.4.3. ბავშვის უფლებები და რისკის დონეები ოჯახში.....	30
1.5. ოჯახი, როგორც სისტემა: ურთიერთდამოკიდებულებები და დინამიკა	31
1.6. პირველი თავის შეჯამება	33
1.7. ძირითადი კითხვები, სავარჯიშოები და პრაქტიკული დავალებები	35
თაზი 2. მიჯაჭვულობის თეორია და ოჯახური ურთიერთობები	38
2.1. შესავალი	38
2.2. მიჯაჭვულობის თეორიის საფუძვლები	39
2.3. მიჯაჭვულობის ტიპები.....	41
2.3.1. უსაფრთხო მიჯაჭვულობა.....	42
2.3.2. არაუსაფრთხო მიჯაჭვულობა.....	42
2.4. მიჯაჭვულობა და ოჯახური ურთიერთობები.....	44
2.5. მიჯაჭვულობა, ტრავმული გამოცდილება და ბავშვის უფლებები.....	46

2.6. ბავშვის მიჯაჭვულობა, ოჯახური კონფლიქტი და რისკის მექანიზმები	48
2.7. მეორე თავის შეჯამება	50
2.8. ძირითადი კითხვები, სავარჯიშოები და პრაქტიკული დავალებები	52
თაზი 3. ტრავმა და ოჯახური კონფლიქტები	54
3.1. შესავალი.....	54
3.2. ტრავმის ცნება და ძირითადი ფორმები.....	55
3.3. ტრავმის გავლენა ბავშვის ფსიქოსოციალურ განვითარებაზე.....	57
3.4. ოჯახური კონფლიქტი, როგორც ტრავმული გამოცდილების წყარო	59
3.5. ოჯახური ტრავმა და მიჯაჭვულობა	61
3.6. ტრავმული გამოცდილება, ოჯახური კონფლიქტი და ბავშვის უფლებები.....	62
3.7. ტრავმაზე რეაგირება და ფსიქოლოგიური ჩარევა ოჯახური სისტემის კონტექსტში	63
3.8. მესამე თავის შეჯამება	65
3.9. ძირითადი კითხვები, სავარჯიშოები და პრაქტიკული დავალებები	66
თაზი 4. სოციალური და ოჯახური კონფლიქტები	68
4.1. შესავალი.....	68
4.2. კონფლიქტის ცნება და ზოგადი თეორიული მიდგომები.....	69
4.3. სოციალური კონფლიქტის ცნება და თეორიული მიდგომები	71
4.4. კონფლიქტის თეორიების შედარებითი ანალიზი ოჯახურ კონტექსტში.....	72
4.5. კონფლიქტის დინამიკა ოჯახში: სტრუქტურული და ემოციური ფაქტორები	74
4.6. ოჯახური კონფლიქტი, როგორც რისკისა და განვითარების წყარო	76
4.7. კონფლიქტის ტიპები და წყაროები	77
4.8. ოჯახური კონფლიქტის სპეციფიკა.....	79
4.9. კონფლიქტის დინამიკა: ესკალაცია და დეესკალაცია	80
4.10. ოჯახური კონფლიქტი და ბავშვის კეთილდღეობა.....	82
4.11. მეოთხე თავის შეჯამება.....	83
4.12. ძირითადი კითხვები, სავარჯიშოები და პრაქტიკული დავალებები	84
თაზი 5. ბავშვის უფლებები ოჯახში	86
5.1. შესავალი.....	86
5.2. ბავშვის უფლებების კონცეფცია და ძირითადი პრინციპები	87

5.3. ოჯახი, როგორც ბავშვის უფლებების განხორციელების სივრცე...	89
5.4. მშობლის პასუხისმგებლობა და ბავშვის უფლებები	90
5.5. ბავშვის ხმა და მონაწილეობა ოჯახურ გადაწყვეტილებებში.....	91
5.6. ბავშვის უფლებები ოჯახურ კონფლიქტებში	93
5.7. მეხუთე თავის შეჯამება	94
5.8. ძირითადი კითხვები, სავარჯიშოები და პრაქტიკული დავალებები	95
თავი 6. ბავშვი ოჯახურ კონფლიქტში	97
6.1. შესავალი.....	97
6.2. ბავშვი, როგორც მონაწილე და მონაწილე ოჯახურ კონფლიქტში	98
6.3. ოჯახური კონფლიქტი, ტრავმული გამოცდილება და ბავშვის ფსიქოსოციალური განვითარების რისკები	99
6.4. ოჯახურ კონფლიქტზე ბავშვის რეაქციების ასაკობრივი განსხვავებები	101
6.5. ოჯახურ კონფლიქტში ბავშვის სტრესთან გამკლავების სტრატეგიები.....	103
6.6. ლოიალობის კონფლიქტი და ბავშვის ემოციური დილემა ოჯახურ კონფლიქტში	106
6.7. პარენტიფიკაცია (parentification): ბავშვის გადაჭარბებული პასუხისმგებლობა ოჯახურ კონფლიქტში.....	108
6.8. ოჯახური კონფლიქტი და ბავშვის ხმა	110
6.9. ოჯახური კონფლიქტის ფსიქოსოციალური შედეგები და ბავშვის უფლებების დაცვა.....	112
6.10. მეექვსე თავის შეჯამება	113
6.11. ძირითადი კითხვები, სავარჯიშოები და პრაქტიკული დავალებები	114
თავი 7. ოჯახური კონფლიქტების მართვა და გადაჭრა	116
7.1. შესავალი.....	116
7.2. ოჯახურ კონტექსტში კონფლიქტის მართვა: ესკალაცია და დეესკალაცია.....	117
7.3. მედიაცია და მშობელთა თანამშრომლობა ოჯახური კონფლიქტების მართვაში	119
7.4. ოჯახური კონფლიქტების პრევენცია და მხარდამჭერი მექანიზმები	120
7.5. სახელმწიფოსა და ინსტიტუციური სისტემების როლი ოჯახურ კონფლიქტში	123
7.6. მეშვიდე თავის შეჯამება	125
7.7. ძირითადი კითხვები, სავარჯიშოები და პრაქტიკული დავალებები	126

თაში 8. თეორიული ცოდნის პრაქტიკაში გამოყენება: შემთხვევების ანალიზი	128
8.1. შესავალი.....	128
8.2. თეორიიდან პრაქტიკამდე: შემთხვევის ანალიზის როლი პროფესიულ მომზადებაში	129
8.3. შემთხვევის ანალიზი, როგორც კვლევითი და სასწავლო მეთოდი	130
8.4. ინტერდისციპლინური მიდგომა ოჯახურ შემთხვევებზე მუშაობისას.....	131
8.5. შემთხვევის ანალიზი I: ოჯახური კონფლიქტი და ბავშვის ემოციური უსაფრთხოება.....	132
8.6. შემთხვევის ანალიზი II: პარენტიფიკაცია (parentification) და ბავშვის როლი ოჯახში.....	134
8.7. პროფესიული ჩარევა და ეთიკური პასუხისმგებლობა ოჯახურ შემთხვევებში	135
8.8. მერვე თავის შეჯამება	136
8.9. ძირითადი კითხვები, სავარჯიშოები და პრაქტიკული დავალებები	138
თაში 9. დასკვნა: ოჯახი, კონფლიქტი და ბავშვის უფლებები ინტეგრირებულ პერსპექტივაში	140
9.1. თეორიული და კონცეპტუალური სინთეზი	140
9.2. ოჯახური კონფლიქტი, როგორც რისკი და რესურსი ბავშვის განვითარებისთვის	141
9.3. ბავშვის უფლებებზე დაფუძნებული ხედვა ოჯახურ ურთიერთობებში.....	142
9.4. პროფესიული პასუხისმგებლობა და პრაქტიკის მნიშვნელობა	143
9.5. საბოლოო რეფლექსია.....	144
გლოსარიუმი (ტერმინთა განმარტება)	146
ინგლისურ-ქართული ტერმინოლოგიური ინდექსი	150
ბიბლიოგრაფია	151

წინასიტყვაობა

წინამდებარე სახელმძღვანელო მიზნად ისახავს ოჯახური ურთიერთობების, კონფლიქტებისა და ბავშვის უფლებების საკითხების ინტეგრირებულ, ინტერდისციპლინურ ჭრილში განხილვას. თანამედროვე სოციალურ რეალობაში ოჯახი ყოველთვის არ არის სტაბილურობისა და ჰარმონიის სივრცე. ის ხშირად იქცევა განსხვავებული ინტერესების, ღირებულებითი დაპირისპირებებისა და ურთიერთობითი დაძაბულობის გადაკვეთის წერტილად. ასეთ პირობებში კრიტიკულად მნიშვნელოვანია იმის ანალიზი, თუ როგორ აისახება ოჯახური კონფლიქტი ბავშვის განვითარებასა და მისი უფლებების რეალიზაციაზე.

სახელმძღვანელოს შექმნის მთავარი მოტივაცია იყო სტუდენტებისა და პრაქტიკოსი სპეციალისტებისთვის ისეთი რესურსის შეთავაზება, რომელიც ორგანულად აერთიანებს თეორიულ ცოდნასა და პრაქტიკულ ანალიზს. ნაშრომი ეფუძნება კონფლიქტოლოგიის, სოციალური ფსიქოლოგიისა და სოციოლოგიის ფუნდამენტურ მიდგომებს და ინტეგრირებულია ბავშვის უფლებებზე დაფუძნებულ ხედვასთან.

წიგნში განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა ოჯახური კონფლიქტის დინამიკას – მის ესკალაციასა და დეესკალაციას, ბავშვის ემოციური უსაფრთხოების მნიშვნელობას, ასევე იმ რისკებსა და რესურსებს, რომლებიც ოჯახურ ურთიერთობებში ვლინდება. ამასთანავე, სახელმძღვანელო ორიენტირებულია სტუდენტებში კრიტიკული აზროვნებისა და ანალიტიკური უნარების განვითარებაზე, რაც თეორიული მასალის პრაქტიკაში ეფექტურად გამოყენების წინაპირობაა.

ნაშრომი განკუთვნილია როგორც სოციალურ მეცნიერებათა მიმართულების სტუდენტებისთვის, ისე იმ პროფესიონალებისთვის, რომლებიც მუშაობენ ბავშვებთან და ოჯახებთან. იმედი მაქვს, რომ ეს გამოცემა ხელს შეუწყობს ოჯახური კონფლიქტების სიღრმისეულ გააზრებასა და პროფესიული პრაქტიკის გაუმჯობესებას, ბავშვის საუკეთესო ინტერესის პრინციპზე დაფუძნებული მიდგომების გაძლიერების მიმართულებით.

შესავალი

ოჯახი წარმოადგენს იმ სოციალურ სივრცეს, სადაც ინდივიდი ეცნობა ურთიერთობებს, ძალაუფლებას, ნორმებსა და კონფლიქტს, რომელიც ამავე კონტექსტში იძენს განსაკუთრებულ სოციალურ და ემოციურ მნიშვნელობას, რადგან ვითარდება მჭიდრო ემოციური კავშირებისა და ურთიერთდამოკიდებულებების პირობებში. ოჯახურ კონტექსტში წარმოქმნილი დაპირისპირებები, სხვა სოციალურ სივრცეებთან შედარებით, გამოირჩევა მაღალი ემოციური ინტენსივობითა და ხანგრძლივი ზემოქმედებით, განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც კონფლიქტში ჩართულია ბავშვი. შესაბამისად, ოჯახური კონფლიქტის ანალიზი საჭიროებს უფრო ფართო – სოციალურ, ფსიქოლოგიურ და ღირებულებით – ჩარჩოში გააზრებას.

სოციალურ მეცნიერებებში კონფლიქტი ხშირად განიხილება არა მხოლოდ როგორც დესტრუქციული პროცესი, არამედ როგორც სოციალური ცვლილებისა და განვითარების ერთ-ერთი შესაძლო წყარო. ამ კონტექსტში მშობლებს შორის არსებული ღირებულებითი განსხვავებები, სოციალური გამოცდილება და სამყაროს აღქმის განსხვავებული ფორმები, ხშირად აისახება ბავშვის ყოველდღიურ ცხოვრებაში.

ბავშვი ოჯახურ კონფლიქტში არ არის მხოლოდ პასიური დამკვირვებელი, ის კონფლიქტის პროცესის აქტიური სუბიექტაცაა. კვლევები მიუთითებს, რომ ხანგრძლივი და ინტენსიური ოჯახური კონფლიქტები დაკავშირებულია ბავშვის ემოციური უსაფრთხოების დარღვევასთან, ფსიქოსოციალური განვითარების სირთულეებსა და მისი უფლებების განხორციელების შეზღუდვასთან (Cummings & Davies, 2010). ასეთ პირობებში განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს კონფლიქტის გააზრება არა მხოლოდ მისი შედეგების, არამედ სოციალური და ღირებულებითი დინამიკის ზოგად ჭრილში.

წინამდებარე ტექსტში ოჯახური კონფლიქტები გაანალიზებულია ბავშვის უფლებების ჭრილში, სხვადასხვა თეორიული და ინტერდისციპლინური მიდგომის გამოყენებით. ყურადღება გამახვილებულია კონფლიქტის ტიპებზე, დინამიკაზე, მის ესკალაციასა და დეესკალაციაზე, ასევე იმ მექანიზმებზე, რომლებიც დაკავშირებულია ბავშვის ემოციურ უსაფრთხოებასა და კეთილდღეობასთან.

ოჯახური კონფლიქტის გააზრება არ არის მხოლოდ თეორიული ამოცანა. ეს არის პრაქტიკული გამოწვევა, რომელიც ყოველდღიურად დგას როგორც პროფესიონალების, ისე თავად ოჯახების წინაშე. კითხ-

მარეს დევიძე, ბავშვის უფლებები ოჯახში

ვა იმაში კი არ მდგომარეობს, არსებობს თუ არა კონფლიქტი, არამედ იმაში, როგორ ვიგებთ მას, როგორ ვმართავთ და რა შედეგს ვტოვებთ ბავშვისთვის. ამ სახელმძღვანელოს მიზანი სწორედ ამ კითხვებზე პასუხის ძიებაში მხარდაჭერაა, იმგვარად, რომ კონფლიქტი არ იქცეს ბავშვის განვითარების რისკად, არამედ იქცეს გააზრებული ჩარევის, პროფესიული პასუხისმგებლობისა და ცვლილების შესაძლებლობად, სადაც პრიორიტეტი არის ბავშვის საუკეთესო ინტერესი.

შესავლის შეჯამება

წინამდებარე შესავალში ოჯახი გააზრებულია, როგორც ურთიერთდამოკიდებული სოციალური სივრცე, სადაც კონფლიქტი ასახავს არა მხოლოდ ინდივიდებს შორის დაპირისპირებას, არამედ უფრო ფართო ღირებულებით და სოციალურ დინამიკას, რომელიც გავლენას ახდენს ბავშვის ემოციურ უსაფრთხოებასა და უფლებების რეალიზაციაზე.

განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა ოჯახური კონფლიქტის ანალიზს ღირებულებითი განსხვავებებისა და სოციალური გამოცდილებების ქრილში. ამავე კონტექსტში ნაჩვენებია, რომ ბავშვი კონფლიქტის პროცესში არ არის ნეიტრალური ფიგურა და მისი გავლენის ქვეშ ექცევა მაშინაც კი, როდესაც უშუალოდ არ მონაწილეობს დაპირისპირებაში.

ამგვარად, შესავალი ქმნის კონცეპტუალურ საფუძველს, რომლის ფარგლებშიც შემდგომი თავები აანალიზებს ოჯახურ ურთიერთობებს, კონფლიქტის დინამიკასა და ბავშვის უფლებების განხორციელების მექანიზმებს.

ძირითადი კითხვები რეფლექსიისთვის

1. რატომ განსხვავდება ოჯახური კონფლიქტი სხვა სოციალურ კონტექსტებში წარმოშობილი კონფლიქტებისგან ემოციური და სოციალური ზემოქმედების თვალსაზრისით?
2. რა როლი აქვს ბავშვს ოჯახურ კონფლიქტში? შეიძლება თუ არა მისი მხოლოდ პასიურ დამკვირვებლად განხილვა? რატომ?
3. როგორ აისახება ხანგრძლივი ოჯახური კონფლიქტი ბავშვის ემოციურ უსაფრთხოებასა და მისი უფლებების რეალიზაციაზე?
4. რა მნიშვნელობა აქვს კონფლიქტის სოციალური და ღირებულებითი საფუძვლების გააზრებას მისი პრევენციისთვის?

თავი 1

ოჯახი, როგორც სოციალური და ფსიქოლოგიური სისტემა

1.1. შესავალი

რა არის ოჯახი – სოციალური ინსტიტუტი, ემოციური კავშირების ქსელი თუ ურთიერთდამოკიდებული ინდივიდების სისტემა? ამ კითხვაზე ერთმნიშვნელოვანი პასუხი არ არსებობს, რადგან ოჯახის ფუნქციონირება მრავალფაქტორული და კონტექსტზე დამოკიდებული პროცესია. თანამედროვე სოციალურ და ფსიქოლოგიურ მეცნიერებებში ოჯახი განიხილება როგორც დინამიკური სისტემა, სადაც თითოეული წევრის ქცევა, ემოციური მდგომარეობა და როლი ურთიერთკავშირშია და გავლენას ახდენს მთლიან ოჯახურ გარემოზე (Bronfenbrenner, 1979; Minuchin, 1974).

ბავშვისთვის ოჯახი წარმოადგენს პირველ სოციალურ და ემოციურ გარემოს, სადაც ის ეცნობა ურთიერთობებსა და ნორმებს, კონფლიქტურ სიტუაციებს (არსებობის შემთხვევაში) და ძალაუფლების დინამიკას. ოჯახურ კონტექსტში წარმოქმნილი დაპირისპირებები, სხვა სოციალურ სივრცეებთან შედარებით, გამოირჩევა უფრო მაღალი ემოციური დატვირთვითა და ზემოქმედების ხანგრძლივობით, განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც კონფლიქტში უშუალოდ ან ირიბად ჩართულია ბავშვი. ასეთ პირობებში ოჯახი იქცევა არა მხოლოდ ურთიერთობების სივრცედ, არამედ ბავშვის უსაფრთხოებისა და უფლებების რეალიზაციის კრიტიკულ არენად. ამიტომ ოჯახის, როგორც სისტემის, გააზრება განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს ბავშვის განვითარების კონტექსტში. ოჯახური ურთიერთობები ქმნის ბავშვის სოციალური, ემოციური და ფსიქოლოგიური განვითარების ძირითად საფუძველს. ამავდროულად, ოჯახი ერთდროულად ასრულებს სოციალურ ფუნქციებს – ნორმების გადაცემას, სოციალიზაციასა და ბავშვის დაცვას – და ფსიქოლოგიურ ფუნქციებს, რომლებიც უკავშირდება ემოციური მხარდაჭერის უზრუნველყოფას, მიჯაჭვულობის ფორმირებასა და უსაფრთხოების განცდის ჩამოყალიბებას (Goode, 1971; Berk, 2010).

სოციალურ მეცნიერებებში კონფლიქტი განიხილება არა მხოლოდ როგორც დესტრუქციული მოვლენა, არამედ როგორც სოციალური

ცვლილებისა და განვითარების პოტენციური წყარო. ოჯახურ კონტექსტში ეს ხედვა განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს, რადგან ღირებულებითი განსხვავებები, იდენტობები და სოციალური ორიენტაციები მჭიდროდ არის გადაჯაჭვული ურთიერთობებთან. ასეთ პირობებში კონფლიქტი ოჯახის შიდა დინამიკის ნაწილად ყალიბდება და განსაზღვრავს ოჯახის ურთიერთობების ცვლილებების მიმართულებას.

სტრუქტურული ოჯახური თეორიის ფარგლებში, ოჯახი განიხილება როგორც ურთიერთდაკავშირებული სისტემა, რომლის შიდა სტრუქტურა, საზღვრები და ურთიერთობის ნიმუშები (პატერნები) მნიშვნელოვან როლს ასრულებს ბავშვის სოციალურ და ემოციურ განვითარებაში. ამ მიდგომის მიხედვით, ოჯახის ფუნქციონირების ხარისხი დამოკიდებულია იმაზე, რამდენად მკაფიოა როლები და საზღვრები ოჯახის წევრებს შორის და რამდენად მოქნილია ურთიერთობების ორგანიზება ცვლილებების პირობებში (Minuchin, 1974). მოგვიანებით განვითარებულ ოჯახური რეზილიენტობის¹ თეორიულ მიდგომებში ხაზგასმულია, რომ ბავშვის კეთილდღეობა მნიშვნელოვნად არის დამოკიდებული ოჯახის ფუნქციონირების ხარისხსა და ურთიერთობების დინამიკაზე. ამ პერსპექტივის მიხედვით, ოჯახური გარემოს რეზილიენტობა განისაზღვრება იმ რესურსებითა და ურთიერთობის მექანიზმებით, რომლებიც ამცირებს კრიზისული და სტრესული სიტუაციების ბავშვის განვითარებაზე ნეგატიური ზემოქმედების რისკს და ხელს უწყობს მისი უფლებების რეალიზებას (Walsh, 2016).

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ბავშვი ოჯახურ კონფლიქტში არ წარმოადგენს ნეიტრალურ ფიგურას. ის კონფლიქტის გავლენის ქვეშ ექცევა მაშინაც კი, როდესაც უშუალოდ არ მონაწილეობს დაპირისპირებაში, რაც აისახება მის ემოციურ უსაფრთხოებაზე, ფსიქოსოციალურ განვითარებასა და უფლებების რეალიზაციის შესაძლებლობაზე. ამდენად, ბავშვის მდგომარეობისა და ქცევის ანალიზი ვერ შემოიფარგლება მხოლოდ ინდივიდუალური მახასიათებლებით და მოითხოვს ოჯახის, როგორც ურთიერთდაკავშირებული სისტემის, გააზრებას.

ამ კონტექსტში ოჯახის სტრუქტურა, კომუნიკაციის სტილი და კონფლიქტების მართვის მექანიზმები შეიძლება წარმოადგენდეს როგორც

¹ **რეზილიენტობა (resilience)** – გულისხმობს ინდივიდისა და ოჯახის უნარს, გაუმკლავდეს სტრესულ და კრიზისულ გამოცდილებებს, შეინარჩუნოს ძირითადი ფუნქციონირება და აღდგეს სირთულეების შემდეგ არსებული ურთიერთობების, რესურსებისა და მხარდაჭერის მექანიზმების გამოყენებით. რეზილიენტობა არ ნიშნავს პრობლემების არარსებობას, არამედ ოჯახური სისტემის შესაძლებლობას, კრიზისის პირობებშიც უზრუნველყოს ურთიერთობების სტაბილურობა და ბავშვის ემოციური უსაფრთხოება (Walsh, 2016).

დამცავ, ისე რისკის ფაქტორებს ბავშვის განვითარებისა და კეთილდღეობისთვის. ოჯახის თითოეული წევრის ქცევა, ემოციური მდგომარეობა და როლი ურთიერთდაკავშირებულია და გავლენას ახდენს მთლიან სისტემაზე (Bronfenbrenner, 1979).

წინამდებარე ქვეთავი ოჯახს განიხილავს, როგორც სოციალურ და ფსიქოლოგიურ სისტემას. ამავე დროს, ქვეთავში ყალიბდება ის კონცეპტუალური ჩარჩო, რომელიც აუცილებელია ფუნქციური და დისფუნქციური ოჯახების, ოჯახური დინამიკისა და ბავშვის უფლებების რეალიზაციის შემდგომი ანალიზისთვის.

1.2. ოჯახის ცნება და ძირითადი ფუნქციები

ოჯახის ცნება სხვადასხვანაირად განიხილება, როგორც სოციოლოგიურ, ისე ფსიქოლოგიურ დისკურსში, რაც განაპირობებს მისი როლისა და ფუნქციების განსხვავებულ ინტერპრეტაციას: ერთი მხრივ, როგორც სოციალური ინსტიტუტი, რომლის ფუნქციონირება უკავშირდება საზოგადოების სტრუქტურულ სტაბილურობასა და თაობებს შორის სოციალური გამოცდილების გადაცემას, ხოლო, მეორე მხრივ – როგორც ფსიქოლოგიური კონტექსტი, სადაც ფორმირდება ინდივიდის განვითარების ძირითადი პირობები. ამ განსხვავებული პერსპექტივების გათვალისწინება აუცილებელია ოჯახის ფუნქციონირების კომპლექსური ანალიზისთვის და ქმნის საფუძველს ოჯახის ძირითადი ფუნქციების განხილვისთვის.

ფსიქოლოგიური მიდგომის ფარგლებში ოჯახი განიხილება როგორც ურთიერთდამოკიდებული სისტემა, რომელშიც ყალიბდება ინდივიდის თვითაღქმა, ემოციების მართვის უნარები და ურთიერთობის ძირითადი მოდელები. ოჯახური ურთიერთობების ხარისხი, კომუნიკაციის სტილი და ემოციური მხარდაჭერის ხელმისაწვდომობა მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს ბავშვის ფსიქოლოგიურ კეთილდღეობასა და განვითარების დინამიკაზე. ამ პერსპექტივის მიხედვით, ოჯახი წარმოადგენს არა მხოლოდ სოციალური ფუნქციების მატარებელ ერთობლიობას, არამედ ფსიქოლოგიური უსაფრთხოებისა და განვითარების მთავარ სივრცეს.

ოჯახის ფუნქციონირების ანალიზისას სოციალურ მეცნიერებებში ყურადღება გამახვილებულია იმაზე, თუ რამდენად ეფექტიანად ასრულებს ოჯახი მის ძირითად სოციალურ და ფსიქოლოგიურ ფუნქციებს. ამ მიდგომის ფარგლებში ოჯახი ფასდება არა მხოლოდ სტრუქტურული მახასიათებლებით, არამედ ურთიერთობების ხარისხით, კომუნიკაციის ფორმებითა და კონფლიქტების მართვის პრაქტიკებით. ფუნქციონირე-

ბის ასეთი შეფასება შესაძლებელს ხდის განსხვავების გამოკვეთას ფუნქციურ და დისფუნქციურ ოჯახებს შორის და ქმნის საფუძველს ბავშვის კეთილდღეობაზე ოჯახის ფუნქციონირების გავლენის ანალიზისთვის.

აღნიშნული ფუნქციების ეფექტური განხორციელება ქმნის პირობებს ბავშვის სტაბილური განვითარებისა და კეთილდღეობისათვის, ხოლო მათი დარღვევა ან დისფუნქციური შესრულება ზრდის ფსიქოლოგიური, სოციალური და ქცევითი რისკების წარმოშობის ალბათობას. ოჯახის ფუნქციონირების ხარისხი განსაზღვრავს, შეძლებს თუ არა ოჯახი ბავშვისთვის უსაფრთხო და მხარდამჭერი გარემოს უზრუნველყოფას, რაც გადამწყვეტ მნიშვნელობას იძენს მისი განვითარების პროცესში.

სოციალური მეცნიერებებისა და ფსიქოლოგიური კვლევების ფარგლებში, ოჯახის ძირითად ფუნქციებად, როგორც წესი, განიხილება ზრუნვისა და დაცვის უზრუნველყოფა, ბავშვის სოციალიზაცია, ემოციური მხარდამჭერა, ეკონომიკური უზრუნველყოფა და თაობებს შორის ღირებულებებისა და ქცევითი ნორმების გადაცემა. აღნიშნული ფუნქციები ერთმანეთთან მჭიდროდ არის დაკავშირებული და ოჯახის ყოველდღიურ ცხოვრებაში ერთობლივად რეალიზდება, რის გამოც მათი განხილვა იზოლირებულად ხშირად არ ასახავს ოჯახის ფუნქციონირების რეალურ სურათს.

1.2.1. ოჯახის ცნება სოციოლოგიურ თეორიებში

სოციოლოგიური თეორიების მიხედვით, ოჯახი განიხილება როგორც სოციალური ინსტიტუტი, რომელიც მნიშვნელოვან როლს ასრულებს როგორც ინდივიდის, ისე საზოგადოების დონეზე. ტრადიციული სოციოლოგიური მიდგომები ოჯახს უკავშირებენ საზოგადოების სტაბილურობას, სოციალური წესრიგის შენარჩუნებასა და კულტურული ღირებულებების თაობებს შორის გადაცემას. ამ კონტექსტში ოჯახი აღიქმება არა მხოლოდ კერძო სივრცედ, არამედ საზოგადოებრივი ცხოვრების ფუნდამენტურ ელემენტად, რომლის ფუნქციონირება პირდაპირ აისახება სოციალურ სტრუქტურებზე (Goode, 1971).

ფუნქციონალისტური თეორიის მიხედვით, ოჯახი არის სოციალური ინსტიტუტი, რომელიც ასრულებს კონკრეტულ სოციალურ ფუნქციებს. ამ მიდგომის წარმომადგენლები მიუთითებენ, რომ ოჯახის ძირითად დანიშნულებას წარმოადგენს საზოგადოების ბიოლოგიური და სოციალური რეპროდუქციის უზრუნველყოფა, ახალი თაობის სოციალიზაცია და სოციალური ნორმების გადაცემა. ამგვარად, ოჯახი ხელს უწყობს ინდივიდების საზოგადოებაში ინტეგრაციას, ხოლო მისი დისფუნქციური ფუნ-

ქცეონირება² შეიძლება იქცეს სოციალური დისბალანსისა და პრობლემების ერთ-ერთ წყაროდ (Goode, 1971).

სოციოლოგიურ ლიტერატურაში ოჯახის როლი, ასევე, განიხილება ძალაუფლების, სტატუსისა და სოციალური უთანასწორობის გადაცემის პროცესებთან კავშირში. ოჯახში ჩამოყალიბებული ურთიერთობები, როლები და მოლოდინები გავლენას ახდენს ინდივიდის სოციალურ პოზიციასა და ცხოვრებისეულ შესაძლებლობებზე. ამ პერსპექტივით, ოჯახი წარმოიქმნება როგორც სივრცე, სადაც ხდება სოციალური სტრუქტურების რეპროდუქცია, მათ შორის, გენდერული როლების, ეკონომიკური რესურსების განაწილებისა და კულტურული კაპიტალის გადაცემის გზით (Bourdieu, 1986; Parsons & Bales, 1955).

თანამედროვე სოციოლოგიური მიდგომები ოჯახის ცნებას უფრო ფართოდ და დინამიკურად განიხილავს, რის შედეგადაც ოჯახი აღარ განისაზღვრება მხოლოდ ტრადიციული სტრუქტურით და მოიცავს მრავალფეროვან ოჯახურ ფორმებს, რომლებიც განსხვავდება სტრუქტურით, ფუნქციონირებითა და ურთიერთობების ხარისხით. ამ მიდგომებში ყურადღება გამახვილებულია ოჯახური ურთიერთობების შინაარსზე, კომუნიკაციის ფორმებსა და ოჯახის წევრებს შორის ძალაუფლების განაწილებაზე, რაც ოჯახის შიდა დინამიკის უკეთ გააზრების შესაძლებლობას ქმნის (Cherlin, 2004; Giddens, 1992).

ბავშვის განვითარების კონტექსტში სოციოლოგიური თეორიები ოჯახს განიხილავენ როგორც პირველ სოციალურ გარემოს, სადაც ბავშვი ეცნობა საზოგადოებრივ ნორმებს, ღირებულებებსა და ქცევის მოდელებს. ოჯახური გარემო მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს ბავშვის სოციალურ გამოცდილებაზე და აყალიბებს მისი საზოგადოებრივ ცხოვრებაში ჩართულობის წინაპირობებს. ამდენად, ოჯახის სოციალური ფუნქციების ანალიზი აუცილებელია ბავშვის უფლებების რეალიზაციის პროცესის გასააზრებლად, განსაკუთრებით, სოციალიზაციის, დაცვისა და მონაწილეობის უფლებების ჭრილში (United Nations, 1989).

სოციოლოგიური თეორიები ოჯახს წარმოაჩენენ როგორც სოციალური სტრუქტურების, როლებისა და უთანასწორობის ფორმირების მნიშვნელოვან სივრცეს, რომლის გავლენა ბავშვის განვითარებაზე ვლინდება ნორმების, ღირებულებებისა და სოციალური მოლოდინების გადა-

² დისფუნქციური ფუნქციონირება – ოჯახის ფუნქციონირების ისეთი მდგომარეობა, რომლის დროსაც ვერ სრულდება მისი ძირითადი სოციალური და ფსიქოლოგიური ფუნქციები, რაც ნეგატიურად აისახება ოჯახის წევრების, განსაკუთრებით ბავშვის, კეთილდღეობასა და განვითარებაზე. ტერმინის დეტალური განხილვა წარმოდგენილია 1.4 ქვეთავში.

ცემის გზით. თუმცა სოციალური ფუნქციების ანალიზი სრულ სურათს ვერ ქმნის იმ ფსიქოლოგიური პროცესების გათვალისწინების გარეშე, რომლებიც ოჯახურ ურთიერთობებში ყოველდღიურ დონეზე ვითარდება. სწორედ ამიტომ, ოჯახის როლის გააზრება ბავშვის განვითარებისა და უფლებების კონტექსტში მოითხოვს ფსიქოლოგიურ პერსპექტივაზე გადასვლას, რომელიც ყურადღებას ამახვილებს ემოციურ გამოცდილებაზე, ურთიერთობის ხარისხსა და ბავშვის შინაგან რესურსებზე.

1.2.2. ოჯახის ცნება ფსიქოლოგიურ პერსპექტივაში

ფსიქოლოგიურ დისკურსში ოჯახი განიხილება არა მხოლოდ როგორც სოციალური ერთობა, არამედ როგორც ურთიერთდამოკიდებული სისტემა, რომელიც გადამწყვეტ როლს ასრულებს ინდივიდის პიროვნულ განვითარებაში. ფსიქოლოგიური მიდგომები ოჯახს აღიქვამენ როგორც პირველადი ურთიერთობების სივრცეს, სადაც ყალიბდება ბავშვის გამოცდილება, თვითშეფასება, ურთიერთობის ძირითადი მოდელები და სტრესთან გამკლავების უნარები (Berk, 2010). ამ კონტექსტში ბავშვის გამოცდილება გულისხმობს მის სუბიექტურ განცდებს, უსაფრთხოების აღქმასა და იმ ემოციურ მნიშვნელობებს, რომლებსაც ბავშვი ოჯახურ ურთიერთობებში აყალიბებს.

ოჯახის ფსიქოლოგიური მნიშვნელობა განსაკუთრებით თვალსაჩინოა განვითარების ფსიქოლოგიის კონტექსტში. განვითარების ადრეულ ეტაპებზე ოჯახური გარემო ბავშვისთვის წარმოადგენს სტიმულაციისა და მხარდაჭერის ძირითად წყაროს. მშობლებისა და პირველადი მზრუნველების რეაქციები ბავშვის საჭიროებებზე განსაზღვრავს ემოციების მართვის უნარების, უსაფრთხოების განცდისა და გარემოსადმი ნდობის ფორმირებას. ამ პროცესში ოჯახი ფუნქციონირებს როგორც ფსიქოლოგიური უსაფრთხოების საფუძველი, რაც მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს ბავშვის შემდგომ განვითარებაზე (Berk, 2010).

ფსიქოლოგიური პერსპექტივიდან, ოჯახი ხშირად განიხილება როგორც ურთიერთდაკავშირებული სისტემა, სადაც თითოეული წევრის მდგომარეობა და ქცევა ერთმანეთზეა დამოკიდებული. ოჯახის ერთ წევრში წარმოქმნილი სტრესი, კონფლიქტი ან ტრავმული გამოცდილება ხშირად აისახება დანარჩენ წევრებზე, რაც ცხადყოფს ოჯახური ურთიერთობების ციკლურ (circular) ხასიათს. ასეთ სისტემაში მიზეზისა და შედეგის მკაფიო გამიჯვნა ხშირად შეუძლებელია, რაც განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ბავშვის ქცევითი და ემოციური სირთულეების გააზრებისას. შესაბამისად, ოჯახის დინამიკის გათვალისწინების გარეშე პრობლემის მხოლოდ ინდივიდზე ფოკუსირება არასაკმარისია (Bowen, 1978).

ფსიქოლოგიურ ლიტერატურაში ერთ-ერთ მნიშვნელოვან კონცეპტუალურ ჩარჩოს წარმოადგენს მიჯაჭვულობის თეორია, რომლის მიხედვითაც, ბავშვისა და პირველადი მზრუნველის ურთიერთობა მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს ბავშვის განვითარებასა და მისი შემდგომი ურთიერთობების სტილზე. ადრეული მიჯაჭვულობის გამოცდილება უკავშირდება უსაფრთხოების განცდის ჩამოყალიბებას, სხვების მიმართ ნდობასა და ემოციების მართვის უნარებს (Bowlby, 1988; Ainsworth et al., 1978). ამ კონტექსტში, ოჯახი განიხილება როგორც გარემო, სადაც ყალიბდება ურთიერთობის ის ფსიქოლოგიური საფუძვლები, რომლებიც მნიშვნელოვან როლს ასრულებენ სხვა ადამიანებთან ინდივიდის შემდგომ ურთიერთობებში.

ფსიქოლოგიური ლიტერატურა, ასევე, ხაზს უსვამს ოჯახის როლს ბავშვის თვითშეფასებისა და იდენტობის ჩამოყალიბებაში. ოჯახური კომუნიკაციის სტილი, მხარდაჭერის ხარისხი და აღზრდის ფორმები მნიშვნელოვნად განსაზღვრავს, როგორ აღიქვამს ბავშვი საკუთარ თავსა და შესაძლებლობებს. მაშინ, როდესაც არასტაბილურ ან ქრონიკულად კონფლიქტურ ოჯახებში ემოციური და ქცევითი სირთულეების რისკი იზრდება, მხარდამჭერ ოჯახურ გარემოში ბავშვი უფრო მეტად ავითარებს პოზიტიურ თვითშეფასებასა და სხვადასხვა სიტუაციასთან გამკლავების უნარებს. ეს პროცესები ქმნის ფსიქოლოგიურ საფუძველს, რომელიც განსაზღვრავს ბავშვის კეთილდღეობასა და მის უნარს, ეფექტურად გაუმკლავდეს სტრესულ და კონფლიქტურ გამოცდილებებს.

ბავშვის უფლებების კონტექსტში, ფსიქოლოგიური პერსპექტივა განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს, რადგან ოჯახური ურთიერთობების ხარისხი უშუალოდ უკავშირდება ბავშვის ღირსების, განვითარებისა და დაცვის უფლებების რეალიზაციას. ფსიქოლოგიურად მხარდამჭერი ოჯახური გარემო ხელს უწყობს ბავშვის სრულფასოვან განვითარებას, მაშინ, როდესაც ემოციური უგულებელყოფა, არასტაბილურობა ან ქრონიკული კონფლიქტი შეიძლება იქცეს ბავშვის უფლებების დარღვევის საფუძველად (United Nations, 1989). ამდენად, ოჯახის ფსიქოლოგიური ფუნქციონირების ანალიზი წარმოადგენს ბავშვის უფლებებზე დაფუძნებული შეფასების აუცილებელ კომპონენტს.

1.2.3. ოჯახის ძირითადი ფუნქციების ანალიტიკური განხილვა

ოჯახის ძირითადი ფუნქციების ანალიტიკური განხილვა ეფუძნება ოჯახის ფუნქციონირების სისტემურ გაგებასა და ბავშვის უფლებებზე დაფუძნებულ მიდგომას (Bronfenbrenner, 1979; Berk, 2010; United Nations, 1989; Walsh, 2016) და ქმნის კონცეპტუალურ საფუძველს ოჯა-

მარეს დევიძე, ბავშვის უფლებები ოჯახში

ხის, როგორც სოციალური და ფსიქოლოგიური სისტემის, სიღრმისეული გააზრებისთვის. სოციოლოგიურ და ფსიქოლოგიურ ლიტერატურაში ოჯახის ფუნქციები განიხილება არა როგორც იზოლირებული ელემენტები, არამედ როგორც ურთიერთდაკავშირებული პროცესები, რომლებიც ერთობლივად განსაზღვრავს ოჯახის გავლენას ბავშვის განვითარებასა და კეთილდღეობაზე. აღნიშნული ფუნქციების განხორციელების ხარისხი უშუალოდ უკავშირდება ბავშვის უფლებების დაცვასა და რეალიზაციას ოჯახურ კონტექსტში.

რეპროდუქციული ფუნქცია და ბავშვის სიცოცხლის უფლება

რეპროდუქციული ფუნქცია ტრადიციულად უკავშირდება საზოგადოების ბიოლოგიურ რეპროდუქციასა და შემდგომი თაობების არსებობას. თუმცა თანამედროვე სოციოლოგიურ და ფსიქოლოგიურ კვლევებში ეს ფუნქცია აღარ განიხილება მხოლოდ დემოგრაფიულ ქრილში. ბავშვის უფლებებზე დაფუძნებული მიდგომა ხაზს უსვამს, რომ ბავშვის დაბადება თავისთავად არ უზრუნველყოფს მის კეთილდღეობას. შესაბამისად, რეპროდუქციული ფუნქციის განხორციელება უნდა შეესაბამებოდეს ბავშვის სიცოცხლის, განვითარებისა და ღირსების უფლებებს, რაც გულისხმობს მშობლების პასუხისმგებლობას, ოჯახის მზაობასა და სათანადო რესურსებით ბავშვის საჭიროებების დაკმაყოფილებას დროული და ადეკვატური რეაგირების მიზნით.

ოჯახი როგორც სოციალიზაციის გარემო და ბავშვის მონაწილეობა ოჯახურ გადაწყვეტილებებში

სოციალიზაცია წარმოადგენს ოჯახის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს ფუნქციას ბავშვის განვითარების პროცესში. ოჯახში ბავშვი პირველად ეცნობა სოციალურ ნორმებს, ღირებულებებსა და ქცევის წესებს, რის საფუძველზეც ყალიბდება მისი წარმოდგენა საზოგადოებაში საკუთარი ადგილისა და როლის შესახებ. სოციალიზაციის ხარისხი მჭიდროდ უკავშირდება ბავშვის შესაძლებლობას მონაწილეობა მიიღოს ოჯახურ ცხოვრებასა და გადაწყვეტილებების მიღების პროცესში, რადგან დემოკრატიულ და მხარდამჭერ ოჯახურ გარემოში ბავშვი უფრო მეტად სწავლობს საკუთარი აზრის გამოხატვას, გადაწყვეტილებების მიღების პროცესში ჩართულობასა და პასუხისმგებლობის გაზიარებას. ავტორიტარულ ან ისეთ ოჯახებში, სადაც ხშირად იზღუდება ბავშვის დამოუკიდებელი აზრის ჩამოყალიბებისა და გადაწყვეტილებების მიღების უნარების განვითარება, შემცირებულია მისი მონაწილეობა ოჯახურ ცხოვრებასა და გადაწყვეტილებების მიღებაში.

ემოციური მხარდაჭერის ფუნქცია და ბავშვის ფსიქოლოგიური კეთილდღეობა

ემოციური მხარდაჭერის ფუნქცია გულისხმობს ბავშვისთვის სიყვარულის, ზრუნვისა და უსაფრთხოების განცდის უზრუნველყოფას. ფსიქოლოგიური კვლევები მიუთითებს, რომ მხარდაჭერი ოჯახური გარემო წარმოადგენს ბავშვის ფსიქიკური ჯანმრთელობის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს დამცავ ფაქტორს. ასეთი მხარდაჭერის ნაკლებობა, არათანამიმდევრობა ან ქრონიკული დაძაბულობა ზრდის შფოთვის, დეპრესიული სიმპტომებისა და ქცევითი სირთულეების განვითარების რისკს. ბავშვის უფლებების კონტექსტში ეს ფუნქცია უკავშირდება ბავშვის ღირსებისა და ფსიქოლოგიური კეთილდღეობის უფლებას, რისი დარღვევაც ხშირად ნაკლებად თვალსაჩინოა, რადგან ის ყოველდღიურ ოჯახურ ურთიერთობებში ვლინდება, თუმცა ბავშვის განვითარებაზე გრძელვადიან და ღრმა გავლენას ახდენს.

დაცვის ფუნქცია და ბავშვის უსაფრთხოების უფლება

დაცვის ფუნქცია გულისხმობს ბავშვის ფიზიკური და ფსიქოლოგიური უსაფრთხოების უზრუნველყოფას. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ოჯახი წარმოადგენს პირველ სოციალურ სივრცეს, სადაც ბავშვი დაცული უნდა იყოს ძალადობისგან, უგულვებელყოფისა და სხვადასხვა რისკისგან. თუმცა რეალურ პირობებში ოჯახი შესაძლოა იქცეს როგორც დაცვის, ისე საფრთხის წყაროდ. ოჯახური კონფლიქტი, ძალადობა ან ურთიერთობების ქრონიკული არასტაბილურობა ზრდის ბავშვის მონყვლადობას და არღვევს მისი ფიზიკური და ფსიქოლოგიური უსაფრთხოების უფლებას. შესაბამისად, ოჯახის დაცვის ფუნქციის სისტემური ანალიზი აუცილებელია ბავშვის უფლებების შეფასებისას და მოითხოვს როგორც პრევენციული, ისე ჩარევითი (ინტერვენციული) მექანიზმების გააზრებას.

ეკონომიკური ფუნქცია და ბავშვის განვითარების უფლება

ეკონომიკური ფუნქცია უკავშირდება ბავშვის ძირითადი საჭიროებების – კვების, საცხოვრებლის, განათლებისა და ჯანდაცვის – უზრუნველყოფას. ეკონომიკური რესურსების სიმწირე ან მათი არათანაბარი განაწილება ოჯახში ხშირად აისახება ბავშვის განვითარების შესაძლებლობებზე. თუმცა, მნიშვნელოვანია აღინიშნოს, რომ ეკონომიკური სირთულეები ავტომატურად არ იწვევს ბავშვის უფლებების დარღვევას, განსაკუთრებით იმ შემთხვევებში, როდესაც ოჯახი ახერხებს არსებული რესურსების ეფექტიან მობილიზაციასა და ბავშვის ინტერესებისთვის

მარეს დევიძე, ბავშვის უფლებები ოჯახში

პრიორიტეტის მინიჭებას. ამდენად, ეკონომიკური ფუნქციის შეფასება უნდა განხორციელდეს კონტექსტურად, ოჯახის რეზილიენტობისა და სოციალური მხარდაჭერის გათვალისწინებით.

ოჯახის ფუნქციების ურთიერთკავშირი და სისტემური ხედვა

ოჯახის ფუნქციები ერთმანეთთან მჭიდროდ არის დაკავშირებული, შესაბამისად, ერთ-ერთი ფუნქციის დარღვევა ხშირად სხვა ფუნქციების შესუსტებას განაპირობებს. მაგალითად, ეკონომიკურმა სტრესმა შესაძლოა შეამციროს ბავშვის ემოციური მხარდაჭერის ხარისხი, რაც, თავის მხრივ, აისახება მის ფსიქოლოგიურ მდგომარეობასა და სოციალიზაციის პროცესზე. სისტემური პერსპექტივა საშუალებას იძლევა, ოჯახი განვიხილოთ, როგორც დინამიკური მთლიანობა, სადაც ფუნქციებს შორის ბალანსი კრიტიკულია ბავშვის კეთილდღეობისა და მისი უფლებების დაცვისთვის.

ზემოაღნიშნული ანალიზი აჩვენებს, რომ ოჯახის ძირითადი ფუნქციები არ შეიძლება განიხილებოდეს განცალკევებულად. თითოეული ფუნქციის რეალიზაცია დამოკიდებულია როგორც ოჯახის შიდა რესურსებზე, ისე უფრო ფართო სოციალურ და კულტურულ კონტექსტზე, ხოლო მათი შესრულების ხარისხი პირდაპირ აისახება ბავშვის განვითარებასა და უფლებების რეალიზაციაზე. სისტემური ხედვა შესაძლებელს ხდის ოჯახის, როგორც ურთიერთდამოკიდებული პროცესების სისტემის გააზრებას, სადაც ფუნქციური დისბალანსი ზრდის ბავშვის მოწყვლადობას, ხოლო ფუნქციებს შორის ბალანსი ქმნის ბავშვის დაცვის, განვითარებისა და კეთილდღეობის წინაპირობებს. ამგვარი მიდგომა წარმოადგენს საფუძველს შემდგომ თავებში ოჯახის ფუნქციონირების რისკების, დისფუნქციური დინამიკისა და ბავშვის გამოცდილების უფრო სიღრმისეული ანალიზისთვის.

1.3. ოჯახის ტიპები

თანამედროვე საზოგადოებაში ოჯახი აღარ წარმოადგენს ერთგვაროვან და სტაბილურ სტრუქტურას. სოციალური, ეკონომიკური და კულტურული ცვლილებების შედეგად ჩამოყალიბდა ოჯახის მრავალფეროვანი ტიპები, რომლებიც განსხვავებულ პირობებს ქმნიან ბავშვის აღზრდისა და განვითარებისათვის. ამ კონტექსტში ოჯახის ანალიზი ვერ შემოიფარგლება მხოლოდ სტრუქტურული მახასიათებლებით და საჭიროებს ურთიერთობების ხარისხის, ემოციური კლიმატის და ბავშვის საჭიროებებზე რეაგირების შესაძლებლობების გათვალისწინებას (Berk, 2010).

სოციალურ და ფსიქოლოგიურ ლიტერატურაში ოჯახის ტიპების კლასიფიკაცია გამოიყენება იმ მრავალფეროვანი ოჯახური რეალობის აღწერისთვის, რომელშიც ბავშვები იზრდებიან. ოჯახების ტიპოლოგიური დაყოფა საშუალებას იძლევა, გამოიკვეთოს სხვადასხვა სტრუქტურული ფორმა და აღზრდის კონტექსტი, თუმცა იგი არ უნდა იქცეს ოჯახის ფუნქციონირების ხარისხის ან ბავშვის კეთილდღეობის ავტომატურ მაჩვენებლად. ოჯახის ტიპების ანალიზი განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ბავშვის უფლებების კონტექსტში, რადგან სხვადასხვა სტრუქტურულ ფორმაში განსხვავებულად ვლინდება როგორც დამცავი, ისე რისკის ფაქტორები.

სოციალურ და ფსიქოლოგიურ ლიტერატურაში ყველაზე ხშირად გამოიყოფა შემდეგი ოჯახის ტიპები, რომლებიც ქმნიან განსხვავებულ კონტექსტს ბავშვის აღზრდისა და განვითარებისათვის:

- **ნუკლიარული (ბირთვული) ოჯახი** – შედგება მშობლებისა და შვილებისგან;
- **გაფართოებული ოჯახი** – ოჯახის წევრებად განიხილებიან ბებია-ბაბუა და სხვა ნათესავები;
- **ერთმშობლიანი ოჯახი** – ბავშვის აღზრდა ერთი მშობლის პასუხისმგებლობაა;
- **რეკონსტრუირებული (შერეული) ოჯახი** – წარმოიქმნება განქორწინებისა და ხელახალი ქორწინების შედეგად;
- **ალტერნატიული ოჯახური ფორმები**, მათ შორის, მეურვეობითი ან მიმღები ოჯახები.

ქვემოთ თითოეული მათგანი განხილულია ცალ-ცალკე.

ნუკლიარული ოჯახი

ნუკლიარული ოჯახი, რომელიც შედგება მშობლებისა და შვილებისგან, ტრადიციულად განიხილებოდა როგორც ნორმატიული ოჯახური მოდელი და ხშირად ასოცირდებოდა (რიგ სოციალურ და კულტურულ კონტექსტებში კვლავაც ასოცირდება) ოჯახური სტაბილურობის განცდასთან, პასუხისმგებლობების მკაფიო განაწილებასა და აღზრდის სტაბილურ გარემოსთან. თუმცა თანამედროვე კვლევები აჩვენებს, რომ ნუკლიარული ოჯახის ფორმალური არსებობა თავისთავად არ უზრუნველყოფს ბავშვის კეთილდღეობას. კონფლიქტური ურთიერთობები, ემოციური დისტანცია ან ძალადობა შეიძლება არსებობდეს ნუკლიარულ ოჯახშიც და წარმოადგენდეს ბავშვის განვითარების სერიოზულ რისკს. შესაბამისად, ნუკლიარული ოჯახის შეფასება უნდა ეფუძნებოდეს არა მხოლოდ მის სტრუქტურულ ფორმას, არამედ ოჯახის ფუნქციონირების

მარეს დევიძე, ბავშვის უფლებები ოჯახში

ხარისხს, ემოციურ კლიმატსა და ბავშვის საჭიროებებზე რეაგირების უნარს (Berk, 2010; Cummings & Davies, 2010).

გაფართოებული ოჯახი

გაფართოებული ოჯახი მოიცავს ოჯახის იმ სტრუქტურულ ფორმას, სადაც ბავშვის ცხოვრებასა და აღზრდაში მონაწილეობენ არა მხოლოდ მშობლები, არამედ ბებია-ბაბუა და სხვა ნათესავებიც. ასეთი ოჯახური გარემო ხშირად ქმნის დამატებით მხარდამჭერ რესურსებს ბავშვისთვის, განსაკუთრებით იმ პირობებში, როდესაც ოჯახი სოციალური, ეკონომიკური ან ფსიქოსოციალური სირთულეების წინაშე დგას. ამასთან, გაფართოებულ ოჯახში შესაძლებელია როლების გადაფარვა, აღზრდის მიდგომების განსხვავება და საზღვრების გაურკვევლობა, რაც, ზოგ შემთხვევაში, ზრდის ოჯახური კონფლიქტებისა და ბავშვის ემოციური დაძაბულობის რისკს. შესაბამისად, გაფართოებული ოჯახის გავლენა ბავშვის კეთილდღეობასა და უფლებების რეალიზაციაზე მნიშვნელოვნად არის დამოკიდებული ურთიერთობების კოორდინაციის ხარისხსა და ოჯახის შიდა საზღვრების სიცხადეზე (Bronfenbrenner, 1979).

ერთმშობლიანი ოჯახი

ერთმშობლიანი ოჯახი წარმოადგენს ოჯახურ სტრუქტურას, სადაც ბავშვის აღზრდა ერთი მშობლის პასუხისმგებლობაა და რომელიც ხშირად ფუნქციონირებს გაზრდილი პასუხისმგებლობისა და რესურსებზე ზენოლის პირობებში. ასეთ ოჯახებში გაზრდილი ბავშვების კეთილდღეობა ხშირად განიხილება რისკის კონტექსტში, თუმცა თანამედროვე კვლევები ხაზს უსვამენ, რომ გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს არა ოჯახის სტრუქტურულ ფორმას, არამედ მშობლის ემოციურ მგრძნობელობას, აღზრდის სტილსა და მხარდამჭერი სოციალური ქსელების არსებობას. მიუხედავად იმისა, რომ სოციალური იზოლაცია და რესურსების სიმწირე ზრდის ბავშვის ემოციურ და სოციალურ სირთულეებს, მხარდამჭერ გარემოში ერთმშობლიანი ოჯახი შეიძლება უზრუნველყოფდეს ბავშვის სტაბილურ განვითარებას, უსაფრთხოებასა და უფლებების რეალიზაციას (Berk, 2010; Walsh, 2016).

რეკონსტრუირებული (შერეული) ოჯახი

რეკონსტრუირებული (შერეული) ოჯახი ყალიბდება განქორწინებისა ან დაშორების შემდეგ პარტნიორთა ხელახალი კავშირის შედეგად და ხშირად მოიცავს ბიოლოგიურ და არაბიოლოგიურ კავშირებს ერთიან ოჯახურ სისტემაში. ამგვარი ოჯახური სტრუქტურა ბავშვისთვის შეიძ-

ლება თანაბრად შეიცავდეს როგორც მხარდამჭერ რესურსებს, ისე დამატებით ემოციურ დატვირთვას.

რეკონსტრუირებულ ოჯახურ გარემოში ბავშვის ადაპტაციას ხშირად ართულებს ურთიერთობების ხელახლა ჩამოყალიბების პროცესი, ლოიალობის კონფლიქტ(ებ)ი,³ ასევე, როლებისა და საზღვრების გაურკვეველობა. რეკონსტრუირებული ოჯახის ფუნქციონირების ხარისხი მნიშვნელოვნად არის დამოკიდებული კომუნიკაციის გამჭვირვალობაზე, ურთიერთობებში პროგნოზირებადობაზე, ბავშვის ემოციური უსაფრთხოების უზრუნველყოფასა და მისი საჭიროებების მუდმივ გათვალისწინებაზე (Berk, 2010; Cummings & Davies, 2010).

ალტერნატიული ოჯახური ფორმები

ალტერნატიული ოჯახური ფორმები, მათ შორის მეურვეობითი და მიმღები ოჯახები, მნიშვნელოვან როლს ასრულებენ იმ ბავშვებისთვის, რომელთაც სხვადასხვა მიზეზით ბიოლოგიურ ოჯახში ცხოვრება არ უწევთ. ასეთ ოჯახურ გარემოში ბავშვის კეთილდღეობა განსაკუთრებულად დამოკიდებულია სტაბილურობაზე, მშობლის ემოციურ ჩართულობასა და ბავშვის საჭიროებებზე მორგებულ აღზრდის მიდგომებზე. ალტერნატიულ ოჯახებში ბავშვები ხშირად მოდიან წარსული ტრავმული გამოცდილებით, რაც ზრდის მათ ფსიქოსოციალურ მოწყვლადობას და მოითხოვს ტრავმისადმი მგრძნობიარე, ბავშვის საჭიროებებსა და საუკეთესო ინტერესებზე ორიენტირებულ მიდგომებს. მხარდამჭერ და პროგნოზირებად გარემოში ალტერნატიული ოჯახური ფორმები შეიძლება იქცეს ბავშვის განვითარებისა და უფლებების განხორციელების მნიშვნელოვან რესურსად (Van der Kolk, 2014; UNICEF, 2019).

ოჯახის ტიპი და ბავშვის კეთილდღეობა

ოჯახის ტიპი თავისთავად არ განსაზღვრავს ბავშვის კეთილდღეობას ან მისი უფლებების რეალიზაციის ხარისხს. სხვადასხვა სტრუქტურული ფორმის ფარგლებში ბავშვისთვის შეიძლება არსებობდეს როგორც დამცავი, ისე რისკის შემცველი ფაქტორები. გადამწყვეტ მნიშვნელობას იძენს ოჯახის ფუნქციონირების ხარისხი, ურთიერთობების სტაბილურობა, ემოციური კლიმატი და ბავშვის საჭიროებებზე თანამიმდევრული

³ **ლოიალობის კონფლიქტი (loyalty conflict)** – მდგომარეობა, როდესაც ბავშვი ოჯახური კონფლიქტის პირობებში თავს იძულებულად გრძნობს, არჩევანი გააკეთოს ორ მშობელს შორის ან შეინარჩუნოს ერთ-ერთის მიმართ ერთგულება მეორის ხარჯზე, რაც ხშირად უკავშირდება შფოთვის, დანაშაულის განცდასა და ემოციურ დაძაბულობას.

მარეს დევიძე, ბავშვის უფლებები ოჯახში

და ადეკვატური რეაგირება. შესაბამისად, ოჯახის ტიპების განხილვა, ბავშვის უფლებების კონტექსტში, უნდა ეფუძნებოდეს არა სტრუქტურულ კლასიფიკაციას, არამედ იმ პირობების შეფასებას, რომლებიც უზრუნველყოფს ბავშვის უსაფრთხოებას, განვითარებასა და მონაწილეობას ოჯახურ ცხოვრებაში (Berk, 2010; Walsh, 2016; United Nations, 1989).

1.4. ფუნქციური და დისფუნქციური ოჯახები

ფუნქციური და დისფუნქციური ოჯახების ცნებები აღწერს არა ოჯახის ტიპს, არამედ მისი ფუნქციონირების ხარისხს – ანუ იმას, რამდენად უზრუნველყოფს ოჯახური გარემო ბავშვის უსაფრთხოებას, ემოციურ მხარდაჭერას, განვითარებისთვის საჭირო პირობებსა და კონფლიქტების მართვის კონსტრუქციულ პრაქტიკებს. აღნიშნული განსხვავება არ გულისხმობს ოჯახების მკაცრ დაყოფას „კარგ“ და „ცუდ“ კატეგორიებად, არამედ ეფუძნება ოჯახური ურთიერთობების დინამიკის შეფასებას ბავშვის კეთილდღეობისა და უფლებების რეალიზაციის კონტექსტში.

ფუნქციური ოჯახი ხასიათდება სტაბილური და პროგნოზირებადი ურთიერთობებით, მკაფიოდ განსაზღვრული როლებითა და საზღვრებით, ეფექტიანი კომუნიკაციითა და კონფლიქტების კონსტრუქციული მართვის უნარით. ასეთ ოჯახურ გარემოში ბავშვი იღებს მზრუნველის მხრიდან შესაბამის მხარდაჭერას, აქვს უსაფრთხოების განცდა და შესაძლებლობა, თავისუფლად გამოხატოს საკუთარი აზრები, ემოციები და საჭიროებები. ფუნქციური ოჯახის პირობებში ბავშვი აღიქმება ოჯახის სრულფასოვან წევრად, რომლის ხმა და ინტერესები გათვალისწინებულია ოჯახის ყოველდღიურ ცხოვრებასა და გადაწყვეტილებების მიღების პროცესში (Walsh, 2016).

დისფუნქციური ოჯახი, პირიქით, ხასიათდება მუდმივი ან განმეორებადი კონფლიქტებით, როლების გაურკვევლობით, ძალაუფლების არათანაბარი განაწილებითა და ემოციური უგულვებელყოფით. ასეთ გარემოში ხშირად ძნელია ოჯახური ურთიერთობების განსაზღვრა, რაც ზრდის ბავშვის სტრესს და ემოციური დაუცველობის განცდას. დისფუნქციურ ოჯახებში ბავშვი ხშირად აღმოჩნდება ფსიქოლოგიური ზეწოლის ან ტრავმული გამოცდილების მატარებელი, რაც პირდაპირ აისახება მისი უფლებების დარღვევის რისკზე (Cummings & Davies, 2010).

დისფუნქციური ოჯახის პირობებში შეიძლება გამოიკვეთოს ისეთი დამახასიათებელი ნიშნები, როგორიცაა: ქრონიკული კონფლიქტი, ძალადობის სხვადასხვა ფორმა, კომუნიკაციის სერიოზული დარღვევები და ბავშვისთვის გადაჭარბებული პასუხისმგებლობის დაკისრება. ამ

კონტექსტში განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს პარენტიფიკაციის (parentification)⁴ ფენომენი, რომელიც აღნიშნავს პროცესს, როდესაც ბავშვს ეკისრება ასაკისა და განვითარებისათვის შეუსაბამო ემოციური და/ან ინსტრუმენტული პასუხისმგებლობები, რომლებიც, ჩვეულებრივ, ეკუთვნის მშობელს ან სხვა ზრდასრულ ოჯახის წევრებს (Boszormenyi-Nagy & Spark, 1973; Jurkovic, 2014). ასეთი როლური ინვერსია⁵ არღვევს ბავშვის განვითარების ბუნებრივ პროცესს, ზღუდავს მის ემოციურ უსაფრთხოებას და ზრდის ფსიქოსოციალური რისკების ალბათობას, მათ შორის, შფოთვითი, დეპრესიული და ურთიერთობითი სირთულეების განვითარების საფრთხეს (Hooper, 2007).

პარენტიფიკაციის ფენომენი ორ ძირითად ფორმად იყოფა – ემოციურ და ინსტრუმენტულ პარენტიფიკაციებად. ემოციური პარენტიფიკაცია გულისხმობს იმ ვითარებას, როდესაც ბავშვი იკავებს მხარდამჭერის, შუამავლის ან „მშვიდობის დამცველის“ როლს მშობლისა თუ ოჯახის სხვა წევრების მიმართ. ასეთ შემთხვევაში ბავშვი ხდება ზრდასრულთა ფსიქოლოგიური საჭიროებების მატარებელი, რაც ზღუდავს მისი განვითარების პროცესს და ზრდის შფოთვითი და დეპრესიული რეაქციების რისკს.

ინსტრუმენტული პარენტიფიკაცია უკავშირდება ბავშვისთვის პრაქტიკული და საოჯახო პასუხისმგებლობების დაკისრებას, რომლებიც მის ასაკსა და განვითარების დონეს არ შეესაბამება. ეს შეიძლება მოიცავდეს უმცროსი და-ძმის მოვლას, საოჯახო საქმეებზე სრულ პასუხისმგებლობას ან ოჯახის წევრებზე ზრუნვას. მიუხედავად იმისა, რომ გარკვეული პასუხისმგებლობები ბავშვის განვითარებისთვის შესაძლოა სასარგებლოც იყოს, ინსტრუმენტული პარენტიფიკაცია პრობლემური ხდება მაშინ, როდესაც ის სისტემურ ხასიათს ატარებს, ხანგრძლივია და მას არ ახლავს შესაბამისი მხარდაჭერა და პასუხისმგებლობის გაზიარება ზრდასრულების მხრიდან.

ორივე ტიპის პარენტიფიკაცია არღვევს ოჯახში როლურ ბალანსს და ზრდის ბავშვის ფსიქოსოციალური დაუცველობისა და უფლებების დარღვევის რისკს, განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც ოჯახში არ არსებობს მხარდამჭერი მექანიზმები და კონფლიქტების კონსტრუქციული მართვის პრაქტიკა (Jurkovic, 2014).

⁴ პარენტიფიკაცია (parentification) – ე.წ. მშობლის როლის შესრულება (დაკისრება).

⁵ როლური ინვერსია – ოჯახურ სისტემაში ისეთი მდგომარეობა, როდესაც ბავშვს აკისრებენ ასაკისა და განვითარებისათვის შეუსაბამო პასუხისმგებლობებს ან როლებს, რომლებიც, ჩვეულებრივ, ეკუთვნის მშობელს ან სხვა ზრდასრულს. აღნიშნული ფენომენი დეტალურად განხილულია 5.5 ქვეთავში („პარენტიფიკაცია“).

თანამედროვე კვლევების მიხედვით, ფუნქციურ და დისფუნქციურ ოჯახებს შორის განსხვავება ხშირად განისაზღვრება არა პრობლემების რაოდენობით, არამედ იმით, თუ როგორ რეაგირებს ოჯახი სირთულეებსა და კრიზისულ სიტუაციებზე. ამ კონტექსტში რეზილიენტობა წარმოადგენს მნიშვნელოვან მიდგომას, რომლის მიხედვითაც, ფუნქციური ოჯახები გამოირჩევიან კრიზისებთან ადაპტაციის, ურთიერთმხარდაჭერისა და პრობლემების ერთობლივად გადაჭრის უნარით. დისფუნქციურ ოჯახებში კი სტრესი და კონფლიქტი ხშირად იწვევს ბავშვის დაუცველობის განცდის გაღრმავებას და მისი უფლებების დარღვევის რისკის ზრდას (Walsh, 2016).

1.4.1. ფუნქციური ოჯახების კრიტერიუმები

ფუნქციური ოჯახის იდენტიფიცირება არ ეფუძნება ოჯახური პრობლემების არარსებობას, არამედ იმ კრიტერიუმებს, რომლებიც განსაზღვრავს ოჯახის უნარს, უზრუნველყოს ბავშვის უსაფრთხოება, განვითარება და კეთილდღეობა. თანამედროვე სისტემურ და ინტერდისციპლინურ მიდგომებში ფუნქციური ოჯახი განიხილება როგორც დინამიკური სისტემა, რომელსაც გააჩნია სტრესთან გამკლავებისა და ცვლილებებზე ადაპტაციის რესურსები (Walsh, 2016).

ფუნქციური ოჯახის ერთ-ერთ ძირითად კრიტერიუმს წარმოადგენს ურთიერთობების სტაბილურობა და პროგნოზირება. ასეთ ოჯახურ გარემოში ბავშვს აქვს განცდა, რომ ურთიერთობები შედარებით უსაფრთხო და თანამიმდევრულია, რაც ხელს უწყობს ბავშვის ემოციური სტაბილურობისა და გარემოსადმი ნდობის ჩამოყალიბებას (Bronfenbrenner, 1979). ამასთან, სტაბილურობა არ ნიშნავს ცვლილებებისა და კრიზისების არარსებობას. სტაბილურობა გულისხმობს ოჯახის უნარს, ცვლილებების პირობებშიც შეინარჩუნოს ურთიერთობების ძირითადი სტრუქტურა.

მნიშვნელოვან კრიტერიუმად განიხილება, ასევე, როლებისა და საზღვრების სიცხადე. ფუნქციურ ოჯახში პასუხისმგებლობები ასაკისა და განვითარების შესაძლებლობების შესაბამისად არის განაწილებული, ხოლო ბავშვი დაცულია მისთვის შეუფერებელი პასუხისმგებლობების დაკისრებისგან. მკაფიო საზღვრები ხელს უწყობს ბავშვის დამოუკიდებელი მოქმედებისა და გადაწყვეტილებების მიღების უნარის განვითარებას, აძლიერებს უსაფრთხოების განცდას და ამცირებს როლური კონფუზიის რისკს.

ფუნქციური ოჯახის კიდევ ერთ არსებით მახასიათებელს წარმოადგენს კომუნიკაციის ხარისხი. ღია და პატივისცემაზე დაფუძნებული კომუნიკაცია ხელს უწყობს კონფლიქტების კონსტრუქციულ მართვასა და

ემოციების გამოხატვას. ასეთ გარემოში ბავშვს აქვს საკუთარი აზრის გამოხატვის შესაძლებლობა, რადგან მას უსმენენ, რაც უკავშირდება მის მონაწილეობით უფლებებს (Cummings & Davies, 2010).

დასასრულ, ფუნქციური ოჯახები ხშირად გამოირჩევიან რეზილიენტობით, რაც გულისხმობს კრიზისებთან გამკლავების, ურთიერთმხარდაჭერისა და აღდგენის უნარს. ოჯახური რეზილიენტობა არ გულისხმობს იდეალურ ფუნქციონირებას. მის საფუძველს წარმოადგენს ისეთი რესურსები, რომლებიც ამცირებენ სტრესის ნეგატიურ ზემოქმედებას ბავშვის კეთილდღეობასა და უფლებებზე (Walsh, 2016). ამგვარი ოჯახური ფუნქციონირება ქმნის პირობებს, სადაც, სირთულეების მიუხედავად, ბავშვის უსაფრთხოება და ინტერესები დაცულია.

1.4.2. ოჯახური დისფუნქციის ტიპები

დისფუნქციური ოჯახი ერთგვაროვანი ფენომენი არ არის და შეიძლება სხვადასხვა ფორმით გამოვლინდეს. დისფუნქციის ტიპების გააზრება მნიშვნელოვანია როგორც ბავშვის მდგომარეობის შეფასებისათვის, ისე შესაბამისი პროფესიული ჩარევის დაგეგმვისთვის, რადგან თითოეული ტიპი განსხვავებულ რისკებსა და საჭიროებებს აჩენს ბავშვის უფლებების დაცვისა და მხარდაჭერის თვალსაზრისით (Walsh, 2016).

ერთ-ერთ ყველაზე გავრცელებულ ტიპს წარმოადგენს ქრონიკულად კონფლიქტური ოჯახი, სადაც ოჯახური დაპირისპირება მუდმივ და გადაუჭრელ ხასიათს ატარებს. ასეთ გარემოში ბავშვი ხშირად ხდება დაძაბულობის მონმე ან უშუალო მონაწილე, რაც ზრდის შფოთვის, დაუცველობისა და ემოციური დისრეგულაციის⁶ რისკს. ქრონიკული კონფლიქტი განსაკუთრებით აზიანებს ბავშვის უსაფრთხოების განცდასა და სტაბილური განვითარების შესაძლებლობას (Cummings & Davies, 2010).

კიდევ ერთ მნიშვნელოვან ტიპს წარმოადგენს ემოციურად უგულებელმყოფელი ოჯახი, სადაც ბავშვის ძირითადი საჭიროებები სისტემურად უგულებელყოფილია. მიუხედავად იმისა, რომ ასეთ ოჯახებში შესაძლოა არ არსებობდეს ღია კონფლიქტი ან ძალადობა, ურთიერთობითი სიცარიელე და მხარდაჭერის ნაკლებობა მნიშვნელოვან ზიანს აყენებს ბავშვის ფსიქოლოგიურ განვითარებას, არღვევს მისი უსაფრთხოების განცდასა და თვითღირებულების ჩამოყალიბებას (Bowlby, 1988; Berk, 2010).

დისფუნქციის განსაკუთრებულ ფორმად განიხილება როლების ინვერსიაზე დაფუძნებული ოჯახი, სადაც ბავშვს ეკისრება ასაკისთვის

⁶ ემოციური დისრეგულაცია – ემოციური რეაქციების ინტენსივობის, ხანგრძლივობისა და გამოხატვის მართვისა და ორგანიზების სირთულე, რომელიც აფერხებს ბავშვის ადაპტაციას სტრესულ ან კონფლიქტურ გარემოში.

შეუფერებელი პასუხისმგებლობები (პარენტიფიკაცია – **parentification**). ასეთ პირობებში ბავშვი ხშირად იძულებულია, იზრუნოს მშობლებზე ან დაძმაზე, რაც არღვევს მისი განვითარების ბუნებრივ პროცესს და ზრდის გადატვირთვისა და ფსიქოსოციალური რისკების ალბათობას (Jurkovic, 2014).

დისფუნქციის უკიდურეს ფორმად განიხილება ძალადობაზე დაფუძნებული დისფუნქცია, რომელიც შეიძლება მოიცავდეს ფიზიკურ, ფსიქოლოგიურ ან ემოციურ ძალადობას. ასეთი ოჯახური გარემო წარმოადგენს ბავშვის უფლებების უხეშ დარღვევას და საჭიროებს დაუყოვნებელ, კოორდინირებულ და ინტერდისციპლინურ ჩარევას, რომელიც ეფუძნება როგორც უფლებრივ, ისე საზოგადოებრივი ჯანმრთელობის მიდგომებს (United Nations, 1989; Gilbert et al., 2009; WHO, 2016).

1.4.3. ბავშვის უფლებები და რისკის დონეები ოჯახში

ბავშვის უფლებების დაცვა ოჯახურ კონტექსტში პირდაპირ უკავშირდება რისკის დონის შეფასებას, რომელიც ასახავს ოჯახის ფუნქციონირების რეალურ ხარისხს. სისტემური და ეკოლოგიური მიდგომების მიხედვით, ფუნქციურ ოჯახებში, როგორც წესი, დაბალია ბავშვის უფლებების დარღვევის რისკი, რადგან უზრუნველყოფილია უსაფრთხოება, ემოციური მხარდაჭერა და ბავშვის აზრის მოსმენა (Bronfenbrenner, 1979; Walsh, 2016).

საშუალო რისკის დონე დამახასიათებელია იმ ოჯახებისთვის, სადაც იკვეთება დისფუნქციური ელემენტები, თუმცა, ამავდროულად, შენარჩუნებულია დამცავი ფაქტორები, მათ შორის, მხარდამჭერი ურთიერთობები, სოციალური ქსელები და პროფესიული მხარდაჭერა. ასეთ შემთხვევებში კვლევები ხაზს უსვამს პრევენციული და სათანადო ჩარევის მნიშვნელობას, რომლის მიზანია რისკის შემცირება და ოჯახის ფუნქციონირების გაუმჯობესება (Berk, 2010; Walsh, 2016).

მაღალი რისკის დონე დამახასიათებელია იმ ოჯახებისთვის, სადაც სისტემურად ირღვევა ბავშვის დაცვისა და განვითარების უფლებები. ქრონიკული ძალადობა, ემოციური უგულვებელყოფა ან მძიმე კონფლიქტი⁷ ქმნის პირობებს, რომლებიც პირდაპირ საფრთხეს უქმნის ბავშვის კეთილდღეობასა და ჯანმრთელობას. ასეთ შემთხვევებში, ბავშვის

⁷ **მძიმე კონფლიქტი** – ოჯახურ ურთიერთობებში არსებული ინტენსიური და/ან ქრონიკული დაპირისპირება, რომელსაც ახასიათებს მაღალი ემოციური დაძაბულობა, კონფლიქტის კონსტრუქციული მართვის შესაძლებლობის შეზღუდვა და ბავშვის ფიზიკური ან ფსიქოლოგიური კეთილდღეობისათვის სერიოზული რისკების შექმნა.

უსაფრთხოების უზრუნველსაყოფად, საერთაშორისო უფლებრივი და პროფესიული სტანდარტები მოითხოვს დაუყოვნებელ და კოორდინირებულ პროფესიულ ჩარევას (United Nations, 1989; Gilbert et al., 2009; WHO, 2016).

რისკის დონის შეფასება უნდა ეფუძნებოდეს არა მხოლოდ ერთჯერად მოვლენებს, არამედ ოჯახური ურთიერთობების დინამიკას, ხელმისაწვდომ რესურსებსა და ბავშვის ფსიქოსოციალურ მდგომარეობას. ამ პროცესში სისტემური მიდგომა ეფექტიანად უზრუნველყოფს რისკის ფაქტორების, დამცავი მექანიზმებისა და ოჯახის ცვლილების პოტენციალის ერთდროულ შეფასებას (Walsh, 2016).

ფუნქციური და დისფუნქციური ოჯახების განსხვავება არ უნდა განიხილებოდეს როგორც სტატიკური კლასიფიკაცია. ოჯახის ფუნქციონირება წარმოადგენს დინამიკურ პროცესს, რომელიც ყალიბდება ურთიერთობების ხარისხის, ხელმისაწვდომი რესურსებისა და იმ სოციალური გარემოს გავლენით, რომელშიც ოჯახი ცხოვრობს. ბავშვის უფლებებზე დაფუძნებული მიდგომა შესაძლებელს ხდის არა მხოლოდ არსებული რისკების გამოვლენას, არამედ ოჯახის ცვლილებისა და გაუმჯობესების პოტენციალის შეფასებას (United Nations, 1989; Bronfenbrenner, 1979).

1.5. ოჯახი, როგორც სისტემა: ურთიერთდამოკიდებულებები და დინამიკა

თანამედროვე კვლევები აჩვენებს, რომ ოჯახის ფუნქციონირების შეფასება არ უნდა შემოიფარგლოს მხოლოდ სტრუქტურული მახასიათებლებით, როგორიცაა ოჯახის ტიპი ან წევრთა რაოდენობა. განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს ურთიერთობების ხარისხი, კომუნიკაციის ფორმები და ოჯახის ადაპტაციის უნარი სტრესულ და კრიზისულ სიტუაციებში. ამ კონტექსტში განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება ოჯახური სისტემების რეზილიენტობას, რომელიც ასახავს ოჯახის უნარს, გაუმკლავდეს გამოწვევებს ისე, რომ ბავშვის ემოციური უსაფრთხოება და კეთილდღეობა არ დაზიანდეს (Walsh, 2016; Sandler et al., 2020).

სისტემური მიდგომის მიხედვით, ოჯახი წარმოადგენს ურთიერთდამოკიდებული წევრების ერთობლიობას, სადაც თითოეული წევრის ქცევა, ემოციური მდგომარეობა და როლი გავლენას ახდენს მთლიან ოჯახურ დინამიკაზე. ამ ურთიერთდამოკიდებულების პრინციპს დეტალურად ავითარებს სტრუქტურული ოჯახური თეორია, რომლის ფარგლებში ოჯახი განიხილება როგორც დინამიკური სისტემა, რომელიც ორიენტირებულია გარკვეული ბალანსისა და სტაბილურობის შენარჩუნებაზე ში-

და და გარე ცვლილებების პირობებში. შესაბამისად, ოჯახის ერთ წევრში წარმოქმნილი ცვლილება იშვიათად რჩება იზოლირებულ მოვლენად და, უმეტეს შემთხვევაში, იწვევს რეაქციებს მთელი სისტემის მასშტაბით. პრაქტიკაში ეს ურთიერთდამოკიდებულება იმაში ვლინდება, რომ ოჯახის წევრების ქცევა და ემოციური მდგომარეობა ერთმანეთთან მჭიდრო კავშირშია და ერთის ცვლილება გავლენას ახდენს სხვებზე. მაგალითად, მშობლის სტრესი ან ურთიერთობითი დისტანცია შეიძლება აისახოს ბავშვის ქცევით სირთულეებზე, რაც ზრდის დაძაბულობას ოჯახურ ურთიერთობებში. ასეთი ციკლური პროცესები აღწერილია როგორც ოჯახური სისტემების თეორიაში, ისე ეკოლოგიურ მოდელებში, სადაც მიზეზსა და შედეგს შორის მკაფიო ზღვრის გავლება რთულია (Minuchin, 1974; Bronfenbrenner, 1979).

ოჯახური სისტემების კიდევ ერთ მახასიათებლად განიხილება ჰომეოსტაზის⁸ სტაბილურობის ტენდენცია, რომელიც გამოიხატება ოჯახის მისწრაფებაში, შეინარჩუნოს არსებული ბალანსი. მიუხედავად იმისა, რომ ოჯახური ურთიერთობების სტაბილურობა გარკვეულ პირობებში შეიძლება ბავშვისთვის დამცავ როლს ასრულებდეს, ის განვითარების შემზლუდავ მექანიზმად იქცევა მაშინ, როდესაც ოჯახი წინააღმდეგობას უწევს იმ ცვლილებებს, რომლებიც აუცილებელია ბავშვის კეთილდღეობისთვის. ასეთ ვითარებაში ბავშვის პრობლემური ქცევა შესაძლოა ასრულებდეს სისტემურ ფუნქციას და ემსახურებოდეს არსებული ოჯახური დინამიკის შენარჩუნებას (Minuchin, 1974; Walsh, 2016).

სისტემური მიდგომა განსაკუთრებულად მნიშვნელოვანია ბავშვის უფლებების შეფასებისას. ბავშვის ქცევითი ან ემოციური სირთულეები ხშირად განიხილება როგორც ინდივიდუალური პრობლემა, თუმცა, სისტემური მიდგომის ფარგლებში იკვეთება, რომ ეს სირთულეები, შესაძლოა ასახავდეს ოჯახური ურთიერთობების დისბალანსს. შესაბამისად, ბავშვის კეთილდღეობის გაუმჯობესება იშვიათად მიიღწევა მხოლოდ ბავშვის ქცევაზე კონცენტრირებით და, როგორც წესი, მოითხოვს ოჯახის მთლიან ფუნქციონირებაზე ზემოქმედებას (Cummings & Davies, 2010; Walsh, 2016).

ოჯახური დინამიკის განხილვა, ასევე, მოიცავს ძალაუფლების, კომუნიკაციისა და როლების გადანაწილების შეფასებას. ოჯახში მკაფიოდ

⁸ **ჰომეოსტაზი** – სისტემურ თეორიაში, ოჯახის მისწრაფება, შეინარჩუნოს არსებული ურთიერთობების სტრუქტურა და ფუნქციონირების ფორმები, მათ შორის, დისფუნქციურიც, ცვლილებებისადმი წინააღმდეგობის გზით. ასეთმა დინამიკამ შეიძლება შეზღუდოს ოჯახის ადაპტაციის უნარი და უარყოფითად აისახოს ბავშვის კეთილდღეობაზე.

ჩამოყალიბებული როლები ხელს უწყობს ბავშვის უსაფრთხოებასა და დამოუკიდებელი მოქმედებისა და პასუხისმგებლობის აღების უნარის განვითარებას, ხოლო როლური გაურკვეველობა ან გადაჭარბებული კონტროლი ზრდის სტრესის რისკს. კომუნიკაციის ღია და პატივისცემაზე დაფუძნებული სტილი უზრუნველყოფს ბავშვის აზრის გამოხატვის შესაძლებლობას და უკავშირდება მის ოჯახურ ცხოვრებასა და გადანაცვ-ტილებების მიღების პროცესში მონაწილეობით უფლებებს (Berk, 2010; United Nations, 1989).

პროფესიული ჩარევის კონტექსტში სისტემური მიდგომა უზრუნველყოფს ოჯახის ფუნქციონირების კომპლექსურ გააზრებას. სოციალური მუშაკები, ფსიქოლოგები და სხვა სპეციალისტები ოჯახის შეფასებისას ყურადღებას უთმობენ არა მხოლოდ პრობლემის გამოვლენას, არამედ იმ ურთიერთობებსა და დინამიკას, რომლებიც პრობლემის წარმოქმნასა და შენარჩუნებას განაპირობებს. ასეთი მიდგომა ხელს უწყობს უფრო მდგრადი ცვლილებების მიღწევას და ამცირებს რისკს, რომ ჩარევა მხოლოდ პრობლემის გარეგან გამოვლინებებზე იყოს მიმართული (Minuchin, 1974; Walsh, 2016).

ოჯახი სისტემურ ჭრილში განიხილება როგორც დინამიკური, ურთიერთდამოკიდებული და განვითარებადი მთლიანობა. სისტემური მიდგომა უზრუნველყოფს ბავშვის უფლებებზე დაფუძნებულ შეფასებასა და გადანაცვტილებების მიღებას, რადგან ითვალისწინებს რისკებს, ოჯახის შიდა რესურსებსა და ცვლილების პოტენციალს (Bronfenbrenner, 1979; United Nations, 1989). ეს მიდგომა ეფუძნება ბავშვის საუკეთესო ინტერესის პრინციპს. აღნიშნული პრინციპი მოითხოვს, რომ გადანაცვტილებები მიიღებოდეს არა ცალკეული გამოვლინებების, არამედ ბავშვის განვითარების მთლიანი კონტექსტის გათვალისწინებით (United Nations, 1989). ეს ხედვა ხელს უწყობს ოჯახური ურთიერთობების, რისკებისა და რესურსების ერთიან გააზრებას, რაც აუცილებელია ბავშვის უფლებების შესაბამისი დაცვისთვის.

1.6. პირველი თავის შეჯამება

ამ თავში ოჯახი განხილულია როგორც სოციალური და ფსიქოლოგიური სისტემა, რომელიც მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს ბავშვის განვითარებაზე, კეთილდღეობასა და უფლებების რეალიზაციაზე. ოჯახი წარმოდგენილია არა მხოლოდ სტრუქტურულ ერთეულად, არამედ დინამიკურ და ურთიერთდამოკიდებულ სისტემად, სადაც ურთიერთობების ხარისხი, კომუნიკაციის ფორმები და ადაპტაციის უნარი განსაზღვრავს ბავშვის ყოველდღიურ ცხოვრებას.

ოჯახის ცნება განხილულია სოციოლოგიურ და ფსიქოლოგიურ თეორიებზე დაყრდნობით, რაც აჩვენებს, რომ ოჯახის ფუნქციონირება უნდა შეფასდეს როგორც მრავალგანზომილებიანი პროცესი. სოციოლოგიური მიდგომები ოჯახს განიხილავს როგორც სოციალურ ინსტიტუტს, რომელიც უზრუნველყოფს სოციალიზაციასა და კულტურული ღირებულებების გადაცემას, ხოლო ფსიქოლოგიური მიდგომა ყურადღებას ამახვილებს ადამიანთა ემოციურ ურთიერთობებზე, მიჯაჭვულობის ფორმირებასა და პიროვნული განვითარების საფუძვლებზე. ამ ორი ხედვის ინტეგრაცია ქმნის საფუძველს ოჯახის გავლენის უფრო სრულყოფილი გაგებისთვის.

ტექსტში განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა ოჯახის ძირითადი ფუნქციების გააზრებას. ნაჩვენებია, რომ ოჯახის ფუნქციები – რეპროდუქციული, სოციალიზაციის, ემოციური მხარდაჭერის, დაცვისა და ეკონომიკური – ერთმანეთთან მჭიდრო კავშირშია და მათი შესრულების ხარისხი პირდაპირ უკავშირდება ბავშვის უფლებების დაცვას. ოჯახის ფუნქციონირების დარღვევა ზრდის ბავშვის ემოციური დაუცველობისა და უფლებების დარღვევის რისკს, ხოლო ოჯახის ფუნქციონირების ხარისხი განსაზღვრავს ბავშვის განვითარების პირობებს.

ოჯახის ტიპების განხილვა ადასტურებს, რომ ბავშვის კეთილდღეობა არ განისაზღვრება ოჯახის სტრუქტურული ფორმით. სხვადასხვა ოჯახურ კონტექსტში – ნუკლიარულ, გაფართოებულ, ერთმშობლიან, რეკონსტრუირებულ და ალტერნატიულ ოჯახებში – თანაბრად შეიძლება არსებობდეს როგორც დამცავი, ისე რისკის ფაქტორები. გადამწყვეტ მნიშვნელობას იძენს არა ოჯახის ტიპი, არამედ ურთიერთობების ხარისხი, ემოციური კლიმატი და ბავშვის საჭიროებებზე რეაგირების შესაძლებლობა.

ფუნქციური და დისფუნქციური ოჯახების ერთმანეთისგან განსხვავება ცხადყოფს, რომ ეს ცნებები არ უნდა განიხილებოდეს როგორც სტატიკური კატეგორიები. ოჯახის ფუნქციონირება წარმოადგენს დინამიკურ პროცესს, რომელიც იცვლება დროისა და სოციალური კონტექსტის მიხედვით. ამ კონტექსტში რეზილიენტობის კონცეფცია მნიშვნელოვან როლს ასრულებს, რადგან საშუალებას იძლევა, შეფასდეს ოჯახის უნარი, გაუმკლავდეს კრიზისულ სიტუაციებს ისე, რომ არ დაზიანდეს ბავშვის ემოციური უსაფრთხოება.

სისტემური მიდგომა აჩვენებს, რომ ბავშვის ქცევითი ან ემოციური სირთულეები ხშირად ასახავს ოჯახური ურთიერთობების დინამიკას და ვერ განიხილება იზოლირებულად. ასეთი ხედვა ქმნის საფუძველს პრო-

ფესიული მოქმედებისთვის, რომელიც მიმართულია არა მხოლოდ სიმპტომების შემცირებისკენ, არამედ ოჯახის ფუნქციონირების გაუმჯობესებისა და ბავშვის უფლებების დაცვისკენ.

ამგვარად, ოჯახი, როგორც სისტემა, წარმოადგენს ბავშვის უფლებების რეალიზაციის ცენტრალურ სივრცეს, სადაც ყოველდღიური ურთიერთობები, გადაწყვეტილებები და რეაქციები უშუალოდ აისახება ბავშვის უსაფრთხოებაზე, განვითარებასა და მონაწილეობაზე. ოჯახის სტრუქტურა, ფუნქციები და ურთიერთობათა დინამიკა ქმნის იმ კონტექსტს, რომელშიც ყალიბდება ბავშვის გამოცდილება და მისი უფლებების დაცვის რეალური შესაძლებლობები. სწორედ ამ სისტემური ხედვის საფუძველზე, მომდევნო თავებში განხილული იქნება ძირითადი პროცესები – მიჯაჭვულობა, ტრავმა და ოჯახური კონფლიქტები, რომლებიც განსაკუთრებით მკვეთრად ავლენს ოჯახის გავლენას ბავშვის კეთილდღეობასა და უფლებებზე.

1.7. ძირითადი კითხვები, სავარჯიშოები და პრაქტიკული დავალებები

ქვემოთ წარმოდგენილი კითხვები და პრაქტიკული დავალებები ხელს უწყობს სტუდენტებში თეორიული ცოდნის ანალიტიკურ გამოყენებას, კრიტიკული აზროვნების განვითარებასა და ბავშვის უფლებებზე ორიენტირებული პრაქტიკული ხედვის ჩამოყალიბებას.

თეორიული კითხვები

- 1. როგორ განიხილება ოჯახი სისტემური მიდგომის მიხედვით?**
იმსჯელეთ სისტემური მიდგომის ძირითად პრინციპებზე (ურთიერთდამოკიდებულება, დინამიკა, ჰომეოსტაზი) და განმარტეთ, რატომ არის ეს მიდგომა მნიშვნელოვანი ბავშვის უფლებების შეფასებისას. დაასაბუთეთ, რატომ არის პრობლემური ბავშვის ქცევის განხილვა მხოლოდ ინდივიდუალურ ქრილში.
- 2. შეადარეთ ფუნქციური და დისფუნქციური ოჯახების მახასიათებლები.**
გაანალიზეთ განსხვავებები ურთიერთობების ხარისხის, კომუნიკაციის სტილის, როლებისა და ოჯახური საზღვრების თვალსაზრისით და შეაფასეთ, როგორ აისახება ეს განსხვავებები ბავშვის ემოციურ უსაფრთხოებასა და მისი უფლებების რეალიზაციის შესაძლებლობებზე.

3. როგორ შეიძლება ოჯახის სხვადასხვა ტიპმა გავლენა მოახდინოს ბავშვის კეთილდღეობაზე?

იმსჯელეთ, რატომ არ განსაზღვრავს ოჯახის სტრუქტურული ტიპი, თავისთავად, ბავშვის კეთილდღეობას. მოიყვანეთ მაგალითები, რომლებიც აჩვენებს, რომ ერთსა და იმავე ოჯახის ტიპში შესაძლებელია როგორც დამცავი, ისე რისკის ფაქტორების თანაარსებობა.

ანალიტიკური და რეფლექსიური კითხვები

1. როგორ უკავშირდება ოჯახის ძირითადი ფუნქციების შესრულებას ბავშვის უფლებების რეალიზაციას?

იმსჯელეთ, როგორ აისახება ოჯახის სოციალური, ემოციური და დაცვის ფუნქციების ეფექტური ან დისფუნქციური შესრულება ბავშვის კეთილდღეობასა და მისი უფლებების დაცვაზე.

2. როგორ უკავშირდება ოჯახის რეზილიენტობა ბავშვის უფლებების დაცვას?

გაანალიზეთ, როგორ უწყობს ხელს ოჯახური გარემოს რეზილიენტობა ბავშვის კრიზისული სიტუაციების გადალახვას და რა დამცავი როლი აქვს ოჯახურ რესურსებს, მათ შორის ემოციურ მხარდაჭერას, ურთიერთობით კავშირებსა და ოჯახის შიდა ორგანიზებას (როლებს, წესებსა და რუტინებს), ბავშვის ემოციური უსაფრთხოების შენარჩუნებაში.

3. რა რისკები შეიძლება წარმოიშვას იმ შემთხვევაში, თუ პროფესიული ჩარევა მხოლოდ ბავშვის ქცევაზეა ორიენტირებული?

იმსჯელეთ სისტემური მიდგომის მნიშვნელობაზე სოციალური მუშაობისა და ფსიქოლოგიური დახმარების კონტექსტში.

4. შემთხვევის ანალიზი (სავალდებულო სავარჯიშო)

აღწერეთ კონკრეტული ოჯახური შემთხვევა (ჰიპოთეტური ან ანონიმური), რომელშიც ბავშვს აღენიშნება ქცევითი ან ემოციური სირთულეები. გაანალიზეთ შემდეგი ასპექტები:

- ოჯახის ტიპი და სტრუქტურა;
- ოჯახური ურთიერთობების ხარისხი და კომუნიკაციის სტილი;
- ფუნქციური და დისფუნქციური ელემენტები;
- ბავშვის უფლებები, რომლებიც მოცემულ შემთხვევაში შეიძლება იყოს დაცული ან დარღვეული;
- შესაძლო პროფესიული მოქმედების მიმართულებები სისტემური მიდგომის საფუძველზე.

5. შედარებითი ანალიზი

შედარეთ ორი განსხვავებული ოჯახური შემთხვევა (მაგალითად, ფუნქციური და დისფუნქციური ოჯახები) და გაანალიზეთ, რომელი სისტემური მექანიზმები მოქმედებს ბავშვისთვის დამცავ მექანიზმებად და რომელი – რისკის მექანიზმებად.

6. დისკუსია

შეიძლება თუ არა ოჯახი იყოს სტრუქტურულად „არატრადიციული“, მაგრამ ფუნქციურად მხარდამჭერი ბავშვისთვის? დაასაბუთეთ თქვენი პოზიცია თეორიული ცნებების გამოყენებით და გაამყარეთ პრაქტიკული მაგალითებით.

7. რეფლექსია

როგორ შეიცვალა თქვენი წარმოდგენა ოჯახის როლზე ბავშვის უფლებების დაცვის კონტექსტში ამ თავის შესწავლის შემდეგ? დაასახელეთ, რომელი თეორიული მიდგომა მიიჩნiet ყველაზე მნიშვნელოვნად პროფესიული პრაქტიკისთვის და განმარტეთ თქვენი არჩევანი.

თავი 2

მიჯაჭვულობის თეორია და ოჯახური ურთიერთობები

2.1. შესავალი

მიჯაჭვულობის თეორია წარმოადგენს ერთ-ერთ ცენტრალურ თეორიულ მიდგომას ბავშვსა და მშობელს შორის ურთიერთობის გააზრებისთვის. ეს თეორია აღწერს, როგორ ყალიბდება ადრეულ ბავშვობაში ემოციური კავშირები მშობლებთან ან სხვა მზრუნველ პირებთან და რა მნიშვნელობა აქვს ამ კავშირებს ბავშვის ფსიქოლოგიური განვითარებისთვის, ურთიერთობათა თავისებურებების ჩამოყალიბებისა და შინაგანი სტაბილურობის განცდისთვის ბავშვის ცხოვრების სხვადასხვა ეტაპზე (Bowlby, 1988; Ainsworth et al., 1978). მიჯაჭვულობის თეორიის ფარგლებში ოჯახი განიხილება როგორც ძირითადი სოციალური და ფსიქოსოციალური გარემო, სადაც ბავშვი იძენს გარემოს მიმართ ნდობას და ავითარებს უსაფრთხოების განცდას. ეს პროცესი შემდგომ მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს როგორც სხვებთან ურთიერთობის თავისებურებებზე, ისე სტრესულ და კონფლიქტურ სიტუაციებზე რეაგირების გზებზე.

მიჯაჭვულობის პროცესში მნიშვნელოვან როლს ასრულებს მზრუნველის მგრძნობიარე და თანამიმდევრული რეაგირება ბავშვის საჭიროებებზე. სწორედ ამ ურთიერთქმედების საფუძველზე ყალიბდება ბავშვის წარმოდგენები საკუთარ თავსა და სხვებზე, რაც შემდგომ აისახება იმაზე, თუ როგორ ამყარებს ბავშვი ურთიერთობებს როგორც მზრუნველებთან, ისე თანატოლებსა და სხვა მნიშვნელოვან ადამიანებთან. მიჯაჭვულობის თეორიაში ეს წარმოდგენები განისაზღვრება როგორც „შიდა სამუშაო მოდელები“ (internal working models), რომლებიც განსაზღვრავს, რამდენად აღიქვამს ბავშვი საკუთარ თავს ზრუნვის ღირსად და რამდენად სანდოდ და ხელმისაწვდომად მიიჩნევს სხვებს (Bowlby, 1988).

ამგვარად, მიჯაჭვულობა არ შემოიფარგლება მხოლოდ ემოციური კავშირის არსებობით. ის წარმოადგენს ბავშვის განვითარების მნიშვნელოვან მექანიზმს, რომელიც გავლენას ახდენს ბავშვის თვითრეგულაციის⁹ უნარზე, სტრესთან გამკლავებაზე, სოციალურ ადაპტაციასა და

⁹ თვითრეგულაცია – ინდივიდის უნარი, მართოს საკუთარი ემოციური მდგომარეობები, ქცევები და რეაქციები გარემოს მოთხოვნებისა და სტრესული ფაქტორების მიხედვით.

ურთიერთობების ფორმირებაზე შემდგომ ასაკობრივ ეტაპებზე (Cassidy & Shaver, 2016).

ოჯახური გარემო, როგორც მიჯაჭვულობის ფორმირების ძირითადი სივრცე, მნიშვნელოვან როლს ასრულებს ბავშვის კეთილდღეობისა და უფლებების დაცვის პროცესში. მხარდამჭერი და სტაბილური ოჯახური ურთიერთობები ხელს უწყობს ბავშვის განვითარებას, მისი ღირსების პატივისცემასა და ოჯახურ ცხოვრებაში ბავშვის მონაწილეობის უფლებას, მაშინ, როდესაც არასტაბილური, კონფლიქტური ან უგულვებელმყოფელი გარემო ზრდის ბავშვის ემოციური დაუცველობისა და უფლებების დარღვევის რისკს.

მიჯაჭვულობის ხარისხი მნიშვნელოვნად განსაზღვრავს ბავშვის უნარს, ენდოს სხვებს, გაუმკლავდეს სტრესულ სიტუაციებს და ჩამოაყალიბოს ჯანსაღი ურთიერთობები. შესაბამისად, მიჯაჭვულობის თეორიის გააზრება აუცილებელია არა მხოლოდ ადრეული ბავშვობის განვითარების კონტექსტში, არამედ ოჯახური ურთიერთობების, ტრავმისა და კონფლიქტის ანალიზისას, ასევე სოციალური მუშაობისა და ფსიქოლოგიური პრაქტიკისთვის, სადაც მნიშვნელოვანია ბავშვის გამოცდილების, ურთიერთობების დინამიკისა და საჭიროებების გაგება.

აღნიშნული თავი მიზნად ისახავს მიჯაჭვულობის თეორიის ძირითადი ცნებების, მიჯაჭვულობის ტიპებისა და მათი კავშირის გააზრებას ოჯახურ ურთიერთობებში, ბავშვის უფლებებზე დაფუძნებული ანალიზის პერსპექტივით.

2.2. მიჯაჭვულობის თეორიის საფუძვლები

მიჯაჭვულობის თეორია ჩამოყალიბდა ბრიტანელი ფსიქიატრისა და ფსიქოანალიტიკოს ჯონ ბოულბის ნაშრომებზე დაყრდნობით. მან ადამიანის ფსიქოსოციალური განვითარება ევოლუციურ და ფსიქოდინამიკურ კონტექსტში გააანალიზა. ბოულბის მიხედვით, ბავშვს თანდაყოლილი, ბიოლოგიურად განპირობებული საჭიროება აქვს, რომ დაამყაროს მჭიდრო კავშირი მთავარ მზრუნველ პირთან, რაც უზრუნველყოფს მის ფიზიკურ გადარჩენასა და შინაგან სტაბილურობას (Bowlby, 1988). ასეთი კავშირი განიხილება როგორც ადაპტაციური მექანიზმი, რომელიც ზრდის ბავშვის გადარჩენის შანსს და მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს მის ფსიქოსოციალურ განვითარებაზე.

ბოულბიმ მიჯაჭვულობა არ განიხილა მხოლოდ როგორც ემოციური კავშირი, არამედ როგორც ქცევითი სისტემა, რომელიც აქტიურდება

რების პირობებში, რაც უზრუნველყოფს საკუთარი ქცევის კონტროლს, მიზნისკენ მიმართულ მოქმედებასა და სტრესულ ვითარებებთან გამკლავებას.

საფრთხის, სტრესის ან გაურკვევლობის პირობებში. ასეთ მომენტებში ბავშვი მიმართავს მზრუნველ პირს სიახლოვის, მხარდაჭერისა და დამშვიდების მიზნით. როდესაც მზრუნველი შესაბამისად რეაგირებს ბავშვის სიგნალების მიმართ, ქცევითი სისტემა ეფექტურად ფუნქციონირებს და ბავშვი ინარჩუნებს ემოციურ სტაბილურობას. ამის საპირისპიროდ, არათანამიმდევრული, უარყოფითი ან უგულვებელყოფელი რეაგირება არღვევს ამ სისტემის ფუნქციონირებას და ზრდის არაუსაფრთხო მიჯაჭვულობის განვითარების რისკს (Ainsworth et al., 1978).

მიჯაჭვულობის თეორიაში ერთ-ერთ ცენტრალურ ცნებას წარმოადგენს ე.წ. შინაგანი სამუშაო მოდელები (*internal working models*). ეს მოდელები გულისხმობს ბავშვის მიერ ადრეული ურთიერთობების საფუძველზე ჩამოყალიბებულ, მეტწილად არაცნობიერ წარმოდგენებს საკუთარ თავსა და სხვებზე. ადრეული მიჯაჭვულობის გამოცდილება განსაზღვრავს, აღიქვამს თუ არა ბავშვი საკუთარ თავს ზრუნვისა და სიყვარულის ღირსად და სხვებს – ხელმისაწვდომად და სანდოდ. აღნიშნული შინაგანი მოდელები შემდგომ მნიშვნელოვნად აისახება ბავშვის თვითშეფასებაზე, ურთიერთობის თავისებურებებსა და სტრესულ სიტუაციებთან გამკლავების სტრატეგიებზე (Bowlby, 1988; Cassidy & Shaver, 2016).

მზრუნველის ემოციური მგრძნობელობა¹⁰ და რეაგირების ხარისხი მიჯაჭვულობის ფორმირების ერთ-ერთ გადამწყვეტ ფაქტორად მიიჩნევა. მგრძნობიარე მზრუნველი დროულად ამოიცნობს ბავშვის საჭიროებებს, ადეკვატურად აღიქვამს მის სიგნალებს და თანამიმდევრულად პასუხობს მათ. ასეთ ურთიერთობაში ბავშვი თანდათან სწავლობს, რომ მისი ემოციები და მოთხოვნილებები მნიშვნელოვანია და მათზე რეაგირება ხდება. ეს ქმნის უსაფრთხო მიჯაჭვულობის ფორმირების პირობებს, რაც უკავშირდება ემოციური თვითრეგულაციის უფრო განვითარებულ უნარებს, სტრესულ სიტუაციებთან გამკლავების ეფექტიან სტრატეგიებსა და სოციალური ურთიერთობების სტაბილურ ფორმებს (Ainsworth et al., 1978).

მიჯაჭვულობის თეორია განიხილავს მიჯაჭვულობას როგორც დინამიკურ და ცვალებად პროცესს, რომელიც შეიძლება შეიცვალოს შემდგომი ურთიერთობებისა და მხარდამჭერი გარემოს გავლენით. მიუხედავად იმისა, რომ ადრეული მიჯაჭვულობის გამოცდილება მნიშვნელოვან გავ-

¹⁰ **მზრუნველის ემოციური მგრძნობელობა** გულისხმობს მზრუნველის უნარს, დროულად ამოიცნოს და ადეკვატურად აღიქვას ბავშვის ემოციური სიგნალები, სწორად განმარტოს მათი მნიშვნელობა და თანამიმდევრულად და შესაბამისი ფორმით უპასუხოს მათ. აღნიშნული კონსტრუქტი მოიცავს როგორც ემოციური რეაგირების ხარისხს, ისე ბავშვის საჭიროებებისადმი მგრძნობიარე დამოკიდებულებას.

ლენას ახდენს ბავშვის განვითარებაზე, თეორია ხაზს უსვამს მიჯაჭვულობის თავისებურებების ცვლილების შესაძლებლობას. შემდგომმა ურთიერთობებმა, გარემო პირობებმა და მხარდამჭერმა ჩარევამ შეიძლება მნიშვნელოვნად შეუწყონ ხელი ბავშვის განვითარების მიმართულების შეცვლას. ეს დინამიკური ხედვა განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ბავშვის უფლებების კონტექსტში, რადგან აჩვენებს, რომ რთულ გარემოში გაზრდილ ბავშვს შეუძლია ემოციური მდგომარეობის აღდგენა და განვითარება (ანუ ემოციების ამოცნობის, მართვისა და სხვებთან ემოციური ურთიერთობის უნარების გაუმჯობესება) შესაბამისი მხარდაჭერის შემთხვევაში (Cassidy & Shaver, 2016).

ოჯახური ურთიერთობების ანალიზისას მიჯაჭვულობის თეორია წარმოადგენს მნიშვნელოვან თეორიულ მიდგომას იმის გასაგებად, თუ როგორ უკავშირდება მზრუნველსა და ბავშვს შორის ურთიერთობა ოჯახის საერთო დინამიკას. მშობლის ემოციური მგრძნობელობა, სტრესის დონე და ურთიერთობის ხარისხი გავლენას ახდენს არა მხოლოდ ბავშვის კეთილდღეობაზე, არამედ ოჯახის ფუნქციონირების ეფექტიანობაზეც. ამდენად, მიჯაჭვულობის თეორია მნიშვნელოვან როლს ასრულებს ოჯახური ურთიერთობების, ტრავმისა და კონფლიქტის ანალიზში.

2.3. მიჯაჭვულობის ტიპები

თანამედროვე განვითარებითი ფსიქოპათოლოგიის კვლევები მიუთითებს, რომ მიჯაჭვულობის ტიპები არ უნდა განიხილებოდეს როგორც ფიქსირებული და უცვლელი კატეგორიები. ისინი ყალიბდება კონკრეტულ ურთიერთობებში და ასახავს ბავშვის რეაგირების თავისებურებებს მზრუნველ პირებთან ურთიერთობაში. აღნიშნული რეაგირების თავისებურებები ცვალებადია გარემო პირობების, ოჯახური დინამიკისა და მზრუნველის ემოციური მგრძნობელობის მიხედვით. მნიშვნელოვანია აღინიშნოს, რომ არაუსაფრთხო მიჯაჭვულობა ავტომატურად არ იწვევს ფსიქოპათოლოგიურ დარღვევებს, თუმცა ზრდის ბავშვის მონყვლადობას სტრესის, ტრავმისა და ოჯახური კონფლიქტების პირობებში (Fearon et al., 2018; Duschinsky et al., 2020; Cassidy & Shaver, 2016). ამ კონტექსტში ოჯახის მხარდამჭერი ფუნქცია და მზრუნველის ემოციური ხელმისაწვდომობა მნიშვნელოვან როლს ასრულებს ბავშვის განვითარებაში.

მერი აინსვორთისა და მისი კოლეგების ემპირიულმა კვლევებმა, განსაკუთრებით „უცნობი სიტუაციის პროცედურის“ (Strange Situation Procedure) გამოყენებით, შესაძლებელი გახდა მიჯაჭვულობის ძირითადი ტიპების იდენტიფიცირება. აღნიშნული ტიპები ასახავს ბავშვის ურ-

მარეს დევიძე, ბავშვის უფლებები ოჯახში

თიერთობის თავისებურებებს მზრუნველის ემოციური ხელმისაწვდომობისა და ბავშვის ემოციური პასუხების კონტექსტში (Ainsworth et al., 1978).

განვიხილოთ მიჯაჭვულობის ტიპები:

2.3.1. უსაფრთხო მიჯაჭვულობა

უსაფრთხო მიჯაჭვულობა ხასიათდება იმით, რომ ბავშვი ენდობა მზრუნველ პირს და აღიქვამს მას როგორც საიმედო მხარდაჭერის წყაროს. ასეთ ურთიერთობაში ბავშვი თავისუფლად იკვლევს გარემოს, ხოლო, სტრესის ან საფრთხის შემთხვევაში, მიმართავს მზრუნველს და მისი მხარდაჭერით ახერხებს დამშვიდებასა და შინაგანი წონასწორობის აღდგენას. უსაფრთხო მიჯაჭვულობა უკავშირდება პოზიტიურ თვითშეფასებას, შინაგანი წონასწორობის შენარჩუნებასა და სოციალურ ქცევას (Ainsworth et al., 1978).

ოჯახურ კონტექსტში უსაფრთხო მიჯაჭვულობა უკავშირდება მზრუნველის მგრძნობელობას, თანამიმდევრულ რეაგირებასა და ბავშვის ემოციური საჭიროებების აღიარებას. ასეთი გარემო ხელს უწყობს ბავშვის განვითარებას, მისი ღირსების პატივისცემასა და ოჯახურ ცხოვრებაში მონაწილეობის უფლებას, რადგან ბავშვი სწავლობს, რომ მისი ემოციები და აზრები მნიშვნელოვანია და მათზე რეაგირება ხდება.

2.3.2. არაუსაფრთხო მიჯაჭვულობა

თავიდან არიდების ტიპის მიჯაჭვულობა

თავიდან არიდების ტიპის მიჯაჭვულობა ყალიბდება იმ შემთხვევაში, როდესაც მზრუნველი პირი ხშირად ვერ პასუხობს ბავშვის საჭიროებებს, არის დისტანცირებული ან უარყოფითად რეაგირებს მათზე. ასეთ გარემოში ბავშვის რეაქცია თანდათან შინაგანი რეაქციების შეკავებასა და დამოუკიდებლად მოქმედებაზეა მიმართული. მისი ქცევა ხშირად ქმნის თვითკმარობის განცდას, თუმცა რეალურად ასახავს მზრუნველობის მხარდაჭერის ნაკლებობას (Ainsworth et al., 1978; Cassidy & Shaver, 2016).

ოჯახური ურთიერთობების კონტექსტში ეს ტიპი შეიძლება უკავშირდებოდეს ისეთ აღზრდის ან კულტურულ მიდგომებს, სადაც გრძნობების გამოხატვა არასასურველად ან სისუსტედ აღიქმება. ასეთ პირობებში ბავშვის საჭიროებები შესაძლოა აღიარებული იყოს მხოლოდ სიტყვებით, თუმცა პრაქტიკაში იშვიათად ახლდეს შესაბამისი მხარდაჭერა და ფაქტობრივი რეაგირება.

ამბივალენტური (რეზისტენტული) მიჯაჭვულობა

ამბივალენტური (რეზისტენტული) მიჯაჭვულობა უკავშირდება მზრუნველის არათანამიმდევრულ რეაგირებას ბავშვის საჭიროებებზე. ასეთ ურთიერთობებში ბავშვისთვის მხარდაჭერის ხელმისაწვდომობა ხშირად გაურკვეველია, რაც იწვევს შფოთვის გაძლიერებასა და მზრუნველზე ძლიერი დამოკიდებულების ჩამოყალიბებას. ბავშვის ქცევა ხშირად გამოიხატება მზრუნველის სიახლოვის ინტენსიურ ძიებაში, თუმცა მიღებული კონტაქტი არ იწვევს დამშვიდებას და არ ამცირებს შფოთვისას (Ainsworth et al., 1978; Cassidy & Shaver, 2016).

ოჯახურ კონტექსტში ეს ტიპი ხშირად უკავშირდება მაღალი სტრესის მქონე გარემოს, მშობლის არასტაბილურობას ან კონფლიქტურ ურთიერთობებს, რაც ასუსტებს ბავშვის დაცულობის განცდას და ზრდის მისი დაუცველობის რისკს.

დეზორგანიზებული მიჯაჭვულობა

დეზორგანიზებული მიჯაჭვულობა ითვლება მიჯაჭვულობის ყველაზე მაღალი რისკის შემცველ ტიპად და ხშირად უკავშირდება ძალადობას, უგულბებლყოფას ან სხვა ტრავმულ გამოცდილებებს. ასეთ შემთხვევაში მზრუნველი პირი ბავშვისთვის ერთდროულად შეიძლება იყოს როგორც დაცულობის, ისე შიშის წყარო, რაც იწვევს ბავშვის რეაქციებისა და ქცევის არათანამიმდევრულობას. ბავშვის ქცევა შეიძლება გამოიხატებოდეს დაბნეულობაში, ურთიერთსაწინააღმდეგო რეაქციებსა და შიშის გამოვლინებაში მზრუნველის მიმართ (Main & Solomon, 1990).

დეზორგანიზებული მიჯაჭვულობა მნიშვნელოვნად ზრდის ბავშვის ფსიქოლოგიური სირთულეების განვითარების და მისი ძირითადი უფლებების დარღვევის რისკს. ასეთ ოჯახურ კონტექსტში განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია დროული და სისტემური პროფესიული ჩარევა, რომელიც მიზნად ისახავს ბავშვის უსაფრთხო გარემოს შექმნასა და მხარდამჭერი ურთიერთობების ეტაპობრივ აღდგენას (Main & Solomon, 1990; Cassidy & Shaver, 2016).

მიჯაჭვულობის ტიპების ანალიზი აჩვენებს, რომ ბავშვის განვითარება და ურთიერთობითი თავისებურებები მჭიდროდ არის დაკავშირებული ოჯახურ გარემოსა და მზრუნველის ემოციურ მგრძნობელობასთან. სხვადასხვა ტიპის მიჯაჭვულობა ასახავს ბავშვის ადაპტაციას კონკრეტულ ურთიერთობით სიტუაციაში და მის მცდელობას, გაუმკლავდეს უსაფრთხოების, მხარდაჭერისა და სტაბილურობის საჭიროებებს. უსაფრთხო მიჯაჭვულობა ქმნის ბავშვის განვითარების მხარდამჭერ საფუძველს, მაშინ, როდესაც არაუსაფრთხო მიჯაჭვულობის ფორმები ზრდის

დაუცველობისა და შემდგომი სირთულეების რისკს, განსაკუთრებით სტრესისა და კონფლიქტის პირობებში. ამდენად, მიჯაჭვულობის ტიპების გააზრება მნიშვნელოვანია არა მხოლოდ თეორიული თვალსაზრისით, არამედ ოჯახური ურთიერთობების, რისკების შეფასებისა და ბავშვის უფლებებზე ორიენტირებული პროფესიული ჩარევის დაგეგმვისთვის (Cassidy & Shaver, 2016). მიჯაჭვულობის ტიპების ჩამოყალიბება და მათი ცვლილება მჭიდროდ არის დაკავშირებული ოჯახური ურთიერთობების ხარისხთან, რის გამოც მნიშვნელოვანია განვიხილოთ, როგორ მოქმედებს ოჯახური გარემო ბავშვის მიჯაჭვულობის განვითარებაზე.

2.4. მიჯაჭვულობა და ოჯახური ურთიერთობები

მიჯაჭვულობის ტიპები არ ყალიბდება იზოლირებულად, არამედ ვითარდება ოჯახის ემოციური კლიმატის, მშობელთა ურთიერთობებისა და ყოველდღიური ოჯახური გამოცდილების ფარგლებში, ურთიერთდაკავშირებული პროცესების შედეგად. ბავშვისთვის ოჯახი წარმოადგენს პირველ სოციალურ გარემოს, სადაც ის აკვირდება, განიცდის და ითვისებს ურთიერთობების ძირითად ნიმუშებს. შესაბამისად, ოჯახური ურთიერთობების ხარისხი მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს ბავშვის დაცულობის განცდასა და იმ საშუალებებზე, რითაც ბავშვი ამყარებს ურთიერთობებს და რეაგირებს სტრესულ სიტუაციებზე (Bronfenbrenner, 1979; Bowlby, 1988).

კვლევები თანამიმდევრულად აჩვენებს, რომ მშობელთა შორის კონფლიქტი, განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც ის ხშირი, ინტენსიური და არაკონსტრუქციულია, უარყოფითად აისახება ბავშვის ემოციურ მდგომარეობაზე და ზრდის არაუსაფრთხო მიჯაჭვულობის განვითარების რისკს (Cummings & Davies, 2010; Harold & Sellers, 2018). კონფლიქტურ ოჯახურ გარემოში ბავშვი ხშირად განიცდის შფოთვისა და გაურკვევლობას, რაც ართულებს მზრუნველის მიმართ ნდობის ჩამოყალიბებას და ასუსტებს ბავშვის დაცულობის განცდას.

ოჯახური ურთიერთობები გავლენას ახდენს მიჯაჭვულობაზე არა მხოლოდ კონფლიქტის არსებობით, არამედ მისი მართვის სტილითაც. ოჯახებში, სადაც კონფლიქტი კონსტრუქციულად მიმდინარეობს დიალოგის, ემოციების მართვისა და ურთიერთპატივისცემის საფუძველზე, ბავშვი სწავლობს, რომ უთანხმოება არ გულისხმობს მზრუნველთან ურთიერთობის დასრულებას. ასეთ გარემოში კონფლიქტი ნაკლებად არღვევს ბავშვის დაცულობის განცდას და არ ქმნის მიჯაჭვულობისთვის მაღალი რისკის პირობებს (Cummings & Davies, 2010).

განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება ოჯახის ურთიერთობით კლიმატს, რომელიც მოიცავს მზრუნველების ხელმისაწვდომობას, მხარდაჭერის ხარისხსა და ურთიერთობების პროგნოზირებას. მხარდამჭერი და თანამიმდევრული ოჯახური გარემო ხელს უწყობს უსაფრთხო მიჯაჭვულობის ჩამოყალიბებას, რადგან ბავშვი იღებს გამოცდილებას, რომ მისი განცდები აღიარებულია და მათზე შესაძლებელია თანამიმდევრული და შესაბამისი რეაგირება. ეს გამოცდილება ქმნის საფუძველს თვითრეგულაციის უნარებისა და სხვებთან სტაბილური ურთიერთობების განვითარებისათვის (Cassidy & Shaver, 2016).

ოჯახური ურთიერთობების გავლენა მიჯაჭვულობაზე განსაკუთრებით თვალსაჩინოა გარდამავალ და კრიზისულ პერიოდებში, როგორიცაა: ოჯახური კონფლიქტების გამწვავება, განქორწინება, მიგრაცია ან ეკონომიკური სირთულეები. ასეთ პირობებში მზრუნველის ხელმისაწვდომობა და ურთიერთობების სტაბილურობა ბავშვისთვის კრიტიკულად მნიშვნელოვან რესურსად იქცევა. როდესაც ოჯახი ახერხებს სტრესულ ვითარებებთან ადაპტაციას და მხარდაჭერის შენარჩუნებას, ეს ამცირებს მიჯაჭვულობის დარღვევის რისკს და ხელს უწყობს ბავშვის დაცულობის განცდის შენარჩუნებას (Walsh, 2016; Sandler et al., 2020).

მიჯაჭვულობასა და ოჯახურ ურთიერთობებს შორის კავშირი მჭიდროდ არის დაკავშირებული ბავშვის უფლებების განხორციელებასთან. მხარდამჭერი ოჯახური გარემო ქმნის პირობებს ბავშვის უსაფრთხო გარემოში ცხოვრების, მისი განვითარებისა და ღირსების დაცვისთვის, ხოლო კონფლიქტური ან ემოციურად უგულვებლმყოფელი ურთიერთობები ზრდის ამ უფლებების დარღვევის რისკს. ამ კონტექსტში ბავშვის დაცულობის განცდა უნდა განიხილებოდეს არა მხოლოდ ფსიქოლოგიურ, არამედ უფლებრივ კატეგორიად, რომელიც მოითხოვს როგორც ოჯახის, ისე სახელმწიფოს მხრიდან აქტიურ დაცვასა და მხარდაჭერას (United Nations, 1989).

მნიშვნელოვანია აღინიშნოს, რომ ოჯახური ურთიერთობები დროის განმავლობაში ცვლილებებს განიცდის. მშობელთა ურთიერთობების გაუმჯობესება, კონფლიქტების მართვის უნარების განვითარება და მხარდამჭერი ურთიერთობების გაძლიერება ქმნის პირობებს მიჯაჭვულობის ხარისხის გაუმჯობესებისა და ბავშვის კეთილდღეობის ზრდისთვის. ამ ცვლილებების გათვალისწინება განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია პროფესიული ჩარევის დაგეგმვისას, რადგან აჩვენებს, რომ რთულ გარემოში გაზრდილ ბავშვს, შესაბამისი მხარდაჭერის შემთხვევაში, შეუძლია ემოციებთან გამკლავების უნარების გაუმჯობესება და საკუთარი განვითა-

რების პოზიტიური მიმართულებით გაგრძელება (Walsh, 2016; Sandler et al., 2020).

ამრიგად, მიჯაჭვულობა და ოჯახური ურთიერთობები ურთიერთდაკავშირებული პროცესებია, რომლებიც ერთობლივად განსაზღვრავს ბავშვის დაცულობის მდგომარეობას, მისი განვითარების მიმართულებასა და ბავშვის უფლებების განხორციელებას. ოჯახური ურთიერთობების სისტემური ანალიზი ქმნის მყარ საფუძველს მიჯაჭვულობასთან დაკავშირებული სირთულეების გააზრებისა და ეფექტიანი, ბავშვის უფლებებზე ორიენტირებული მხარდაჭერის სტრატეგიების შემუშავებისთვის.

2.5. მიჯაჭვულობა, ტრავმული გამოცდილება და ბავშვის უფლებები

ტრავმული გამოცდილება, განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც ის დაკავშირებულია ოჯახურ ძალადობასთან, ემოციურ უგულებელყოფასთან ან ხანგრძლივ და განმეორებად ოჯახურ კონფლიქტთან, მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს მიჯაჭვულობის ფორმირებაზე (Bowlby, 1988; Cummings & Davies, 2010). ადრეულ ასაკში განცდილი ტრავმა არღვევს ბავშვის უსაფრთხოების განცდას და ზღუდავს მზრუნველ პირთან სტაბილური და თანამიმდევრული ურთიერთობის ჩამოყალიბების შესაძლებლობას (Ainsworth et al., 1978; Bowlby, 1988). ასეთ პირობებში ბავშვის ქცევითი და ემოციური რეაქციები ხშირად ასახავს ადაპტაციის მცდელობას გადარჩენისა და საფრთხესთან გამკლავების მიზნით, თუმცა გრძელვადიან პერსპექტივაში ეს სტრატეგიები შესაძლოა იქცეს ბავშვის განვითარებისთვის შემაფერხებელ ფაქტორად (Cicchetti & Toth, 2005; van der Kolk, 2014).

ტრავმულ გარემოში გაზრდილი ბავშვების შემთხვევაში მიჯაჭვულობის ფორმირება ხშირად ხასიათდება დეზორგანიზებული ტიპით, რომელიც არ წარმოადგენს ქცევით დარღვევას, არამედ მიუთითებს ბავშვის მიერ ურთიერთობათა არასტაბილურ და საფრთხის შემცველ პირობებთან შეგუების მცდელობაზე. ასეთ კონტექსტში მზრუნველი პირი ბავშვისთვის შეიძლება ერთდროულად ასოცირდებოდეს დაცვასა და შიშთან, რის შედეგადაც ირღვევა ქცევითი თანამიმდევრობა და მნიშვნელოვნად რთულდება ემოციური თვითრეგულაცია (Levy & Orlans, 2014). მიუხედავად იმისა, რომ ეს რეაქციები მოკლევადიან პერსპექტივაში შეიძლება ამცირებდეს უშუალო საფრთხეს, გრძელვადიან პერსპექტივაში ისინი ზრდის ბავშვის ფსიქოლოგიურ მონყვლადობას და ართულებს უსაფრთხო ურთიერთობების ჩამოყალიბებას.

ტრავმული გამოცდილების გავლენა მიჯაჭვულობაზე ვლინდება არა მხოლოდ ბავშვის ემოციურ რეაქციებსა და ქცევაში, არამედ იმ უფრო ფართო ალქმებსა და მნიშვნელობებში, რომელთა მეშვეობითაც ის საკუთარ თავსა და სოციალურ გარემოს აღიქვამს. არასტაბილურ და საფრთხის შემცველ გარემოში აღზრდილი ბავშვებისთვის სამყარო ხშირად აღიქმება როგორც არაპროგნოზირებადი და არასაიმედო, რაც ართულებს ნდობაზე დაფუძნებული ურთიერთობების ჩამოყალიბებას და ასუსტებს საკუთარი ღირებულების განცდას. ასეთ პირობებში ბავშვებში შეიძლება ჩამოყალიბდეს მუდმივი შფოთვის ფონი, გარემოს მიმართ გადაჭარბებული სიფრთხილე ან ემოციური დისტანცირება, რაც ზღუდავს მათ სრულფასოვან ჩართულობას როგორც ოჯახურ, ისე სოციალურ ურთიერთობებში (Cicchetti & Toth, 2005; van der Kolk, 2014).

ტრავმული გამოცდილების პირობებში მიჯაჭვულობის დარღვევები ხშირად იწვევს ურთიერთობებისადმი ამბივალენტურ დამოკიდებულებას, როდესაც ბავშვი ერთდროულად განიცდის მხარდაჭერის ძლიერ საჭიროებას და, ამავე დროს, ერიდება მის მიღებას. ეს წინააღმდეგობრივი ურთიერთობითი პროცესი ასუსტებს ნდობას როგორც ოჯახური გარემოს, ისე პროფესიული მხარდაჭერის ურთიერთობების მიმართ და მნიშვნელოვნად ართულებს დახმარების მიღებას. ასეთ ვითარებაში არასწორად დაგეგმილმა ან არასათანადო ჩარევამ შეიძლება გააძლიეროს დაუცველობის განცდა და გახდეს ხელახალი ტრავმის წყარო, რაც სპეციალისტებს განსაკუთრებულ პასუხისმგებლობას აკისრებს პროფესიული ჩარევის დაგეგმვისა და განხორციელების პროცესში (Herman, 1992; van der Kolk, 2014).

ტრავმული გამოცდილების პირობებში ბავშვის უფლებები – უსაფრთხოების, ღირსებისა და განვითარების უფლება – თანამიმდევრულად აღმოჩნდება საფრთხის ქვეშ. ოჯახური ძალადობა, ემოციური უგულვებელყოფა ან მზრუნველის არათანამიმდევრული რეაგირება ამცირებს არა მხოლოდ ბავშვის ფსიქოლოგიურ კეთილდღეობას, არამედ არღვევს იმ საბაზისო პირობებს, რომლებიც აუცილებელია მისი უფლებების რეალიზაციისთვის. ამ კონტექსტში ბავშვის უსაფრთხოება ოჯახურ ურთიერთობებში არ შეიძლება აღიქმებოდეს მხოლოდ ფსიქოლოგიურ საჭიროებად. ამგვარად, ბავშვის უსაფრთხოება უნდა განიხილებოდეს როგორც ფუნდამენტური უფლება, რომლის დარღვევა ზღუდავს ბავშვის განვითარების შესაძლებლობებს და ზრდის გრძელვადიანი უარყოფითი შედეგების რისკს (UN Convention on the Rights of the Child, 1989; Committee on the Rights of the Child, 2011).

მიჯაჭვულობისა და ტრავმული გამოცდილების გავლენის ანალიზი გადამწყვეტ როლს ასრულებს როგორც პრევენციული ღონისძიებების, ისე პროფესიული ჩარევის სტრატეგიების დაგეგმვის პროცესში. მიჯაჭვულობაზე ორიენტირებული მიდგომები ყურადღებას ამახვილებს არა მხოლოდ ბავშვის ქცევით ან ემოციურ რეაქციებზე, არამედ იმ ურთიერთობათა დინამიკაზე, რომელშიც ეს რეაქციები ყალიბდება და გრძელდება. ასეთი ხედვა საშუალებას იძლევა, ჩარევა არ შემოიფარგლოს პრობლემების შემცირებით და იყოს მიმართული ბავშვისა და ოჯახის ურთიერთობების გაძლიერებაზე, რაც ზრდის ჩარევის ეფექტიანობასა და მდგრადობას გრძელვადიან პერსპექტივაში (Bowlby, 1988; Berlin et al., 2016).

ტრავმული გამოცდილება არ განსაზღვრავს ბავშვის განვითარების მიმართულებას და არ გამოიწვია ცვლილებისა და აღდგენის შესაძლებლობას. უსაფრთხო და სტაბილური ურთიერთობები, დაცული გარემო და პროფესიულად დაგეგმილი ჩარევა შეიძლება იქცეს ახალი, უფრო უსაფრთხო მიჯაჭვულობის გამოცდილების ჩამოყალიბების წყაროდ. ამგვარ პროცესზე ორიენტირებული ხედვა განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ბავშვის უფლებებზე ორიენტირებული პრაქტიკისთვის, რადგან ის ყურადღებას ამახვილებს არა მხოლოდ უკვე მიყენებულ ზიანზე, არამედ ბავშვის განვითარების პოტენციალსა და აღდგენის შესაძლებლობებზე (Bowlby, 1988; van der Kolk, 2014).

2.6. ბავშვის მიჯაჭვულობა, ოჯახური კონფლიქტი და რისკის მექანიზმები

ოჯახური კონფლიქტი წარმოადგენს ბავშვის ემოციური უსაფრთხოებისა და მიჯაჭვულობის ხარისხისთვის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან რისკ-ფაქტორს. მიჯაჭვულობის თეორიის კონტექსტში კონფლიქტი განიხილება არა მხოლოდ როგორც ურთიერთობებში არსებული უთანხმოება, არამედ როგორც ურთიერთდამოკიდებული პროცესები, რომლებიც ზემოქმედებს ბავშვის მიერ უსაფრთხოებისა და ნდობის განცდაზე. რისკი განსაკუთრებით იზრდება იმ შემთხვევებში, როდესაც კონფლიქტი ხანგრძლივია, ხასიათდება მაღალი ინტენსივობით და იმართება არაკონსტრუქციულად.

ემპირიული კვლევების მონაცემები აჩვენებს, რომ მშობელთა შორის კონფლიქტი მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს ბავშვის თვითრეგულაციაზე და ზრდის არაუსაფრთხო მიჯაჭვულობის ჩამოყალიბების რისკს. კონფლიქტურ ოჯახურ გარემოში ბავშვი ხშირად განიცდის შფოთვას.

განსაკუთრებული მონყვლადობით ხასიათდებიან ბავშვები, რომლებიც კონფლიქტის უშუალო მოწმეები არიან ან აღმოჩნდებიან კონფლიქტში ჩართულნი. კონფლიქტის განმეორებადობა და ინტენსივობა ამცირებს ბავშვის უნარს, სწორად განასხვავოს საფრთხისა და უსაფრთხოების სიგნალები, რაც ინვევს მიჯაჭვულობითი რეაგირების მუდმივ სიფხიზლეს. ასეთ პირობებში პროფესიული ჩარევის არარსებობა ზრდის გრძელვადიანი ემოციური და ურთიერთობითი სირთულეების რისკს და ზღუდავს ბავშვის უსაფრთხო განვითარების შესაძლებლობას, რაც ეწინააღმდეგება ბავშვის საუკეთესო ინტერესის პრინციპს.

ამასთან, ყველა ოჯახური კონფლიქტი ავტომატურად არ გადაიქცევა მაღალ რისკად ბავშვისთვის. კონფლიქტის მართვის ხარისხს გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს. ოჯახებში, სადაც კონფლიქტი კონსტრუქციულად იმართება და მზრუნველი პირები ახერხებენ ბავშვის უსაფრთხოების შენარჩუნებას, რისკის მექანიზმები მნიშვნელოვნად სუსტდება. ასეთ გარემოში ბავშვი სწავლობს, რომ უთანხმოება შეიძლება არსებობდეს უსაფრთხო ურთიერთობების პირობებში და არ ინვევს ურთიერთობის დაშლას.

ოჯახური კონფლიქტი განიხილება არა მხოლოდ დაძაბულობის წყარო, არამედ როგორც ურთიერთობებში არსებული როლების, ძალაუფლების გადანაწილებისა და ოჯახში დამკვიდრებული ნორმებისა და მოლოდინების გამოვლინება. კონფლიქტოლოგიური პერსპექტივიდან, კონფლიქტის დინამიკა, მისი ესკალაცია და დეესკალაცია მნიშვნელოვანწილად უკავშირდება ოჯახის წევრთა ურთიერთობით როლებსა და ღირებულებით დამოკიდებულებებს. ამგვარი მიდგომით კონფლიქტი შეიძლება განვიხილოთ არა როგორც იზოლირებული მოვლენა, არამედ როგორც ურთიერთქმედების პროცესში ჩამოყალიბებული და შენარჩუნებული სოციალური დინამიკა, რომელიც ასახავს ოჯახის შიდა სტრუქტურას (Minuchin-ის სისტემური გაგებით) და კომუნიკაციის დამკვიდრებულ ფორმებს (Minuchin, 1974).

ამრიგად, მიჯაჭვულობა, ოჯახური კონფლიქტი და რისკის მექანიზმები ურთიერთდაკავშირებულ პროცესებად უნდა განიხილებოდეს, რომელთა გააზრება აუცილებელია ბავშვის მდგომარეობის შეფასებისთვის, ასევე, პრევენციული და პროფესიულ ჩარევაზე ორიენტირებული სტრატეგიების დაგეგმვისთვის. სისტემური და უფლებებზე დაფუძნებული მიდგომა უზრუნველყოფს ისეთი ჩარევების (ინტერვენციების) დაგეგმვას, რომლებიც ერთდროულად ამცირებენ რისკებს და აძლიერებენ ოჯახის მხარდამჭერ რესურსებს (Cummings & Davies, 2010; Bowlby, 1988; Minuchin, 1974).

2.7. მეორე თავის შეჯამება

მეორე თავი ეძღვნება მიჯაჭვულობის თეორიის ანალიზს, როგორც ცენტრალურ კონცეპტუალურ მიდგომას, ბავშვისა და ოჯახის ურთიერთობების, უსაფრთხოებისა და ბავშვის უფლებების ინტეგრირებული განხილვისთვის. წინამდებარე თავში მიჯაჭვულობა განიხილება არა მხოლოდ როგორც ადრეული კავშირის ფორმა, არამედ როგორც განვითარების ფუნდამენტური მექანიზმი, რომელიც განსაზღვრავს ბავშვის თვითრეგულაციას, სტრესზე რეაგირებასა და შემდგომი ურთიერთობების სტილს (Bowlby, 1988).

განალიზებულია მიჯაჭვულობის თეორიის საფუძვლები, რომლებიც ეფუძნება ჯონ ბოულბის ნაშრომებს და მიჯაჭვულობას განიხილავს როგორც ბიოლოგიურად განპირობებულ ქცევით სისტემას, რომელიც ფუნქციონირებს საფრთხის, სტრესისა და გაურკვევლობის პირობებში (Bowlby, 1988). ყურადღება გამახვილებულია ბავშვის საკუთარ თავზე წარმოდგენების ფორმირებაზე, მზრუნველებსა და სხვა ადამიანებთან ურთიერთობებზე ადრეული გამოცდილების საფუძველზე და აჩვენებს, როგორ განსაზღვრავს ეს გამოცდილება შემდგომ ემოციური და სოციალური ფუნქციონირებების თავისებურებებს (Bowlby, 1988).

განხილულია მიჯაჭვულობის ძირითადი ტიპები: უსაფრთხო და არა-უსაფრთხო (თავიდან არიდების, ამბივალენტური [რეზისტენტული] და დეზორგანიზებული). განმარტებულია, რომ ეს ტიპები არ უნდა განიხილებოდეს როგორც ფიქსირებული და უცვლელი კატეგორიები. მათი ჩამოყალიბება და შენარჩუნება მნიშვნელოვნად არის დამოკიდებული მზრუნველის ემოციურ მგრძნობელობაზე, რეაგირების თანამიმდევრულობასა და ოჯახური ურთიერთობების ხარისხზე (Ainsworth et al., 1978; Main & Solomon, 1990). ასევე, აღნიშნულია, რომ არაუსაფრთხო მიჯაჭვულობა ავტომატურად არ ნიშნავს ფსიქოპათოლოგიური დარღვევის განვითარებას, თუმცა ზრდის ბავშვის მონყვლადობას სტრესისა და კონფლიქტის პირობებში (Cummings & Davies, 2010).

მიჯაჭვულობისა და ოჯახური ურთიერთობების კავშირის ანალიზი მიუთითებს, რომ ბავშვის ემოციური უსაფრთხოება მნიშვნელოვანწილად დამოკიდებულია ოჯახში არსებულ ურთიერთობათა გარემოზე, მშობელთა ურთიერთობებსა და კონფლიქტის მართვის სტილზე. მხარდაჭერი, პროგნოზირებადი და ემოციურად ხელმისაწვდომი ოჯახური გარემო ხელს უწყობს სტაბილური მიჯაჭვულობის ჩამოყალიბებას, ხოლო ქრონიკული და არაკონსტრუქციული კონფლიქტი ასუსტებს ბავშვის უსაფრთხოების განცდას და ზრდის არაუსაფრთხო, მათ შორის, დეზორ-

განიზებული მიჯაჭვულობის რისკს (Cummings & Davies, 2010; Main & Solomon, 1990).

აღნიშნულ თავში განსაკუთრებული ყურადღება დაეთმო ტრავმის როლს მიჯაჭვულობის ფორმირებაში. ოჯახში არსებული ძალადობა, ბავშვის უფლებების დარღვევა ან მძიმე კონფლიქტი არღვევს ბავშვის უსაფრთხოების განცდას და ზღუდავს ბავშვის უფლებების – უსაფრთხოების, ღირსებისა და განვითარების – რეალიზაციას. მიჯაჭვულობისა და ტრავმის ერთობლივი ანალიზი საშუალებას იძლევა, ბავშვის ემოციური და ქცევითი რეაქციები განიხილებოდეს მზრუნველებთან ურთიერთობების კონტექსტში. ამგვარი მიდგომა აჩვენებს, რომ ეს რეაქციები ხშირად წარმოადგენს მზრუნველებთან ურთიერთობებში ჩამოყალიბებულ, გარემოზე მორგებულ პასუხს და არ უნდა შეფასდეს მხოლოდ ბავშვის ინდივიდუალური თავისებურებებით,¹¹ მისგან დამოუკიდებელი ურთიერთობებისა და გარემო პირობების გამორიცხვით (Bowlby, 1988; UN Convention on the Rights of the Child, 1989).

მიჯაჭვულობისა და ოჯახური კონფლიქტის ურთიერთკავშირმა გამოავლინა ძირითადი ურთიერთობითი რისკის მექანიზმები, რომელთა მეშვეობითაც კონფლიქტი ზემოქმედებს ბავშვის ემოციურ მდგომარეობასა და კეთილდღეობაზე. ამ მექანიზმებს შორის გამოიკვეთა მშობლის ემოციური ხელმისაწვდომობის შემცირება, ემოციური ინფექცია და როლების არასწორი გადანაწილება (ბავშვის შუამავლის ან დამამშვიდებლის როლის დაკისრება). ეს მექანიზმები ზრდის ბავშვის ემოციური დაუცველობისა და უფლებების დარღვევის რისკს, განსაკუთრებით იმ შემთხვევებში, როდესაც ოჯახში არ არის ჩამოყალიბებული კონფლიქტის კონსტრუქციული მართვის პრაქტიკა (Cummings & Davies, 2010; UN Convention on the Rights of the Child, 1989).

ამრიგად, მიჯაჭვულობა, ოჯახური კონფლიქტი და რისკის მექანიზმები ურთიერთდაკავშირებულ პროცესებად უნდა განიხილებოდეს, რომელთა გააზრება აუცილებელია ბავშვის მდგომარეობის შეფასებისა და პრევენციული და პროფესიულ ჩარევაზე ორიენტირებული სტრატეგიების ფორმირებისთვის. სისტემური და უფლებებზე დაფუძნებული მიდგომების ინტეგრაცია ქმნის ერთიან ჩარჩოს, რომელიც ამცირებს

¹¹ ამ კონტექსტში „ბავშვის ინდივიდუალური თავისებურებებით შეფასება“ ნიშნავს ბავშვის ქცევისა და ემოციური რეაქციების ახსნას მხოლოდ მისი პიროვნული მახასიათებლებით (მაგ., ხასიათით ან ტემპერამენტით), ისე, რომ არ გავითვალისწინოთ ოჯახური ურთიერთობები, მზრუნველის რეაგირება და ის გარემო პირობები, რომელშიც ბავშვი იზრდება. მიჯაჭვულობის თეორია გვთავაზობს ქცევის გააზრებას ურთიერთობათა ქრილში და არა ბავშვის „პრობლემად“ წარმოდგენას.

მარეს დევიძე, ბავშვის უფლებები ოჯახში

რისკებს და აძლიერებს ოჯახის მხარდამჭერ რესურსებს (Cummings & Davies, 2010; Bowlby, 1988; Minuchin, 1974).

2.8. ძირითადი კითხვები, სავარჯიშოები და პრაქტიკული დავალებები

ქვემოთ წარმოდგენილი კითხვები, სავარჯიშოები და პრაქტიკული დავალებები მიზნად ისახავს სტუდენტებში მიჯაჭვულობის თეორიის სიღრმისეულ გააზრებას, თეორიული ცოდნის კრიტიკულ გაანალიზებასა და მისი პრაქტიკაში გამოყენების უნარების განვითარებას ბავშვის უფლებებზე დაფუძნებული მიდგომის ფარგლებში. დავალებები ხელს უწყობს ანალიტიკური, რეფლექსიური და პრაქტიკული უნარ-ჩვევების განვითარებას.

თეორიული და ანალიტიკური კითხვები

1. რა ძირითადი პრინციპები უდევს საფუძვლად მიჯაჭვულობის თეორიას?

გაანალიზეთ მიჯაჭვულობა, როგორც ბიოლოგიურად განპირობებული ქცევითი სისტემა. იმსჯელეთ შინაგანი სამუშაო მოდელების როლსა და მზრუნველის მგრძნობელობის მნიშვნელობაზე ბავშვის ემოციური უსაფრთხოების ფორმირებაში.

2. შეადარეთ მიჯაჭვულობის ძირითადი ტიპები – უსაფრთხო, არა-უსაფრთხო (თავიდან არიდების, ამბივალენტური [რეზისტენტული] და დეზორგანიზებული).

გაანალიზეთ მათი განსხვავებები ემოციური რეაგირების თავისებურებების, მზრუნველთან ურთიერთობის სტრატეგიებისა და ბავშვის ქცევითი რეაქციების თვალსაზრისით. იმსჯელეთ, რატომ არ უნდა განიხილებოდეს ეს ტიპები, როგორც ფიქსირებული და უცვლელი კატეგორიები.

3. როგორ უკავშირდება ოჯახური კონფლიქტი არაუსაფრთხო მიჯაჭვულობის ფორმების ჩამოყალიბებას?

გაანალიზეთ ის ძირითადი მექანიზმები, რომელთა მეშვეობითაც ოჯახური კონფლიქტი ზემოქმედებს ბავშვის ემოციურ უსაფრთხოებაზე (მშობლის ემოციური მგრძნობელობის შემცირება, ემოციური ინფექცია, როლების არათანაბარი გადანაწილება).

პრაქტიკული სავარჯიშოები

4. შემთხვევის ანალიზი (სავალდებულო სავარჯიშო)

აღწერეთ და გაანალიზეთ ჰიპოთეტური ან ანონიმური ოჯახური

შემთხვევა, რომელშიც ბავშვი ცხოვრობს კონფლიქტურ ან სტრესულ გარემოში.

გაანალიზეთ:

- ოჯახის ემოციური გარემო და მშობელთა ურთიერთობების ხასიათი;
- ბავშვის სავარაუდო მიჯაჭვულობის ტიპი და მისი ქცევითი და ემოციური გამოვლინებები;
- ის რისკის მექანიზმები, რომლებიც ზემოქმედებენ ბავშვის ემოციურ უსაფრთხოებაზე;
- ბავშვის უფლებები, რომლებიც შესაძლოა იყოს დაცული ან დარღვეული მოცემულ სიტუაციაში;
- შესაძლო პროფესიული ჩარევის ძირითადი მიმართულებები მიჯაჭვულობაზე დაფუძნებული მიდგომის ფარგლებში.

ანალიტიკური დავალებები

1. შედარებითი ანალიზი

შეადარეთ ორი განსხვავებული ოჯახური შემთხვევა (მაგალითად, ოჯახები კონფლიქტის კონსტრუქციული და არაკონსტრუქციული მართვის პირობებში) და გაანალიზეთ ბავშვში ჩამოყალიბებული მიჯაჭვულობის სტრატეგიების, ემოციური უსაფრთხოების დონისა და რისკის მექანიზმების განსხვავებები.

2. რეფლექსია

როგორ შეიძლება გამოყენებულ იქნეს მიჯაჭვულობის თეორია სოციალური მუშაობის, ფსიქოლოგიური კონსულტაციის ან საგანმანათლებლო პრაქტიკის კონტექსტში ბავშვის უფლებების დაცვის მიზნით? დაასაბუთეთ თქვენი პოზიცია შესაბამისი თეორიული ცნებებითა და პრაქტიკული მაგალითებით.

ინტეგრირებული პრაქტიკული დავალება (სურვილისამებრ)

3. შეიმუშავეთ მოკლე რეკომენდაციები (1-2 გვერდი) სოციალური მუშაის, ფსიქოლოგის ან პედაგოგის მიერ აღწერილი ოჯახისთვის. რეკომენდაციები უნდა ეფუძნებოდეს მიჯაჭვულობის თეორიასა და ბავშვის უფლებებზე დაფუძნებულ მიდგომას და ასახავდეს თეორიული ცოდნის პრაქტიკაში გამოყენების უნარს.

თავი 3

ტრავმა და ოჯახური კონფლიქტები

3.1. შესავალი

ტრავმა ბავშვობაში ერთ-ერთ ყველაზე სერიოზულ რისკფაქტორს წარმოადგენს ბავშვის ფსიქოლოგიური და სოციალური განვითარებისთვის. ტრავმული გამოცდილება მნიშვნელოვნად აისახება ბავშვის ემოციების მართვისა და სტრესზე რეაგირების უნარებზე, თვითშეფასებაზე, მშობლებსა და სხვა მნიშვნელოვან ზრდასრულებთან ურთიერთობების ჩამოყალიბების სტილსა და უსაფრთხოების განცდაზე. ოჯახი, როგორც ბავშვის პირველადი სოციალური გარემო, შეიძლება იქცეს როგორც ტრავმის წარმოშობის წყაროდ, ისე დაცვისა და აღდგენის პროცესის მხარდამჭერ სივრცედ, რაც დამოკიდებულია ოჯახური ურთიერთობების ხარისხზე, მზრუნველის ემოციურ ხელმისაწვდომობასა და ოჯახში არსებულ რესურსებზე. შესაბამისად, ტრავმის გააზრება ოჯახურ კონტექსტში აუცილებელია ბავშვის უფლებების დაცვის, კეთილდღეობის უზრუნველყოფისა და განვითარების პროცესების სიღრმისეული ანალიზისთვის (Van der Kolk, 2014).

ბავშვობის ტრავმა არ შემოიფარგლება ერთჯერადი სტრესული მოვლენით. თანამედროვე კვლევები მას განიხილავენ როგორც მრავალგანზომილებიან მდგომარეობას, რომელიც შეიძლება იყოს ქრონიკული, განმეორებადი და ურთიერთობებთან დაკავშირებული. ოჯახურ გარემოში ტრავმა ხშირად უკავშირდება ძალადობას, ემოციურ უგულვებელყოფას, მუდმივ კონფლიქტს ან მზრუნველის არათანამიმდევრულ და არასტაბილურ ქცევას. ასეთი გამოცდილებები განსაკუთრებით მძიმედ აისახება ბავშვზე, რადგან ისინი ვითარდება იმ გარემოში, რომელიც, წესით, უნდა უზრუნველყოფდეს ბავშვის უსაფრთხოებას, სტაბილურობას, მხარდაჭერასა და პროგნოზირებადობას.

ოჯახური კონფლიქტები და დისფუნქციური ურთიერთობები ხშირად მოქმედებს როგორც ტრავმის გამამძაფრებელი ფაქტორები. კონფლიქტურ ოჯახურ გარემოში ბავშვი შეიძლება გახდეს ძალადობის მონმე ან უშუალო მონაწილე, განიცადოს შიში, დაუცველობა და მუდმივი არასტაბილურობის განცდა. ასეთი გამოცდილებები არღვევს ბავშვის უსაფრთხოების განცდას და მნიშვნელოვნად ზრდის ფსიქოლოგიური და ქცევითი სირთულეების განვითარების რისკს (Cummings & Davies, 2010).

ტრავმის პირობებში განსაკუთრებული საფრთხის ქვეშ დგება ბავშვის ფუნდამენტური უფლებები – უსაფრთხოების, ღირსებისა და განვითარების უფლება. როდესაც ოჯახური გარემო ვერ უზრუნველყოფს ამ უფლებების დაცვას, ირლვევა ბავშვის კეთილდღეობის საფუძვლები. ტრავმის უფლებრივ კონტექსტში განხილვა ბავშვის მდგომარეობას აკავშირებს ოჯახური გარემოს პასუხისმგებლობასთან და ხაზს უსვამს იმას, რომ ბავშვის დაცვისა და განვითარების უფლება დამოკიდებულია ურთიერთობების ხარისხსა და გარემო პირობებზე (United Nations, 1989).

მოცემული თავი მიზნად ისახავს ტრავმისა და ოჯახური კონფლიქტების ურთიერთკავშირის გაანალიზებას, ტრავმის ძირითადი ტიპებისა და მათი ზემოქმედების განხილვას ბავშვის განვითარებასა და უფლებებზე. განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა იმ მექანიზმების გამოვლენას, რომელთა მეშვეობითაც ოჯახური კონფლიქტი და დისფუნქციური ურთიერთობები ტრავმულ გამოცდილებად ყალიბდება, აგრეთვე ბავშვის მხარდაჭერისა და აღდგენის შესაძლო გზების განხილვას.

3.2. ტრავმის ცნება და ძირითადი ფორმები

ფსიქოლოგიურ და ფსიქიატრიულ ლიტერატურაში ტრავმა განისაზღვრება როგორც ისეთი გამოცდილება, რომელიც უკავშირდება რეალურ ან მუქარად აღქმულ სიკვდილს, მძიმე დაზიანებას ან სექსუალურ ძალადობასთან დაკავშირებულ ზემოქმედებას და შეუძლია მნიშვნელოვნად დაარღვიოს ინდივიდის ემოციური, კოგნიტური და ფიზიოლოგიური ფუნქციონირება (American Psychiatric Association [APA], 2013). ასეთი გამოცდილება ხშირად არლვევს უსაფრთხოების საბაზისო განცდას და იწვევს სამყაროს ძნელად განჭვრეტადობისა და მუდმივი საფრთხის მოლოდინის განცდას, რაც გავლენას ახდენს ინდივიდის მიერ საკუთარი თავის, სხვებისა და გარემოს აღქმაზე (Van der Kolk, 2014).

ბავშვობაში ტრავმას განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს, ვინაიდან ბავშვის ნერვული სისტემა და ემოციური თვითრეგულაციის უნარები ჯერ კიდევ ჩამოყალიბების პროცესშია. ამიტომ ტრავმული გამოცდილება ადრეულ ასაკში შეიძლება ბავშვის განვითარების დამრღვევ ფაქტორად იქცეს და გავლენა მოახდინოს ბავშვის ფსიქიკურ ჯანმრთელობაზე, ქცევით ფუნქციონირებასა და ურთიერთობების ჩამოყალიბების სტილზე, განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც ტრავმა განმეორებადია ან ოჯახური ურთიერთობების ფარგლებში ყალიბდება (McLaughlin et al., 2019; Teicher & Samson, 2021; Van der Kolk, 2014). სწორედ ამ მიზეზით მნიშვნელოვანია ბავშვობის ტრავმის ძირითადი ტიპების გამოყოფა და მათი გააზრება ოჯახურ კონტექსტში.

მარეს დევიძე, ბავშვის უფლებები ოჯახში

თანამედროვე კვლევები გამოყოფს ბავშვობის ტრავმის რამდენიმე ძირითად ტიპს, რომლებიც ხშირად ერთდროულად ან ურთიერთდაკავშირებულად გვხვდება ოჯახურ გარემოში და ზრდის კომპლექსურ რისკს ბავშვის კეთილდღეობისა და უფლებების დაცვისთვის (Van der Kolk, 2014; Cummings & Davies, 2010).

1) განვითარებითი და ურთიერთობითი ტრავმა (ხანგრძლივი დარღვევები ოჯახურ ურთიერთობებში)

ბავშვობის ტრავმის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ტიპს წარმოადგენს განვითარებითი და ურთიერთობითი ტრავმა, რომელიც უკავშირდება ადრეულ ასაკში მუდმივ ემოციურ უგულბელებას, მზრუნველის ემოციური მგრძნობელობის ნაკლებობას, არათანამიმდევრულ ზრუნვას და ხანგრძლივ სტრესულ ოჯახურ გარემოს. ასეთი ტრავმა ხშირად არ უკავშირდება ერთ კონკრეტულ მოვლენას. ის ვითარდება განმეორებადი ურთიერთობითი გამოცდილებების შედეგად და შეიძლება დააზიანოს ბავშვის ემოციების მართვის უნარები, ემოციური უსაფრთხოების განცდა და მშობლებსა და სხვა მნიშვნელოვან ზრდასრულებთან ურთიერთობების ჩამოყალიბება (Van der Kolk, 2014; McLaughlin et al., 2019).

2) ძალადობასთან დაკავშირებული ტრავმა

მეორე მნიშვნელოვან ტიპს წარმოადგენს ძალადობასთან დაკავშირებული ტრავმა, რომელიც მოიცავს ფიზიკურ, ემოციურ-ფსიქოლოგიურ და სექსუალურ ძალადობას. კლინიკური სტანდარტებით, მსგავსი გამოცდილებები ბავშვობის ერთ-ერთ ყველაზე მძიმე ტრავმულ გამოცდილებებად მიიჩნევა (American Psychiatric Association [APA], 2013; World Health Organization, 2021; United Nations Children's Fund, 2017). ოჯახურ კონტექსტში ასეთი გამოცდილება განსაკუთრებულად ტრავმულია, რადგან ის ხშირად დაკავშირებულია იმ პირებთან, რომლებიც ბავშვისთვის, წესით, უნდა წარმოადგენდნენ დაცვისა და უსაფრთხოების წყაროს. შედეგად ირღვევა ბავშვის უსაფრთხოების განცდა და მზრუნველისადმი ნდობა, იზრდება შიშისა და ემოციური დისრეგულაციის რისკი და გრძელვადიანი ფსიქოლოგიური სირთულეების განვითარების ალბათობა (Van der Kolk, 2014; Teicher & Samson, 2021).

3) დანაკარგის ტრავმა და ხანგრძლივი განშორება

ბავშვობის ტრავმის კიდევ ერთ ტიპს წარმოადგენს დანაკარგის ტრავმა, რომელიც უკავშირდება მშობლის ან მნიშვნელოვანი მზრუნველის გარდაცვალებას, ხანგრძლივ განშორებას, ოჯახური ურთიერთო-

ბების დაშლას ან სხვა ცვლილებებს, რომლებიც არღვევს ბავშვის სტაბილურობისა და უსაფრთხოების განცდას. ასეთ ვითარებაში ბავშვის რეაქციები (სევდა, შფოთვა და უსაფრთხოების დაკარგვის განცდა) განსაკუთრებით მძაფრდება მაშინ, როდესაც ბავშვს არ ახლავს სტაბილური, თანამიმდევრული და საიმედო მხარდაჭერა (Bowlby, 1980; Worden, 2009).

4) მონმის ტრავმა

განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება ბავშვის, როგორც მონმის ტრავმას, როდესაც ის ესწრება ოჯახურ ძალადობას ან ინტენსიურ, არაკონსტრუქციულ კონფლიქტს. მიუხედავად იმისა, რომ ბავშვი, შესაძლოა, არ იყოს ძალადობის უშუალო ობიექტი, კვლევები მიუთითებს, რომ მონმის პოზიციაში ყოფნაც კი შეიძლება ინვევდეს მნიშვნელოვან ფსიქოლოგიურ და ქცევით სირთულეებს და არღვევდეს ბავშვის უსაფრთხოებას (Cummings & Davies, 2010; United Nations Children's Fund, 2017).

აღნიშნული ტრავმული გამოცდილებები მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს ბავშვის ფსიქიკურ ჯანმრთელობაზე, სოციალურ ფუნქციონირებასა და ყოველდღიურ ადაპტაციაზე. ტრავმის შედეგები შეიძლება გამოვლინდეს ემოციების მართვის, ქცევის, სწავლის, ურთიერთობების ჩამოყალიბებისა და ამ ურთიერთობების სტაბილურად შენარჩუნების სირთულეებით, რაც მნიშვნელოვნად ზღუდავს ბავშვის ფუნქციონირებას სხვადასხვა ცხოვრებისეულ სფეროში (McLaughlin et al., 2019; Teicher & Samson, 2021; Van der Kolk, 2014). ბავშვობის ტრავმის გააზრება ოჯახურ კონტექსტში აუცილებელია ბავშვის უფლებების დაცვისა და ეფექტიანი მხარდაჭერის დაგეგმვისთვის, რადგან ტრავმა ხშირად წარმოადგენს არა მხოლოდ ინდივიდუალურ გამოცდილებას, არამედ ოჯახურ ურთიერთობებსა და გარემო პირობებთან დაკავშირებულ შედეგს (United Nations, 1989).

3.3. ტრავმის გავლენა ბავშვის ფსიქოსოციალურ განვითარებაზე

ბოლო ათწლეულის ნეირობიოლოგიური და განვითარების ფსიქოლოგიის კვლევები აჩვენებს, რომ ხანგრძლივი სტრესი და ადრეული ტრავმული გამოცდილებები მნიშვნელოვან ზეგავლენას ახდენს ადამიანის ტვინის სტრუქტურულ და ფუნქციურ განვითარებაზე. განსაკუთრებით მოწყვლადია ემოციების მართვისა და სტრესზე რეაგირების სისტემები, მათ შორის, ლიმბური სტრუქტურები (ემოციებისა და საფრთხის აღქმასა და რეაგირებაში მონაწილე ტვინის უბნები) და სტრესის

ნეირობიოლოგიური მექანიზმები, რაც ხსნის ტრავმის გრძელვადიან გავლენას ქცევაზე, ემოციურ რეაქციებსა და ფსიქიკურ ჯანმრთელობაზე (McLaughlin et al., 2019; Teicher & Samson, 2021). აღნიშნული მიგნებები კიდევ უფრო აძლიერებს ოჯახის როლს, როგორც ბავშვის დაცვის, სტაბილურობისა და ბავშვის სოციალური ფუნქციონირების აღდგენის მნიშვნელოვან სივრცეს.

ტრავმული გამოცდილება ბავშვობაში მჭიდროდ უკავშირდება ემოციების მართვის სირთულეებს, შფოთვით და დეპრესიულ სიმპტომებს, იმპულსურობასა და ქცევით პრობლემებს. განვითარების ფსიქოპათოლოგიის კვლევები მიუთითებს, რომ ტრავმირებულ ბავშვებში ხშირად შეინიშნება როგორც გარეთ მიმართული ქცევითი გამოვლინებები (**externalizing behaviors** – აგრესია, წინააღმდეგობა, დისციპლინური სირთულეები), ისე შიგნით მიმართული ქცევითი და ემოციური სირთულეები (**internalizing difficulties** – შფოთვა, სოციალური იზოლაცია, თვითშეფასების დაბალი დონე), რაც ზემოქმედებს მათ აკადემიურ ფუნქციონირებასა და თანატოლებთან ურთიერთობებზე (Cicchetti & Toth, 2016).

ტრავმის გავლენა ვლინდება, ასევე, თვითშეფასებისა და თვითდენტობის ჩამოყალიბების პროცესში. ბავშვები, რომლებიც იზრდებიან ტრავმულ ან არასტაბილურ გარემოში, ხშირად ავითარებენ ნეგატიურ შინაგან წარმოდგენებს (ე.წ. შინაგან სამუშაო მოდელებს) საკუთარი თავისა და სხვების მიმართ, რაც გამოიხატება მუდმივი დაუცველობის განცდაში, ნდობის სირთულეებსა და ურთიერთობების თავიდან აცილებაში ან სხვებზე ზედმეტ დამოკიდებულებაში. ეს პროცესები ართულებს ჯანსაღი სოციალური კავშირების ჩამოყალიბებას და ზრდის ფსიქოლოგიური პრობლემების რისკს შემდგომ ასაკობრივ ეტაპებზე (მაგ., მოზარდობა/ზრდასრულობა) (McLaughlin et al., 2019; Teicher & Samson, 2021).

ფსიქოსოციალური განვითარების თვალსაზრისით, ტრავმა განსაკუთრებით საშიშროა მაშინ, როდესაც იგი ხდება ოჯახურ კონტექსტში და თან ახლავს ემოციური უგულვებელყოფა, ძალადობა ან მუდმივი კონფლიქტი. ასეთ პირობებში ბავშვი მოკლებულია იმ მხარდამჭერ ურთიერთობებს, რომლებიც სტაბილურობას უზრუნველყოფს და აუცილებელია სტრესთან გამკლავებისა და ადაპტაციისთვის. შედეგად, ტრავმა მოქმედებს არა მხოლოდ ბავშვის ფსიქოსოციალურ და ქცევით ფუნქციონირებაზე, არამედ არღვევს მის სოციალურ ჩართულობასა და ურთიერთობების ხარისხს.

ბავშვის უფლებების კონტექსტში ტრავმის ფსიქოსოციალური შედეგები უნდა განიხილებოდეს როგორც უსაფრთხოების, განვითარებისა და ღირსების უფლებების სისტემური დარღვევის შედეგი (United Nations,

1989). ტრავმის შესახებ ინფორმირებული, ბავშვისა და მზრუნველის ურთიერთობებზე ორიენტირებული მიდგომები საშუალებას იძლევა, ბავშვის სირთულეები აღიქმებოდეს არა როგორც ინდივიდუალური დეფიციტი, არამედ როგორც გარემო პირობებზე ადაპტაციური რეაქცია (Teicher & Samson, 2021). ეს პერსპექტივა ქმნის საფუძველს ისეთი მხარდაჭერისა და ჩარევის სტრატეგიებისთვის, რომლებიც ერთდროულად ითვალისწინებენ ბავშვის ნეირობიოლოგიურ მონყვლადობას (ტვინისა და ნერვული სისტემის მომატებულ მგრძნობელობას სტრესის მიმართ), ოჯახურ კონტექსტსა და ბავშვის უფლებების დაცვის აუცილებლობას (McLaughlin et al., 2019; Teicher & Samson, 2021).

3.4. ოჯახური კონფლიქტი, როგორც ტრავმული გამოცდილების წყარო

ოჯახური კონფლიქტი წარმოადგენს ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ფაქტორს, რომელიც ბავშვობის ტრავმის ჩამოყალიბებასა და გამწვავებას უწყობს ხელს. მიუხედავად იმისა, რომ კონფლიქტი ოჯახურ ურთიერთობებში ბუნებრივი და გარდაუვალი პროცესია, მისი ინტენსივობა, ხანგრძლივობა და მართვის ფორმა განსაზღვრავს, იქცევა თუ არა კონფლიქტი ბავშვისთვის ტრავმულ გამოცდილებად. განსაკუთრებით მაღალია ტრავმის რისკი იმ შემთხვევებში, როდესაც კონფლიქტი ხანგრძლივია, არაკონსტრუქციულია და დაკავშირებულია ძალადობასთან, დამცირებასთან ან ემოციურ უგულვებელყოფასთან (Cummings & Davies, 2010).

კვლევები მიუთითებს, რომ ბავშვები ოჯახურ კონფლიქტს არ აღიქვამენ მხოლოდ მშობლებს შორის უთანხმოებად, არამედ როგორც საფრთხეს საკუთარი უსაფრთხოებისა და სტაბილურობისთვის. ბავშვის მიერ კონფლიქტის აღქმა ხშირად მოიცავს საფრთხის განცდას, თვითდანაშაულის გრძნობასა და შიშს ოჯახის შესაძლო დაშლის გამო. ასეთ გარემოში ბავშვი განიცდის შფოთვის, დაუცველობასა და ემოციურ გაურკვეველობას, რაც ხანგრძლივად ააქტიურებს მის სტრესზე რეაგირების სისტემას. აღნიშნული კოგნიტურ-აფექტური შეფასებები წარმოადგენს ერთ-ერთ მნიშვნელოვან მექანიზმს, რომლის მეშვეობითაც ოჯახური კონფლიქტი ზემოქმედებს ბავშვის ემოციების მართვაზე და ურთიერთობების სტილზე (Grych & Fincham, 2001; McLaughlin et al., 2019; Van der Kolk, 2014).

ოჯახური კონფლიქტის ტრავმული პოტენციალი მნიშვნელოვნად იზრდება იმ შემთხვევაში, როდესაც ბავშვი ხდება კონფლიქტის უშუალო

მონაწილე ან მონმე. მშობლებს შორის ხშირი უთანხმოება, ხმამაღალი საუბარი (ყვირილი), აგრესიული ქცევა, ურთიერთბრალდებები ან ფიზიკური ძალადობა ქმნის გარემოს, სადაც ბავშვი ვერ პოულობს უსაფრთხო სივრცეს. ასეთ პირობებში ოჯახი, რომელიც, წესით, უნდა ასრულებდეს დაცვისა და სტაბილურობის ფუნქციას, თავად იქცევა საფრთხის წყაროდ, რაც არღვევს ბავშვის უსაფრთხოების განცდას და ხელს უწყობს ტრავმული რეაქციების გაძლიერებას (Cummings & Davies, 2010).

ბავშვზე ზემოქმედების თვალსაზრისით, განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება კონფლიქტის მართვის სტილს. კონსტრუქციულად მართული კონფლიქტი – სადაც დაცულია ურთიერთპატივისცემა, ემოციური კონტროლი და პრობლემის გადაწყვეტისკენ ორიენტაცია – ნაკლებად საზიანოა ბავშვისთვის და შესაძლოა, გარკვეულ პირობებში, შესაძლოა სასწავლო ფუნქციაც. ამის საპირისპიროდ, დესტრუქციული კონფლიქტი, რომელიც ხასიათდება დამცირებით, მუქარით, ემოციური მანიპულაციის ელემენტებით ან ძალადობრივი ქცევით, მნიშვნელოვნად ზრდის ბავშვის ტრავმის რისკს და არღვევს ბავშვის ემოციური უსაფრთხოების განცდას (Cummings & Davies, 2010; Grych & Fincham, 2001).

ოჯახური კონფლიქტი ხშირად უკავშირდება როლების არასწორ გადანაწილებას, როდესაც ბავშვი იძულებულია შეითავსოს შუამავლის, დამამშვიდებლის ან მზრუნველის როლი მშობელთა ურთიერთობებში. ეს პროცესი, რომელიც მჭიდროდ უკავშირდება პარენტიფიკაციის ფენომენს (ბავშვის მიერ ზრდასრულის პასუხისმგებლობის აღებას), არღვევს ბავშვის ასაკობრივად შესაბამის განვითარების პროცესს და ზრდის ემოციური გადატვირთვისა და ფსიქოლოგიური პრობლემების რისკს, განსაკუთრებით, ხანგრძლივი და განმეორებადი კონფლიქტის პირობებში (Jurkovic, 2014).

ბავშვის უფლებების კონტექსტში ოჯახური კონფლიქტი შეიძლება განიხილებოდეს როგორც პოტენციური ტრავმის წყარო, რომელიც საფრთხეს უქმნის ბავშვის უსაფრთხოების, ღირსებისა და ფსიქოსოციალური განვითარების უფლებების რეალიზაციას. კონფლიქტურ ოჯახურ გარემოში ხშირად იზღუდება ბავშვის მოსმენისა და გადაწყვეტილებების პროცესში მონაწილეობის შესაძლებლობა, ხოლო მისი ემოციური საჭიროებები მეორეხარისხოვანი ხდება, რაც წინააღმდეგობაში მოდის ბავშვის საუკეთესო ინტერესის პრინციპთან (United Nations, 1989).

ამრიგად, ოჯახური კონფლიქტი უნდა განიხილებოდეს არა მხოლოდ როგორც ურთიერთობათა პრობლემა, არამედ მნიშვნელოვანი ტრავმული მექანიზმი, რომელიც ზემოქმედებს ბავშვის ფსიქოსოციალურ განვითარებაზე. მისი გააზრება აუცილებელია როგორც ტრავმის პრევენციის,

ისე ბავშვის მხარდაჭერისა და უფლებებზე დაფუძნებული ჩარევის დაგეგმვისათვის (United Nations, 1989).

3.5. ოჯახური ტრავმა და მიჯაჭვულობა

თანამედროვე კვლევები მიუთითებს, რომ ტრავმა ოჯახურ კონტექსტში ხშირად ატარებს დაგროვებით (კუმულაციურ) ხასიათს და არ შემოიფარგლება ერთჯერადი სტრესული მოვლენით. განმეორებადი და ქრონიკული სტრესის გამომწვევი ფაქტორები, როგორიცაა მუდმივი კონფლიქტი, ემოციური უგულვებლყოფა, ძალადობა ან მზრუნველის არათანამიმდევრული ზრუნვა, იწვევს ბავშვის სტრესზე რეაგირების სისტემის ხანგრძლივ აქტივაციას და აფერხებს თვითრეგულაციის (საკუთარი ემოციებისა და ქცევის მართვის) უნარების განვითარებას (McLaughlin et al., 2019; Teicher & Samson, 2021). ასეთ პირობებში ოჯახი შეიძლება იქცეს ტრავმის როგორც გამაძლიერებელ, ისე შემამსუბუქებელ ფაქტორად, რაც კიდევ ერთხელ უსვამს ხაზს ოჯახური სისტემის მნიშვნელობას ბავშვის მდგომარეობის შეფასებისას.

ოჯახში არსებული ტრავმული გამოცდილებები მჭიდროდ არის დაკავშირებული ბავშვის მიჯაჭვულობის ხარისხთან. მიჯაჭვულობის თეორიის ფარგლებში, განსაკუთრებული რისკი იჩენს თავს მაშინ, როდესაც ტრავმის წყარო თავად მზრუნველი პირია (მშობელი ან სხვა ძირითადი მომვლელი) ან ის ვერ უზრუნველყოფს ბავშვისთვის დაცვას საფრთხის პირობებში, მაგალითად, კონფლიქტის, ძალადობის ან ემოციური დაძაბულობის დროს. ასეთ კონტექსტში ბავშვისთვის მზრუნველი ერთდროულად შეიძლება აღიქმებოდეს როგორც მხარდაჭერისა და საფრთხის წყარო, რაც სერიოზულად აზიანებს მიჯაჭვულობის სისტემის ჩამოყალიბებასა და სტაბილურობას, რის შედეგადაც იზრდება დეზორგანიზებული მიჯაჭვულობის განვითარების რისკი (Main & Solomon, 1990).

ტრავმის პირობებში ბავშვისთვის რთულდება მხარდაჭერის ძიება და მიღება, რადგან ის მზრუნველი პირი, რომელსაც, წესით, უნდა უზრუნველყოფს ბავშვის უსაფრთხოება და ემოციური სტაბილურობა, თავად ხდება საფრთხის ან გაურკვევლობის წყარო. ასეთ გარემოში ბავშვის მიჯაჭვულობის სისტემა ხასიათდება მუდმივი შფოთვით, წინააღმდეგობრივი ქცევითი რეაქციებითა და ემოციური დეზორგანიზაციით (ემოციების არათანამიმდევრული და არასტაბილური გამოხატვით). ეს მდგომარეობა ზრდის ბავშვის ფსიქოლოგიურ მონყვლადობას და ართულებს როგორც სტრესთან გამკლავებას, ისე შემდგომ აღდგენის პროცესებს, როგორიცაა დამშვიდება, უსაფრთხოების განცდის აღდგენა და ემოციური სტაბილურობის დაბრუნება (Van der Kolk, 2014; Levy & Orland, 2014).

ოჯახური ტრავმისა და მიჯაჭვულობის ურთიერთკავშირი განსაკუთრებით თვალსაჩინოა იმ შემთხვევებში, როდესაც ტრავმულ გამოცდილებას ხანგრძლივი და ურთიერთობებში ფესვგადგმული ხასიათი აქვს. ასეთ პირობებში ბავშვი ვერ აყალიბებს სტაბილურ შინაგან წარმოდგენებს (ე.წ. შინაგან სამუშაო მოდელებს), რომლებიც აუცილებელია საკუთარი თავის, ოჯახის წევრებსა და მზრუნველებთან ურთიერთობების უსაფრთხო აღქმისთვის, რაც გულისხმობს ნდობას, ემოციურ სიმშვიდესა და ურთიერთობების სტაბილურობას (Bowlby, 1988; Main, Kaplan, & Cassidy, 1985). შედეგად, ტრავმა არ შემოიფარგლება მხოლოდ წარსული გამოცდილებით, არამედ ინარჩუნებს გავლენას ბავშვის მიმდინარე და მომავალი ურთიერთობების სტილზე.

მნიშვნელოვანია აღინიშნოს, რომ, მიუხედავად ტრავმისა და არაუსაფრთხო მიჯაჭვულობის სერიოზული ზემოქმედებისა, ცვლილება და აღდგენა შესაძლებელია (Bowlby, 1988; Cicchetti & Toth, 2016). უსაფრთხო, სტაბილური და ემოციურად ხელმისაწვდომი ურთიერთობები – იქნება ეს ოჯახის შიგნით თუ პროფესიული ჩარევის (ფსიქოლოგიური, სოციალური ან თერაპიული მხარდაჭერის) გზით – შეიძლება გახდეს ახალი, უფრო ორგანიზებული მიჯაჭვულობის (ურთიერთობის სტაბილური და თანამიმდევრული ფორმის) გამოცდილების საფუძველი (Van der Kolk, 2014; Levy & Orlans, 2014). ეს პროცესზე ორიენტირებული ხედვა განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ბავშვის უფლებებზე დაფუძნებული პრაქტიკისთვის, რადგან იგი ხაზს უსვამს ბავშვის განვითარების პოტენციალსა და აღდგენის შესაძლებლობას შესაბამისი მხარდაჭერის პირობებში (United Nations, 1989).

3.6. ტრავმული გამოცდილება, ოჯახური კონფლიქტი და ბავშვის უფლებები

ოჯახური კონფლიქტი, განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც ის ხანგრძლივ ან ძალადობრივ ხასიათს ატარებს, აკადემიურ ლიტერატურაში ფართოდ განიხილება, როგორც ბავშვობის ტრავმის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი გამომწვევი და გამაძლიერებელი ფაქტორი. ასეთ გარემოში ბავშვის ფუნდამენტური უფლებები – უსაფრთხოების, დაცვისა და განვითარების უფლებები – სისტემურად ირღვევა, ვინაიდან ოჯახი ვერ ასრულებს მისთვის დაკისრებულ დამცავ და მხარდამჭერ ფუნქციებს (Cummings & Davies, 2010).

ხანგრძლივი კონფლიქტის პირობებში ბავშვი მუდმივად განიცდის ემოციურ დაძაბულობას, შიშსა და დაუცველობის განცდას, რაც არ-

ღვევს მის უსაფრთხოების საბაზისო განცდას და სტაბილურობის აღქმას. სტრესის ასეთი ხანგრძლივი გამოცდილება ზიანს აყენებს ბავშვის ემოციების მართვის მექანიზმებს და აფერხებს მის ჯანსაღ ფსიქოსოციალურ განვითარებას. შედეგად, იზრდება ისეთი სირთულეების განვითარების რისკი, როგორიცაა შფოთვითი და დეპრესიული სიმპტომები, ქცევითი პრობლემები და სოციალური ადაპტაციის სირთულეები, რაც პირდაპირ უკავშირდება ბავშვის განვითარების უფლების შეზღუდვას ან დარღვევას (McLaughlin et al., 2019; Teicher & Samson, 2021).

ბავშვის უფლებების კონტექსტში, ოჯახური კონფლიქტის პირობებში ხშირად იზღუდება ბავშვის მონაწილეობის უფლება ოჯახურ პროცესებში. კონფლიქტურ ოჯახურ გარემოში ბავშვის ხმა, გამოცდილება და საჭიროებები ხშირად მეორეხარისხოვანი ხდება, ხოლო მისი მოსმენისა და დაცვის პრაქტიკა სუსტდება. განსაკუთრებით პრობლემურია ის შემთხვევები, როდესაც ბავშვი იძულებულია, ჩაერთოს მშობელთა კონფლიქტში, შეასრულოს შუამავლის, დამამშვიდებლის ან მხარდამჭერის როლი და საკუთარ თავზე აიღოს პასუხისმგებლობა ოჯახის სტაბილურობაზე. ასეთი პროცესები არღვევს ბავშვის ასაკისთვის შესაბამისი განვითარების პირობებს და ეწინააღმდეგება მის ფუნდამენტურ უფლებებს (United Nations, 1989; Jurkovic, 2014).

ტრავმისა და ოჯახური კონფლიქტის ურთიერთკავშირის გააზრება განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ბავშვის უფლებებზე დაფუძნებული მიდგომისთვის. ტრავმის განხილვა მხოლოდ ინდივიდუალურ დონეზე არ არის საკმარისი. აუცილებელია ოჯახის ფუნქციონირების, ურთიერთობების დინამიკისა და კონფლიქტის მართვის სტილის სისტემური ანალიზი. ამგვარი ხედვა ქმნის საფუძველს როგორც პრევენციული პოლიტიკის, ისე ჩარევის (ინტერვენციის) სტრატეგიების შემუშავებისთვის, რომლებიც მიმართულია ბავშვის უსაფრთხოების, კეთილდღეობისა და უფლებების რეალიზაციისკენ (Cummings & Davies, 2010; Van der Kolk, 2014).

3.7. ტრავმაზე რეაგირება და ფსიქოლოგიური ჩარევა ოჯახური სისტემის კონტექსტში

ტრავმაზე რეაგირება ოჯახური სისტემის კონტექსტში ეფუძნება იმ პრინციპს, რომ ბავშვის ტრავმული სიმპტომები არ ყალიბდება იზოლირებულად, არამედ ვითარდება იმ ურთიერთობებსა და გარემოში, რომლებშიც ბავშვი ცხოვრობს. ტრავმის შესახებ ინფორმირებული და ოჯახზე ორიენტირებული მიდგომა ყურადღებას ამახვილებს არა მხოლოდ ბავშვის ინდივიდუალურ ემოციურ ან ქცევით გამოვლინებებზე, არამედ

ოჯახის ფუნქციონირების, ურთიერთობათა დინამიკისა და ზრუნვის ხარისხის ანალიზზე. თანამედროვე კვლევები და პრაქტიკა მიუთითებს, რომ მშობელთა ემოციური ხელმისაწვდომობის ზრდა (ბავშვის ემოციებზე დროული და მზრუნველი რეაგირება), თანამიმდევრული ზრუნვის უზრუნველყოფა და სტაბილური ყოველდღიური რუტინების ჩამოყალიბება მნიშვნელოვნად ამცირებს ტრავმასთან დაკავშირებულ სიმპტომებს ბავშვებში და ხელს უწყობს ემოციების მართვის უნარის აღდგენას (Teicher & Samson, 2021; Walsh, 2016). ამგვარი მიდგომა ქმნის საფუძველს ბავშვის უსაფრთხოების, დაცვისა და განვითარების უფლებების რეალიზაციისთვის გრძელვადიან პერსპექტივაში.

ბავშვებთან ტრავმაზე რეაგირება, უპირველესად, უნდა ეფუძნებოდეს უსაფრთხოების, სტაბილურობისა და ნდობის აღდგენას. ტრავმაზე ინფორმირებული მიდგომა გულისხმობს ბავშვის გამოცდილების აღიარებას, ტრავმის ზეგავლენის გათვალისწინებას მის ემოციურ და ქცევით რეაქციებში და ისეთი გარემოს შექმნას, რომელიც ამცირებს ხელახალი ტრავმატიზაციის რისკს. კვლევები ხაზს უსვამს, რომ უსაფრთხო და მხარდაჭერითი ოჯახური გარემო წარმოადგენს აღდგენის პროცესის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს დამცავ ფაქტორს, განსაკუთრებით იმ შემთხვევებში, როდესაც ტრავმა დაკავშირებულია მზრუნველთან ურთიერთობის დარღვევასთან (მაგალითად, ძალადობასთან, ემოციურ უგულვებელყოფასთან ან არათანამიმდევრულ ზრუნვასთან) (Van der Kolk, 2014).

ოჯახზე ორიენტირებული ჩარევა განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს იმ შემთხვევებში, როდესაც ტრავმა უკავშირდება ოჯახურ კონფლიქტებს, უგულვებელყოფას ან ძალადობას. ისეთი ჩარევის ფორმები, რომლებიც მოიცავს მშობელთა მხარდაჭერას, ფსიქოსაგანმანათლებლო კომპონენტებს და ბავშვსა და მზრუნველებს შორის ურთიერთობების ხარისხის გაუმჯობესებას, მნიშვნელოვან როლს ასრულებს ბავშვის აღდგენის პროცესში. მშობლების ინფორმირება ტრავმის ზეგავლენის შესახებ, მათი ემოციური რესურსების გაძლიერება და კონსტრუქციული კომუნიკაციის ხელშეწყობა ამცირებს ბავშვის ფსიქოლოგიურ მოწყვლადობას და ზრდის უსაფრთხო ურთიერთობების აღდგენის შესაძლებლობას (Levy & Orlans, 2014; Walsh, 2016).

ტრავმის შესახებ ინფორმირებული და ოჯახურ-სისტემური ჩარევები სრულ თანხვედრაშია ბავშვის უფლებებზე დაფუძნებულ მიდგომასთან. ისინი ხელს უწყობენ ბავშვის უსაფრთხოების უზრუნველყოფას, მისი ღირსების დაცვასა და განვითარების პროცესის მხარდაჭერას, ხოლო ბავშვს განიხილავენ არა როგორც პრობლემის მატარებელს, არამედ როგორც მხარდაჭერის საჭიროების მქონე აქტიურ სუბიექტს. ასეთი

ჩარევები (ინტერვენციები) არ შემოიფარგლება მხოლოდ სიმპტომების შემცირებით, არამედ მიმართულია ოჯახის, როგორც სისტემის, გაძლიერებისკენ, რაც ამცირებს ტრავმის გრძელვადიანი ნეგატიური შედეგების რისკს და ზრდის ბავშვის კეთილდღეობის მდგრადობას (United Nations, 1989; Van der Kolk, 2014).

3.8. მესამე თავის შეჯამება

მესამე თავში განხილული იყო ტრავმის ცნება, მისი ძირითადი ფორმები და ტრავმული გამოცდილების გავლენა ბავშვის ფსიქოსოციალურ განვითარებაზე. ნაჩვენებია, რომ ბავშვობის ტრავმა ხშირად ატარებს ხანგრძლივ და კუმულაციურ ხასიათს და მჭიდროდ უკავშირდება ოჯახის ფუნქციონირების ხარისხს, ოჯახური ურთიერთობების დინამიკასა და ოჯახურ კონფლიქტებს (Van der Kolk, 2014; McLaughlin et al., 2019; Teicher & Samson, 2021).

მოცემულ თავში განსაკუთრებული ყურადღება დაეთმო ოჯახურ გარემოს, როგორც სივრცეს, რომელიც შეიძლება ერთდროულად წარმოადგენდეს ტრავმის წარმოშობისა და გამწვავების წყაროს, ასევე, ბავშვის დაცვის, მხარდაჭერისა და აღდგენის სივრცეს. გამოიკვეთა, რომ ოჯახური კონფლიქტი, განსაკუთრებით ხანგრძლივი და არაკონსტრუქციული ფორმებით, შეიძლება იქცეს ტრავმის მნიშვნელოვან წყაროდ და ზეგავლენა მოახდინოს ბავშვის ემოციურ უსაფრთხოებაზე, ქცევის მართვასა და განვითარების პროცესზე (Cummings & Davies, 2010; Van der Kolk, 2014; McLaughlin et al., 2019). განსაკუთრებული ყურადღება დაეთმო კონფლიქტის მართვის სტილის მნიშვნელობას, კერძოდ, კონსტრუქციული და დესტრუქციული კონფლიქტების განსხვავებულ შედეგებს ბავშვისთვის (Grych & Fincham, 2001; Cummings & Davies, 2010).

ტრავმისა და მიჯაჭვულობის ურთიერთკავშირის ანალიზმა აჩვენა, რომ ტრავმული გარემო ზღუდავს უსაფრთხო მიჯაჭვულობის ჩამოყალიბების შესაძლებლობას და ზრდის ფსიქოლოგიური მონეყვადობის რისკს, განსაკუთრებით იმ პირობებში, როდესაც საფრთხის წყარო თავად მზრუნველი პირია (Main & Solomon, 1990; Levy & Orlans, 2014; Van der Kolk, 2014). ამასთან, აღსანიშნავია, რომ ოჯახის მხარდაჭერითი ფუნქციის გაძლიერებით ბავშვსა და მზრუნველებს შორის ურთიერთობების შეცვლა წარმოადგენს ბავშვის ფსიქოსოციალური კეთილდღეობისა და განვითარების მხარდაჭერის ერთ-ერთ მთავარ რესურსს (Walsh, 2016).

ამავე თავში გამოიკვეთა ბავშვის უფლებებზე დაფუძნებული პერსპექტივის მნიშვნელობა ტრავმისა და ოჯახური კონფლიქტის კონტექსტში. ტრავმული გამოცდილება ხშირად უკავშირდება ბავშვის უსაფ-

მარეს დევიძე, ბავშვის უფლებები ოჯახში

რთობების, ღირსებისა და ფსიქოსოციალური განვითარების უფლებების შელახვის რისკს, ხოლო კონფლიქტურ გარემოში შეიძლება შეიზღუდოს ბავშვის მოსმენა და მისი მონაწილეობა გადაწყვეტილებების მიღების პროცესში. შესაბამისად, პრევენციისა და ჩარევის (ინტერვენციის) დაგეგმვა საჭიროებს სისტემურ და უფლებებზე დაფუძნებულ მიდგომას, რომელიც ერთდროულად ითვალისწინებს ბავშვის ინდივიდუალურ საჭიროებებს, ოჯახური ურთიერთობების დინამიკას და იმ გარემო პირობებს, რომლებიც გავლენას ახდენს ბავშვის უსაფრთხოებასა და კეთილდღეობაზე (United Nations, 1989).

ამრიგად, მესამე თავში ნაჩვენებია, რომ ტრავმის პრევენციისა და ჩარევის ეფექტიანობა მნიშვნელოვნად დამოკიდებულია ოჯახის, როგორც სისტემის, ოჯახური კონფლიქტებისა და ურთიერთობების დინამიკის გათვალისწინებაზე. აღნიშნული თეორიული ჩარჩო საფუძვლად უდევს მომდევნო თავებში ბავშვის დაცვის, მხარდაჭერისა და ფსიქოსოციალური ჩარევის მექანიზმების უფრო სიღრმისეულ განხილვას (Walsh, 2016; United Nations, 1989; Van der Kolk, 2014).

3.9. ძირითადი კითხვები, სავარჯიშოები და პრაქტიკული დავალებები

ქვემოთ წარმოდგენილი კითხვები და პრაქტიკული დავალებები მიზნად ისახავს სტუდენტებში ტრავმის, ოჯახური კონფლიქტისა და ბავშვის უფლებების ურთიერთკავშირის სიღრმისეულ გააზრებას, აგრეთვე თეორიული ცოდნის კრიტიკულ ანალიზსა და მისი პრაქტიკაში გამოყენების უნარების განვითარებას.

თეორიული და ანალიტიკური კითხვები

- 1. როგორ განისაზღვრება ტრავმა ბავშვობის კონტექსტში და რა ძირითადი ფორმები გამოიყოფა თანამედროვე ფსიქოლოგიურ და სოციალურ მეცნიერებებში?**

გაანალიზეთ განვითარების ტრავმა, ძალადობასთან დაკავშირებული ტრავმა, დანაკარგის ტრავმა და მონმის ტრავმა, მათ შორის განსხვავებები და საერთო მახასიათებლები ოჯახურ კონტექსტში.

- 2. რა გავლენას ახდენს ოჯახური ტრავმა ბავშვის ემოციების მართვასა და ფსიქოსოციალურ განვითარებაზე?**

იმსჯელეთ ემოციური დისრეგულაციის, შფოთვისითი რეაქციებისა და ქცევითი სირთულეების განვითარების მექანიზმებზე ოჯახური გარემოს კონტექსტში.

3. როგორ უკავშირდება ტრავმული გამოცდილება მიჯაჭვულობის დარღვევას?

გაანალიზეთ, რატომ არის ტრავმის პირობებში უსაფრთხო მიჯაჭვულობის ჩამოყალიბება გართულებული და რა როლს ასრულებს ოჯახური ურთიერთობების ხარისხი ამ პროცესში.

პრაქტიკული სავარჯიშო

4. შემთხვევის ანალიზი (სავალდებულო სავარჯიშო)

განიხილეთ კონკრეტული ოჯახური შემთხვევა (ჰიპოთეტური ან ანონიმური), რომელშიც ბავშვი ცხოვრობს ტრავმულ ან კონფლიქტურ გარემოში.

გაანალიზეთ:

- ბავშვის მიერ განცდილი ტრავმული ფაქტორები;
- ოჯახური ურთიერთობების ხასიათი და კონფლიქტის დინამიკა;
- ტრავმის შესაძლო გავლენა ბავშვის ემოციურ მდგომარეობასა და ქცევით რეაქციებზე;
- რეაგირებისა და მხარდაჭერის შესაძლო გზები ოჯახურ-სისტემურ კონტექსტში.

ანალიტიკური დავალებები

5. კრიტიკული ანალიზი

იმსჯელეთ, რატომ არის ტრავმის პრევენცია და ჩარევა ნაკლებად ეფექტური მხოლოდ ინდივიდუალურ დონეზე და რა უპირატესობა აქვს ოჯახზე ორიენტირებულ და სისტემურ მიდგომებს.

6. რეფლექსიური კითხვა

როგორ შეიძლება ტრავმის შესახებ ინფორმირებული მიდგომის გამოყენება ბავშვის უფლებების დაცვისა და კეთილდღეობის ხელშეწყობის მიზნით პროფესიულ პრაქტიკაში (სოციალური მუშაობა, ფსიქოლოგიური კონსულტაცია, განათლება)?

თავი 4

სოციალური და ოჯახური კონფლიქტები

4.1. შესავალი

კონფლიქტი წარმოადგენს სოციალური ურთიერთქმედების ბუნებრივ და გარდაუვალ ელემენტს, რომელიც ინდივიდებს, სოციალურ ჯგუფებსა და ინსტიტუტებს შორის ინტერესების, ღირებულებებისა და ძირითადი საჭიროებების შეუსაბამობის შედეგად ყალიბდება. თანამედროვე კონფლიქტოლოგიური მიდგომები კონფლიქტს განიხილავს არა მხოლოდ როგორც დესტრუქციულ ფენომენს, არამედ როგორც დინამიკურ პროცესს, რომელსაც სხვადასხვა პირობებში შეუძლია როგორც ნეგატიური, ისე კონსტრუქციული შედეგების წარმოქმნა, მათ შორის სოციალური ცვლილებისა და სოციალური ურთიერთობების ტრანსფორმაციის ხელშეწყობა (Rubin et al., 2004).

ოჯახი, როგორც ინტენსიური ემოციური კავშირებით და მაღალი ურთიერთდამოკიდებულებით გამორჩეული სოციალური სისტემა, განსაკუთრებით მგრძნობიარეა კონფლიქტების მიმართ. ოჯახურ ურთიერთობებში კონფლიქტი შეიძლება განვითარდეს როლების, ძალაუფლების, აღზრდის მიდგომების, ეკონომიკური რესურსების განაწილებისა და საჭიროებების შეუსაბამობის შედეგად. მიუხედავად იმისა, რომ კონფლიქტი ოჯახურ ცხოვრებაში, გარკვეულწილად, გარდაუვალია, მისი ინტენსივობა, ხანგრძლივობა და მართვის სტილი განსაზღვრავს, იქცევა თუ არა ის ცვლილებებთან ადაპტაციის რესურსად თუ ბავშვის უსაფრთხოებისა და ოჯახის წევრების ფსიქოსოციალური კეთილდღეობისთვის რისკის ფაქტორად (Minuchin, 1974; Cummings & Davies, 2010). სტრუქტურული ოჯახური მიდგომის მიხედვით, კონფლიქტი ხშირად ასახავს არა პათოლოგიას, არამედ ოჯახური ურთიერთობების იმ ეტაპს, როდესაც არსებული როლები, საზღვრები და ძალაუფლების განაწილება გადახედვას საჭიროებს.

ოჯახური კონფლიქტების ზემოქმედება განსაკუთრებით მძაფრად აისახება ბავშვზე, რომელიც ოჯახურ სისტემაში ყველაზე მეტად დამოკიდებული და ყველაზე ნაკლებად დაცული წევრია. ბავშვს, ზრდასრულებისგან განსხვავებით, არ გააჩნია კონფლიქტის მართვის, სიტუაციიდან დისტანცირების ან რესურსების დამოუკიდებლად მოპოვების უნარი შესაძლებლობა. შედეგად, კონფლიქტური ოჯახური გარემო შეიძლება

იქცეს ბავშვის ემოციური დაუცველობის, შფოთვის, ქცევითი სირთულეებისა და განვითარების რისკების მნიშვნელოვან წყაროდ (Cummings & Davies, 2010).

ბავშვის უფლებების პერსპექტივიდან, ოჯახური კონფლიქტი განიხილება არა მხოლოდ როგორც ურთიერთობათა პრობლემა, არამედ როგორც უფლებრივი საკითხი. კონფლიქტის პირობებში საფრთხის ქვეშ შეიძლება დადგეს ბავშვის უსაფრთხოების, ღირსების, განვითარებისა და ოჯახურ საკითხებთან დაკავშირებულ გადაწყვეტილებებში მონაწილეობის უფლებები, რაც ეწინააღმდეგება ბავშვის უფლებათა კონვენციით დადგენილ ძირითად პრინციპებს (United Nations, 1989). განსაკუთრებით პრობლემურია ის შემთხვევები, როდესაც კონფლიქტი ხანგრძლივ და განმეორებად ხასიათს ატარებს, თან ახლავს ძალადობას ან ემოციურ უგულვებელყოფას და არ არსებობს ბავშვის დაცვისა და მხარდაჭერის ეფექტური მექანიზმები.

ყველა ოჯახური კონფლიქტი ავტომატურად არ იწვევს ბავშვის უფლებების დარღვევას. როგორც კვლევები აჩვენებს, გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს არა თავად კონფლიქტის არსებობას, არამედ იმას, თუ როგორ იმართება ის ყოველდღიურ ურთიერთობებში. კონსტრუქციული მართვის პირობებში, როდესაც კომუნიკაცია ღია და პატივისცემაზეა დაფუძნებული, ხოლო მზრუნველები ბავშვის ემოციებზე მგრძნობიარედ რეაგირებენ, კონფლიქტი შეიძლება იქცეს არა რისკის, არამედ ბავშვის კომუნიკაციის, ემოციებთან გამკლავებისა და კონფლიქტის მშვიდობიანი გადაჭრის უნარების განვითარების რესურსად (Rubin et al., 2004; Cummings & Davies, 2010).

მეოთხე თავში განხილულია სოციალური და ოჯახური კონფლიქტების ბუნება, ტიპები, დინამიკა და მართვის მექანიზმები ბავშვის უფლებებზე დაფუძნებული მიდგომის ფარგლებში. ყურადღება გამახვილებულია იმ პროცესებსა და მექანიზმებზე, რომელთა მეშვეობითაც ოჯახური კონფლიქტი ზემოქმედებს ბავშვის უსაფრთხოებაზე, კეთილდღეობასა და განვითარების ტრაექტორიაზე, ასევე, იმ სტრატეგიებზე, რომლებიც შესაძლებელს ხდის კონფლიქტის პრევენციასა და ტრანსფორმაციას, ბავშვის საუკეთესო ინტერესის გათვალისწინებით.

4.2. კონფლიქტის ცნება და ზოგადი თეორიული მიდგომები

კონფლიქტი სოციალური ურთიერთობების განუყოფელ ელემენტს წარმოადგენს და ვითარდება იმ შემთხვევებში, როდესაც ინდივიდებსა თუ ჯგუფებს შორის ინტერესები, მიზნები, ღირებულებები ან რესურსე-

ბი ურთიერთშეთავსებელია. სოციალური მეცნიერებების სხვადასხვა თეორიული მიმართულება კონფლიქტს განიხილავს არა მხოლოდ როგორც ღია დაპირისპირებას, არამედ როგორც ურთიერთქმედების პროცესს, რომელსაც კონკრეტულ პირობებში შეიძლება ჰქონდეს როგორც დესტრუქციული, ისე განვითარების პოტენციალი (Rubin et al., 2004).

თეორიულ დონეზე კონფლიქტი ხშირად უკავშირდება შეზღუდული რესურსების არსებობასა და მათ განაწილებასთან დაკავშირებულ დაპირისპირებებს, ძალაუფლების ასიმეტრიას, განსხვავებულ საჭიროებებსა და ღირებულებით ორიენტაციებს. ამ მიდგომებში კონფლიქტი არ განიხილება როგორც შემთხვევითი ან პათოლოგიური მოვლენა, არამედ როგორც სოციალური ურთიერთობებისა და სტრუქტურული განსხვავებების თანმხლები ბუნებრივი პროცესი (Rubin et al., 2004).

ზოგადი თეორიული მოდელები კონფლიქტს აღწერენ როგორც პროცესს, რომელიც ვითარდება ეტაპობრივად და მოიცავს კონფლიქტის წარმოშობის, ესკალაციის, შესაძლო სტაგნაციისა (პროცესის დროებითი შეჩერების) და გადაწყვეტის ფაზებს. ამ პროცესში გადამწყვეტ როლს ასრულებს მონაწილეთა სუბიექტური აღქმა, ემოციური რეაქციები, კომუნიკაციის ფორმები და ურთიერთქმედების სტრატეგიები. სწორედ ამ ფაქტორების კომბინაციაზეა დამოკიდებული კონფლიქტის განვითარების მიმართულება: ის შეიძლება გადაიქცეს დესტრუქციულ მოვლენად, რომელიც აზიანებს ურთიერთობებსა და სისტემურ სტაბილურობას, ან კონსტრუქციულ პროცესად, რომელიც ხელს უწყობს ცვლილებას, ადაპტაციასა და ტრანსფორმაციას (Rubin et al., 2004).

კონფლიქტის ზოგადი თეორიული გააზრება ხაზს უსვამს იმას, რომ კონფლიქტი ყოველთვის ვითარდება კონკრეტულ სოციალურ კონტექსტში და ასახავს არსებული ურთიერთობების სტრუქტურას, ნორმებსა და ძალაუფლების განაწილებას. ამდენად, კონფლიქტის ანალიზი ვერ შემოიფარგლება მხოლოდ ინდივიდუალური ქცევის ან ცალკეული აქტორების გაცხადებული პოზიციების აღწერით და მოითხოვს იმ სოციალური ურთიერთობების, ნორმებისა და ძალაუფლების განაწილების გათვალისწინებას, რომელთა ფარგლებშიც ეს ურთიერთობები ყალიბდება.

ამ თეორიული ჩარჩოს ფარგლებში შესაძლებელი ხდება სოციალური და ოჯახური კონფლიქტების სხვადასხვა ფორმის, მათი მიზეზებისა და განვითარების დინამიკის გააზრება. კონფლიქტის ცნების ასეთი ფართო და პროცესზე ორიენტირებული გაგება განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ოჯახური კონფლიქტების ანალიზისას, სადაც ურთიერთდამოკიდებულება, ემოციური ჩართულობა და ძალაუფლების არათანაბარი განაწილება კონფლიქტის დინამიკას განსაკუთრებულ სირთულეს ანიჭებს.

შემდეგ ქვეთავში განხილულია სოციალური კონფლიქტის ტიპები და მათი ძირითადი მახასიათებლები.

4.3. სოციალური კონფლიქტის ცნება და თეორიული მიდგომები

სოციალური კონფლიქტი წარმოადგენს დინამიკურ პროცესს, რომლის ფარგლებშიც ერთი ან მეტი მხარე ალიკვამს ინტერესების, მიზნების ან ღირებულებების შეუთავსებლობას და მოქმედებს საკუთარი მოთხოვნების რეალიზაციის მიზნით სხვა მხარის ინტერესებთან დაპირისპირების პირობებში. ასეთ კონფლიქტში გადამწყვეტ მნიშვნელობას იძენს არა მხოლოდ ობიექტური წინააღმდეგობები, არამედ სუბიექტური აღქმები, ემოციური რეაქციები და ურთიერთქმედების სტრატეგიები, რომლებიც განსაზღვრავს კონფლიქტის განვითარების მიმართულებას (Rubin et al., 2004).

თანამედროვე სოციალური თეორიები კონფლიქტს განიხილავს არა მხოლოდ როგორც დესტრუქციულ მოვლენას, არამედ როგორც პროცესს, რომელსაც გარკვეულ პირობებში შეუძლია ხელი შეუწყოს სოციალურ ცვლილებასა და ურთიერთობების განვითარებას. კონფლიქტის შედეგები მნიშვნელოვნად არის დამოკიდებული იმაზე, როგორ იმართება იგი, რა ხარისხისაა მონაწილეთა ურთიერთქმედება და რა სტრატეგიები გამოიყენება პროცესის განმავლობაში (Rubin et al., 2004). ამ გაგებით, კონფლიქტი წარმოადგენს სოციალური ურთიერთობების გარდაუვალ კომპონენტს, რომლის გავლენა შეიძლება იყოს როგორც დამაზიანებელი, ისე ცვლილებასა და განვითარებაზე ორიენტირებული.

სოციალური კონფლიქტის თეორიული გააზრება ეფუძნება ურთიერთდაკავშირებულ მიდგომებს, რომლებიც კონფლიქტის წარმოშობასა და დინამიკას სხვადასხვა ანალიტიკური კუთხით განიხილავს. ამ მიდგომათაგან ერთ-ერთი კონფლიქტის ძირითად წყაროდ მიიჩნევს სოციალური ურთიერთობების სტრუქტურულ ასიმეტრიებს, მათ შორის რესურსების არათანაბარ განაწილებასა და ძალაუფლების უთანასწორობას. ამ პერსპექტივიდან, კონფლიქტი გამოხატავს არა მხოლოდ ინდივიდუალურ დაპირისპირებას, არამედ სოციალური ურთიერთობების უფრო ფართო დისბალანსს (Rubin et al., 2004).

ურთიერთქმედებაზე ორიენტირებული მიდგომა კონფლიქტს განიხილავს როგორც პროცესს, რომელიც ყალიბდება კომუნიკაციისა და ურთიერთაღქმის საფუძველზე. ამ მიდგომის ფარგლებში კონფლიქტის ესკალაცია ან დეესკალაცია მნიშვნელოვნად არის დამოკიდებული იმაზე, როგორ განმარტავენ მხარეები ერთმანეთის ქცევას, როგორ გამო-

ხატავენ ემოციებს და რა სტრატეგიებს ირჩევენ ურთიერთქმედებისას. ეს ხდება განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ოჯახურ ურთიერთობებში, რომლებიც ხასიათდება ურთიერთქმედების უწყვეტობითა და მაღალი ემოციური ჩართულობით, რაც კონფლიქტის დინამიკას ამძაფრებს (Rubin et al., 2004).

ფსიქოსოციალური პერსპექტივა კონფლიქტში ყურადღებას ამახვილებს ინდივიდების ემოციურ რეაქციებზე, შიშზე, დაუცველობის განცდასა და სტრესთან გამკლავების ინდივიდუალურ უნარებზე. ამ პერსპექტივიდან, კონფლიქტი განიხილება არა მხოლოდ ინტერესთა დაპირისპირებად, არამედ ემოციური უსაფრთხოების გამოწვევად, რაც განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ბავშვებისთვის, რადგან ოჯახური კონფლიქტი ზრდის ემოციური დისრეგულაციის რისკს ბავშვობის პერიოდში (Cummings & Davies, 2010).

აღნიშნული თეორიული მიდგომების ერთობლიობა ქმნის ანალიტიკურ ჩარჩოს, რომლის ფარგლებში სოციალური და ოჯახური კონფლიქტები განიხილება როგორც მრავალდონიანი პროცესი. ასეთი ანალიზი აერთიანებს სოციალურ და ინსტიტუციურ სტრუქტურებს, რესურსების განაწილებასა და ძალაუფლებასთან დაკავშირებულ პირობებს, ურთიერთქმედების დინამიკასა და ინდივიდთა ემოციურ გამოცდილებებს. სწორედ ამგვარი ინტეგრირებული ხედვა აყალიბებს საფუძველს ოჯახური კონფლიქტების გავლენის გააზრებისთვის ბავშვის უფლებების, ემოციური უსაფრთხოებისა და განვითარების კონტექსტში.

4.4. კონფლიქტის თეორიების შედარებითი ანალიზი ოჯახურ კონტექსტში

კონფლიქტი სოციალურ მეცნიერებებში განიხილება როგორც მრავალგანზომილებიანი ფენომენი, რომლის ახსნა ერთიანი თეორიული მოდელით შეუძლებელია. შესაბამისად, სხვადასხვა თეორიული მიდგომა კონფლიქტის განსხვავებულ ასპექტებზე ამახვილებს ყურადღებას, რაც ოჯახური კონტექსტის გააზრებისას განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია. ოჯახი, როგორც ემოციურად დატვირთული და ურთიერთდამოკიდებული სოციალური სისტემა, მოითხოვს კონფლიქტის ისეთ ანალიზს, რომელიც ერთდროულად ითვალისწინებს სტრუქტურულ, ურთიერთქმედებით და ფსიქოსოციალურ ფაქტორებს.

ფუნქციონალიზმის თეორიული მიდგომა კონფლიქტს განიხილავს როგორც სოციალური წესრიგისა და წონასწორობის დარღვევის მაჩვენებელს. ამ პერსპექტივიდან, კონფლიქტი აღიქმება როგორც დროებითი

გადახრა, რომელიც საფრთხეს უქმნის სტაბილურობას და საჭიროებს ურთიერთობებისა და როლების რეგულირებას. ოჯახურ კონტექსტში ფუნქციონალიზმი კონფლიქტს ხშირად უკავშირებს როლების გაურკვევლობას, პასუხისმგებლობების არათანაბარ გადანაწილებასა და ნორმების დარღვევას. თუმცა, მიუხედავად იმისა, რომ ეს მიდგომა მნიშვნელოვანია სოციალური წესრიგის გააზრებისთვის, მასში ნაკლებად არის გამოკვეთილი ოჯახურ ურთიერთობებში ძალაუფლების განაწილების არათანაბარი როლი და ემოციური გამოცდილებების მნიშვნელობა, მათ შორის, ოჯახის წევრების სუბიექტური განცდებისა და ემოციური უსაფრთხოების თვალსაზრისით. ბავშვის პერსპექტივიდან, როდესაც ოჯახურ კონფლიქტში მთავარი ყურადღება მხოლოდ წესებისა და როლების აღდგენაზეა მიმართული, არსებობს რისკი, რომ ბავშვის ემოციური გამოცდილებები – შიშის, დაუცველობისა და არასტაბილურობის განცდები – უგულებელყოფილი დარჩეს.

კრიტიკული და კონფლიქტოლოგიური სოციალური თეორიები კონფლიქტს განიხილავს როგორც სოციალური ცვლილების გარდაუვალ პროცესს, რომელიც გარკვეულ პირობებში შეიძლება იქცეს სოციალური გარდაქმნისა და განვითარების წყაროდ (Karl Marx, 1867/1976; Ralf Dahrendorf, 1959; Lewis Coser, 1956). ამ მიდგომაში კონფლიქტი არ არის მხოლოდ დისფუნქციის გამოვლენა, არამედ არსებული ძალაუფლების სტრუქტურებისა და უთანასწორობების გამოხატულებაა. ოჯახურ ურთიერთობებში ეს პერსპექტივა კონფლიქტს აჩვენებს არა მხოლოდ ინდივიდუალურ უთანხმოებად, არამედ გენდერული როლების, თაობათაშორისი განსხვავებებისა და ღირებულებითი დაპირისპირებების კონტექსტში. ასეთი ანალიზი განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს მაშინ, როდესაც ოჯახური კონფლიქტი ხანგრძლივად აისახება ბავშვის კეთილდღეობასა და უფლებების დაცვაზე.

ქცევითი და ინტერაქციული მიდგომები კონფლიქტს განიხილავენ როგორც კომუნიკაციისა და ურთიერთქმედების პროცესს (Deutsch, 1973; Rubin et al., 1994). ამ მიდგომის ფარგლებში ყურადღება გამახვილებულია კონფლიქტის ესკალაციისა და დეესკალაციის მექანიზმებზე, ემოციურ რეაქციებსა და ქცევით სტრატეგიებზე. ოჯახურ კონტექსტში ეს მიდგომები განსაკუთრებით ეფექტურია კონფლიქტის ყოველდღიური დინამიკის ასახსნელად, თუმცა ისინი ნაკლებად იძლევა იმ ღრმა სტრუქტურული და ღირებულებითი საფუძვლების გააზრების შესაძლებლობას, რომლებიც ოჯახურ კონფლიქტს უდევს საფუძვლად.

ოჯახური კონფლიქტის სრულფასოვანი ანალიზი მოითხოვს ინტეგრირებულ მიდგომას, რომელიც სხვადასხვა თეორიული პერსპექტივის

მარეს დევიძე, ბავშვის უფლებები ოჯახში

ურთიერთშემავსებელ შესაძლებლობებს აერთიანებს: ფუნქციონალიზმის მიხედვით, კონფლიქტი უკავშირდება სისტემური წონასწორობის დარღვევას; კონფლიქტოლოგიური მიდგომა ყურადღებას ამახვილებს ძალაუფლებისა და უთანასწორობის საკითხებზე, ხოლო ინტერაქციული მიდგომები კონფლიქტს ემოციური და კომუნიკაციური პროცესების ქრილში განიხილავს. ასეთი სინთეზური ხედვა განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ბავშვის პერსპექტივის გათვალისწინებისას, რადგან ოჯახური კონფლიქტის ზემოქმედება ბავშვის უსაფრთხოებასა და ფსიქოსოციალურ განვითარებაზე სწორედ ამ განზომილებების ურთიერთქმედებით ყალიბდება.

4.5. კონფლიქტის დინამიკა ოჯახში: სტრუქტურული და ემოციური ფაქტორები

ოჯახური კონფლიქტის დინამიკის გააზრება მოითხოვს არა მხოლოდ კონფლიქტის თემების აღწერას, არამედ იმ პირობების ანალიზს, რომლებიც განსაზღვრავს მისი განვითარების მიმართულებას, ინტენსივობასა და ხანგრძლივობას. ოჯახი წარმოადგენს ურთიერთდამოკიდებულ სისტემას, სადაც კონფლიქტი იშვიათად არის ერთჯერადი მოვლენა და უფრო ხშირად ყალიბდება განმეორებად პროცესად, რომლის ფორმირებაშიც სტრუქტურული და ემოციური ფაქტორები ერთდროულად მონაწილეობს.

სტრუქტურული ფაქტორები ოჯახურ კონფლიქტში

ეს ფაქტორები უკავშირდება ოჯახში არსებულ როლებს, ძალაუფლების განაწილებას, პასუხისმგებლობებსა და ურთიერთობების საზღვრებს. კონფლიქტი ხშირად ვითარდება მაშინ, როდესაც ოჯახური როლები ბუნდოვანია, პასუხისმგებლობები არათანაბრად არის გადანაწილებული ან ძალაუფლება კონცენტრირებულია ერთ ან რამდენიმე ოჯახის წევრზე. ასეთ პირობებში დაპირისპირება შეიძლება გადაიქცეს კონტროლის, ავტორიტეტის ან გადანყვეტილების მიღების უფლებისთვის ბრძოლად.

სტრუქტურული დისბალანსი განსაკუთრებით აშკარად ვლინდება იმ ოჯახებში, სადაც სოციალური ან ეკონომიკური სტრესი მაღალია. ფინანსური სირთულეები, სამუშაოს ან საცხოვრებელი პირობების არასტაბილურობა ზრდის კონფლიქტის სიხშირეს და ამცირებს მისი კონსტრუქციული მართვის შესაძლებლობას. მიუხედავად იმისა, რომ ეს ფაქტორები პირდაპირ არ განსაზღვრავს კონფლიქტის შედეგებს, ისინი ქმნის ისეთ

კონტექსტს, რომელშიც დაძაბულობა ადვილად გარდაიქმნება ქრონიკულ დაპირისპირებად.

ემოციური ფაქტორები და კონფლიქტის ინტენსივობა

ემოციური ფაქტორები ოჯახურ კონფლიქტში არანაკლებ მნიშვნელოვანია, ვიდრე სტრუქტურული პირობები. კონფლიქტის ესკალაცია ხშირად უკავშირდება ემოციებთან გამკლავების სირთულეებს, დაუკმაყოფილებელ საჭიროებებსა და ოჯახურ ურთიერთობებში დაგროვილ უკმაყოფილებას. როდესაც ოჯახის წევრები ვერ ახერხებენ ემოციების გამოხატვას უსაფრთხო და მისაღები ფორმით, კონფლიქტი იძენს უფრო ინტენსიურ და პიროვნულ ხასიათს (Deutsch, 1973; Rubin et al., 2004).

ემოციათა დისრეგულაცია, ანუ ემოციური რეაქციების ინტენსივობისა და კონტროლის დარღვევა, განსაკუთრებით პრობლემურია ოჯახურ კონფლიქტში, სადაც ემოციური რეაქციები სწრაფად იძენს ურთიერთბრალდების, დაცვითი ქცევების ან გაუცხოების ფორმებს. ასეთ ვითარებაში კონფლიქტის საგანი მეორეხარისხოვანი ხდება და ყურადღება გადადის ოჯახური ურთიერთობების დაძაბულ დინამიკაზე. სწორედ ამ ეტაპზე მკვეთრად იზრდება კონფლიქტის ნეგატიური გავლენის რისკი ბავშვის ემოციურ უსაფრთხოებაზე.

სტრუქტურული და ემოციური ფაქტორების ურთიერთქმედება

ოჯახურ კონფლიქტში სტრუქტურული და ემოციური ფაქტორები მჭიდროდ ურთიერთქმედებენ. სტრუქტურული დისბალანსი ხშირად აძლიერებს ემოციურ დაძაბულობას, ხოლო დაურეგულირებელი ემოციური რეაქციები კიდევ უფრო ამწვავებს როლურ და ძალაუფლებრივ პრობლემებს. ამგვარი ურთიერთქმედება ქმნის კონფლიქტის თვითგამაძლიერებელ ციკლს, რომლის განწყვეტაც რთულია მიზანმიმართული ჩარევის გარეშე.

ბავშვის პერსპექტივიდან, ეს დინამიკა განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია. როდესაც კონფლიქტი ერთდროულად ხასიათდება სტრუქტურული გაურკვევლობითა და ემოციური არასტაბილურობით, ოჯახური გარემო ბავშვისთვის ნაკლებად პროგნოზირებადი და უსაფრთხო ხდება, რადგან უფროსების ქცევა და ემოციური რეაქციები არათანმიმდევრულია. ასეთ პირობებში იზრდება შფოთვის, სტრესთან გამკლავების სტრატეგიების გადატვირთვის – ანუ მათი არაეფექტური ან გადაჭარბებული გამოყენების – და ფსიქოსოციალური რისკების ალბათობა (Cummings & Davies, 2010; Harold & Sellers, 2018).

კონფლიქტის დინამიკის გააზრება, როგორც მართვის წინაპირობა

ოჯახური კონფლიქტის დინამიკის ანალიზი წარმოადგენს კონფლიქტის კონსტრუქციული მართვის აუცილებელ წინაპირობას. სტრუქტურული ფაქტორების გათვალისწინება საშუალებას იძლევა, გამოიკვეთოს პასუხისმგებლობების გადანაწილების, საზღვრების გამყარებისა და ძალაუფლების ბალანსის საკითხები, ხოლო ემოციური ფაქტორების გააზრება გადამწყვეტია ურთიერთობის აღდგენისა და ემოციური უსაფრთხოების განმტკიცებისთვის.

ასეთი ანალიტიკური მიდგომა განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ბავშვის უფლებების პერსპექტივიდან, რადგან ის ხელს უწყობს კონფლიქტის შედეგების შეფასებას არა მხოლოდ უფროსების ურთიერთობის, არამედ ბავშვის კეთილდღეობისა და განვითარების გათვალისწინებით.

4.6. ოჯახური კონფლიქტი, როგორც რისკისა და განვითარების წყარო

ოჯახური კონფლიქტი ერთმნიშვნელოვნად ნეგატიურ მოვლენად ვერ განიხილება. მისი გავლენა ოჯახის წევრებზე, განსაკუთრებით ბავშვზე, დამოკიდებულია კონფლიქტის ხასიათზე, ინტენსივობაზე, ხანგრძლივობასა და მართვის ფორმებზე. ოჯახურ ურთიერთობებში კონფლიქტი შეიძლება იქცეს როგორც ფსიქოსოციალური რისკების წყაროდ, ისე ბავშვის განვითარების პოტენციურ რესურსად.

რისკის შემცველი ოჯახური კონფლიქტი ხასიათდება მაღალი ემოციური ინტენსივობით, განმეორებადობითა და ესკალაციის ეფექტიანი მართვის მექანიზმების არარსებობით. ასეთ პირობებში კონფლიქტი არღვევს ოჯახური გარემოს სტაბილურობას, ასუსტებს უსაფრთხოების განცდას და ზრდის ბავშვის ემოციური უსაფრთხოების დარღვევის ალბათობას. როდესაც კონფლიქტი ქრონიკულ ხასიათს იძენს და არ არსებობს მისი კონსტრუქციული გადაჭრის მექანიზმები, ის შეიძლება გადაიქცეს სტრესის მუდმივ წყაროდ, რომელიც უარყოფითად აისახება ემოციურ დისრეგულაციაზე, ქცევაზე და სოციალურ ფუნქციონირებაზე (Cummings & Davies, 2010; Harold & Sellers, 2018).

საპირისპიროდ, დაბალი ინტენსივობისა და კონსტრუქციულად მართული ოჯახური კონფლიქტი შეიძლება განვითარების რესურსად ჩამოყალიბდეს. ასეთ კონტექსტში კონფლიქტი ხელს უწყობს ურთიერთგაგების გაღრმავებას, განსხვავებული პოზიციების აღიარებასა და პრობლემების გადაჭრის უნარების განვითარებას. როდესაც ოჯახში არსებობს დიალოგის სივრცე, ემოციური გამოხატვის უსაფრთხო ფორმები და პა-

სუხისმგებლობების მკაფიო განაწილება, კონფლიქტი შეიძლება იქცეს ურთიერთობის გაძლიერებისა და ცვლილების სტიმულად.

ბავშვის პერსპექტივიდან განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება იმას, თუ როგორ აღიქმება კონფლიქტი და რა გზით ხდება მისი მართვა. კონსტრუქციულად მართულ კონფლიქტში ბავშვი ხედავს, რომ უთანხმოება შეიძლება გადაწყდეს ძალადობისა და ემოციური დაზიანების გარეშე. ასეთი გამოცდილება ხელს უწყობს პრობლემების გადაჭრის, ემოციური თვითრეგულაციისა და სოციალურ ურთიერთობებში ჩართულობის უნარების განვითარებას. ასეთ პირობებში კონფლიქტი არ არღვევს ბავშვის ემოციურ უსაფრთხოებას, არამედ შეიძლება გააძლიეროს მისი რეზილიენტობა (Cummings & Davies, 2010).

ოჯახური კონფლიქტის რისკსა და ბავშვის განვითარების რესურსად ჩამოყალიბებას შორის საზღვარი ხშირად ცვალებადია და დამოკიდებულია მრავალ ფაქტორზე. მშობლების ემოციური ხელმისაწვდომობა, კონფლიქტის შემდგომი „შერიგების“ პროცესები, ბავშვისთვის კონფლიქტის მნიშვნელობის ახსნა და მისი განცდების აღიარება მნიშვნელოვან როლს ასრულებს კონფლიქტის შედეგების ფორმირებაში. კონფლიქტის დასრულების შემდეგ ურთიერთობის აღდგენა და უსაფრთხოების განცდის ხელახალი დამკვიდრება ამცირებს ნეგატიურ ზემოქმედებას და ხელს უწყობს განვითარების მხარდამჭერი გარემოს ჩამოყალიბებას.

ამგვარად, ოჯახური კონფლიქტის შეფასება მოითხოვს დიფერენცირებულ მიდგომას, რომელიც ერთდროულად ითვალისწინებს როგორც რისკფაქტორებს, ისე ბავშვის განვითარების პოტენციალს. ბავშვის უფლებებზე დაფუძნებული პერსპექტივა განსაკუთრებით მკაფიოდ აჩვენებს, რომ კონფლიქტის არსებობა თავისთავად არ განსაზღვრავს შედეგებს. გადამწყვეტია ის სოციალური და ემოციური კონტექსტი, რომელშიც კონფლიქტი ვითარდება, აგრეთვე, ის მექანიზმები, რომელთა საშუალებითაც ოჯახი უმკლავდება დაპირისპირებას (Cummings & Davies, 2010).

4.7. კონფლიქტის ტიპები და წყაროები

კონფლიქტები, სოციალური ურთიერთობების მრავალფეროვნებიდან გამომდინარე, განსხვავდება როგორც შინაარსით, ისე წარმოშობის წყაროებით. სოციალური მეცნიერებები კონფლიქტების კლასიფიკაციას სხვადასხვა კრიტერიუმის მიხედვით ახორციელებენ, რაც შესაძლებელს ხდის მათი დინამიკის, ესკალაციისა და შედეგების უფრო ზუსტ ანალიზს. სოციალური კონფლიქტის თეორიებში კონფლიქტების ტიპების გამიჯ-

ვნა განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ოჯახურ კონტექსტში, სადაც კონფლიქტები გავლენას ახდენს არა მხოლოდ ურთიერთობების ხარისხზე, არამედ ბავშვის ემოციურ უსაფრთხოებასა და უფლებების რეალიზაციაზეც (Rubin et al., 2004).

ერთ-ერთ გავრცელებულ ფორმას წარმოადგენს ინტერესთა კონფლიქტი, რომელიც უკავშირდება შეზღუდული რესურსების განაწილებას. ასეთი რესურსები შეიძლება იყოს ფინანსური საშუალებები, დრო, მშობლების ყურადღება ან პასუხისმგებლობები. ოჯახურ გარემოში ინტერესთა კონფლიქტი ხშირად წარმოიშობა ეკონომიკური სტრესის, სამუშაოსა და ოჯახური ვალდებულებების შეუთავსებლობის, ასევე, მშობელთა შორის პასუხისმგებლობების გადანაწილების გამო. აღნიშნული ტიპის კონფლიქტი განსაკუთრებით მძაფრად აისახება ბავშვზე იმ შემთხვევაში, როდესაც რესურსების დეფიციტი ზღუდავს მის განვითარებას, ზრუნვასა და საჭირო მხარდაჭერას (Rubin et al., 2004; Cummings & Davies, 2010).

ღირებულებითი კონფლიქტი ეფუძნება განსხვავებულ რწმენებს, ნორმებსა და აღზრდის მიდგომებს. ოჯახში ასეთი კონფლიქტები ხშირად უკავშირდება ბავშვთა აღზრდის სტილს, დისციპლინას, განათლებასთან დაკავშირებულ მოლოდინებს ან გენდერულ როლებს. ღირებულებითი კონფლიქტები, როგორც წესი, უფრო რთულად მოსაგვარებელია, ვინაიდან ისინი დაკავშირებულია იდენტობასა და ღრმად ფესვგადგმულ შეხედულებებთან. ასეთ პირობებში ბავშვი შეიძლება აღმოჩნდეს მზრუნველების ურთიერთსაწინააღმდეგო მოთხოვნებისა და მოლოდინების წინაშე, რაც ზრდის შფოთვისა და არასტაბილურობის რისკს (Cummings & Davies, 2010).

ურთიერთობის კონფლიქტი უკავშირდება ემოციურ დაძაბულობას, ნდობის დეფიციტს, არაეფექტურ კომუნიკაციასა და გადაუჭრელ წყენას. ამ ტიპის კონფლიქტებში ძირითადი პრობლემა არა კონკრეტული საკითხი, არამედ ურთიერთობის ხარისხია. ოჯახურ კონტექსტში ასეთი კონფლიქტი ხშირად ვლინდება ხშირ კამათში, ურთიერთდამამცირებელ კომუნიკაციასა და ემოციურ დისტანციაში. კვლევები მიუთითებს, რომ სწორედ ურთიერთობის კონფლიქტები ახდენს ყველაზე ძლიერ ნეგატიურ ზემოქმედებას ბავშვის ემოციურ უსაფრთხოებაზე და ზრდის ფსიქოსოციალური სირთულეების განვითარების რისკს (Cummings & Davies, 2010).

სტრუქტურული კონფლიქტი წარმოიშობა როლების, ძალაუფლებისა და პასუხისმგებლობების არათანაბარი ან ბუნდოვანი განაწილების შედეგად. ოჯახურ კონტექსტში ეს შეიძლება უკავშირდებოდეს ავტორი-

ტარულ კონტროლს, გენდერულ უთანასწორობას ან ბავშვის ასაკისა და განვითარების დონისთვის შეუფერებელი პასუხისმგებლობების დაკისრებას. სტრუქტურული კონფლიქტი ხშირად ქმნის ხანგრძლივ და განმეორებად დაძაბულობას და შესაძლოა კონფლიქტის მუდმივ წყაროდ ჩამოყალიბდეს, რაც აზიანებს როგორც ოჯახურ ურთიერთობებს, ისე ბავშვის უფლებების რეალიზაციას (Rubin et al., 2004; Cummings & Davies, 2010).

ოჯახურ კონტექსტში კონფლიქტის წყაროები იშვიათად არის ერთმნიშვნელოვანი. ისინი, როგორც წესი, ერთმანეთთან გადაჯაჭვულია და მოიცავს მშობელთა როლებს, აღზრდის სტილს, ეკონომიკურ სტრესს, კომუნიკაციის სირთულეებსა და ურთიერთობების დაგროვილ გამოცდილებას. კონფლიქტის ტიპებისა და მათი წყაროების გააზრება აუცილებელია იმის გასაგებად, თუ როგორ და რა მექანიზმებით ზემოქმედებს ოჯახური კონფლიქტი ბავშვზე; აგრეთვე, იმის განსასაზღვრად, რა გზებით შეიძლება განხორციელდეს კონფლიქტის პრევენცია, დეესკალაცია ან კონსტრუქციული მართვა ბავშვის საუკეთესო ინტერესის გათვალისწინებით (Cummings & Davies, 2010; Rubin et al., 2004).

4.8. ოჯახური კონფლიქტის სპეციფიკა

ოჯახური კონფლიქტი სოციალური კონფლიქტის განსაკუთრებულ ფორმას წარმოადგენს, რომელიც გამოირჩევა მაღალი ემოციური ინტენსივობით, ურთიერთობათა უწყვეტობითა და მონაწილეთა შორის ძლიერი ურთიერთდამოკიდებულებით. ოჯახის კონტექსტში კონფლიქტი ვითარდება სივრცეში, რომელიც ბავშვისთვის უნდა ასრულებდეს უსაფრთხოების, მხარდაჭერისა და სტაბილურობის პირველადი წყაროს ფუნქციას. სწორედ ამ მიზეზით, ოჯახური კონფლიქტის დესტრუქციული ფორმები განსაკუთრებით მაღალი რისკის მატარებელია ბავშვის ემოციური უსაფრთხოებისა და განვითარებისათვის.

ოჯახის წევრებს შორის არსებული მაღალი ემოციური ჩართულობა კონფლიქტს განსაკუთრებულად მტკივნეულს ხდის და ზრდის მისი ესკალაციის ალბათობას. განსხვავებით სხვა სოციალური კონფლიქტებისგან, ოჯახურ ურთიერთობებში კონფლიქტი იშვიათად არის ერთჯერადი ან მოკლევადიანი. ის ხშირად განმეორებად და ხანგრძლივ ხასიათს იძენს, რაც ბავშვისთვის მუდმივი სტრესის წყაროდ იქცევა. კვლევები მიუთითებს, რომ ქრონიკული ოჯახური კონფლიქტი მნიშვნელოვნად უკავშირდება ბავშვის ემოციური უსაფრთხოების დარღვევას, შფოთვის რეაქციების გაძლიერებასა და ფსიქოლოგიური სირთულეების ზრდას (Cummings & Davies, 2010).

ოჯახური კონფლიქტის სპეციფიკას განაპირობებს, ასევე, ძალაუფლების ასიმეტრია, რომელიც ოჯახის სისტემის სტრუქტურიდან გამომდინარეობს. ზრდასრულები ფლობენ გადაწყვეტილებების მიღების, რესურსების განაწილებისა და ქცევაზე კონტროლის ძალაუფლებას, მაშინ, როდესაც ბავშვი კონფლიქტის პირობებში ხშირად აღმოჩნდება პასიურ პოზიციაში. კონფლიქტის მონაწილე ან მონმე ბავშვი, როგორც წესი, ვერ აკონტროლებს მოვლენების მიმდინარეობას, ვერ ახერხებს სიტუაციიდან დისტანცირებას და არ ფლობს ადეკვატურ სტრატეგიებს საკუთარი ემოციური უსაფრთხოების დასაცავად, რაც ზრდის მის მოწყვლადობას (Cummings & Davies, 2010).

ოჯახურ კონფლიქტში სპეციფიკურ როლს ასრულებს ის გარემოება, რომ კონფლიქტი ხშირად არ ეხება მხოლოდ კონკრეტულ საკითხს, არამედ სიმბოლურად ასახავს ოჯახურ ურთიერთობებში არსებულ დაძაბულობასა და დაუკმაყოფილებელ ემოციურ საჭიროებებს. ასეთ პირობებში კონფლიქტი შეიძლება გადაიქცეს ურთიერთობების დესტაბილიზაციის მდგრად მექანიზმად, რომელიც ბავშვზე მოქმედებს როგორც ხანგრძლივი სტრესის გამომწვევი მიზეზი.

ამგვარად, ოჯახური კონფლიქტის სპეციფიკა განისაზღვრება მისი ემოციური ინტენსივობით, ურთიერთობათა ხანგრძლივობით, ძალაუფლების ასიმეტრიითა და ბავშვის სტრუქტურულად დამოკიდებული პოზიციით ოჯახურ ურთიერთობებში. აღნიშნული თავისებურებები განაპირობებს იმას, რომ ოჯახური კონფლიქტი არ შეიძლება განიხილებოდეს მხოლოდ როგორც ურთიერთობათა უთანხმოება, არამედ წარმოადგენს კომპლექსურ სოციალურ და ფსიქოლოგიურ პროცესს, რომელსაც მნიშვნელოვანი გავლენა აქვს ბავშვის ემოციურ უსაფრთხოებაზე, კეთილდღეობასა და უფლებების რეალიზაციაზე.

4.9. კონფლიქტის დინამიკა: ესკალაცია და დეესკალაცია

კონფლიქტის დინამიკა მოიცავს იმ პროცესებს, რომელთა მეშვეობითაც კონფლიქტი ვითარდება და მწვავდება ან, პირიქით, თანდათან სუსტდება და კონსტრუქციული გადაწყვეტისკენ მიემართება. კონფლიქტოლოგიურ ლიტერატურაში განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა ესკალაციისა და დეესკალაციის მექანიზმებს, რადგან სწორედ ისინი განსაზღვრავენ კონფლიქტის გავლენას ურთიერთობებზე და მის შედეგებს ინდივიდებისა და სოციალური სისტემებისთვის (Rubin et al., 2004).

ესკალაცია გულისხმობს კონფლიქტის ინტენსივობის ზრდას, მხარეთა პოზიციების გამკაცრებას, ემოციური დაძაბულობის მატებას და

კომპრომისის შესაძლებლობის შემცირებას. ესკალაციის პროცესში კონფლიქტის ფოკუსი ხშირად გადადის კონკრეტული პრობლემიდან პიროვნულ ბრალდებებზე, ნეგატიურ განზოგადებებსა და ძალაუფლების დემონსტრირებაზე. ამის შედეგად, კომუნიკაცია უფრო აგრესიულ და ნაკლებად პროდუქტიულ ხასიათს იძენს, რაც ზრდის კონფლიქტის დესტრუქციული განვითარების ალბათობას (Rubin et al., 2004).

ოჯახურ კონტექსტში კონფლიქტის ესკალაცია განსაკუთრებულ რისკს წარმოადგენს ბავშვისთვის. მაღალი ემოციური ინტენსივობის პირობებში მშობლები ხშირად კარგავენ ემოციების მართვის უნარს, რაც ამცირებს მათ ხელმისაწვდომობასა და მგრძნობელობას ბავშვის საჭიროებების მიმართ. ასეთ გარემოში ბავშვი განიცდის შფოთვის, დაუცველობასა და გაურკვეველობას, რაც არღვევს მის ემოციურ უსაფრთხოებას და ზრდის ფსიქოლოგიური სირთულეების განვითარების რისკს (Cummings & Davies, 2010).

დეესკალაცია, პირიქით, წარმოადგენს პროცესს, რომლის დროსაც მცირდება ემოციური დაძაბულობა, ხდება კომუნიკაციის აღდგენა და იზრდება პრობლემის კონსტრუქციული გადანაცვების შესაძლებლობა. დეესკალაციის მექანიზმები მოიცავს აქტიურ მოსმენას, ემოციების მართვას, ურთიერთპატივისცემაზე დაფუძნებულ დიალოგსა და კონფლიქტის არსზე ფოკუსირებას, პიროვნული დაპირისპირების ნაცვლად (Rubin et al., 2004).

ოჯახურ ურთიერთობებში დეესკალაციას განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება ბავშვის დაცვისა და ემოციური უსაფრთხოების უზრუნველყოფის თვალსაზრისით. როდესაც მშობლები ახერხებენ კონფლიქტის დეესკალაციასა და კონსტრუქციულ მართვას, ბავშვი იღებს გამოცდილებას, რომ უთანხმოება არ წარმოადგენს ურთიერთობის დაშლის საფრთხეს და შესაძლებელია უსაფრთხო ურთიერთქმედება კონფლიქტისა და დაძაბულობის პირობებშიც. ეს გამოცდილება მოქმედებს როგორც დამცავი ფაქტორი და ამცირებს კონფლიქტის ნეგატიურ ზემოქმედებას ბავშვის ფსიქოსოციალურ განვითარებაზე (Cummings & Davies, 2010).

ამრიგად, კონფლიქტის დინამიკის გააზრება, განსაკუთრებით ესკალაციისა და დეესკალაციის პროცესების გათვალისწინება, წარმოადგენს მნიშვნელოვან საფუძველს ოჯახური კონფლიქტების ანალიზისთვის. ეს მიდგომა საშუალებას იძლევა ყურადღება გამახვილდეს არა მხოლოდ კონფლიქტის არსებობაზე, არამედ იმაზე, თუ როგორ ვითარდება ის დროში და რა მექანიზმებით შეიძლება შემცირდეს მისი დესტრუქციული ზემოქმედება ბავშვის საუკეთესო ინტერესის გათვალისწინებით.

4.10. ოჯახური კონფლიქტი და ბავშვის კეთილდღეობა

თანამედროვე ემპირიული კვლევები აჩვენებს, რომ ოჯახური კონფლიქტის გავლენა ბავშვზე მნიშვნელოვნად დამოკიდებულია არა მხოლოდ კონფლიქტის არსებობაზე, არამედ მის ხასიათზე, ინტენსივობასა და მართვის სტილზე. დესტრუქციული, უმართავი და ემოციურად ინტენსიური კონფლიქტი ასოცირდება ბავშვის შფოთვისა და დეპრესიული სიმპტომების ზრდასთან, ქცევით სირთულეებსა და ემოციური უსაფრთხოების დაქვეითებასთან. ამავ დროს, კონსტრუქციულად მართული კონფლიქტი ნაკლებად საზიანოა და გარკვეულ პირობებში შესაძლოა განვითარების რესურსად იქცეს (Harold & Sellers, 2018; Rhoades, 2019).

ოჯახური კონფლიქტი მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს ბავშვის ემოციურ, სოციალურ და კოგნიტურ განვითარებაზე. კონფლიქტურ ოჯახურ გარემოში მცხოვრები ბავშვები უფრო ხშირად ავლენენ შფოთვით რეაქციებს, აგრესიულ ან უკუგანვითარებულ ქცევას (მაგალითად, ასაკისთვის შეუსაბამო რეაქციებს), სოციალურ იზოლაციასა და აკადემიურ სირთულეებს. კვლევები აჩვენებს, რომ კონფლიქტის ქრონიკული ხასიათი და მისი არაკონსტრუქციული მართვა განსაკუთრებით ზრდის ბავშვის ფსიქოსოციალური პრობლემების განვითარების რისკს (Harold & Sellers, 2018).

ბავშვის კეთილდღეობისთვის გადამწყვეტ მნიშვნელობას იძენს კონფლიქტის აღქმა და ემოციური ინტერპრეტაცია. როდესაც ოჯახური კონფლიქტი ბავშვის მიერ აღიქმება როგორც საფრთხე ოჯახის სტაბილურობისთვის ან ურთიერთობის შესაძლო დაშლის რისკი, მისი ემოციური უსაფრთხოება მნიშვნელოვნად ზიანდება. ასეთ პირობებში ბავშვი ხშირად განიცდის შიშს, დანაშაულის გრძნობას და საკუთარ თავს კონფლიქტის მიზეზად მიიჩნევს, რაც აძლიერებს დაძაბულობას და აფერხებს ემოციების მართვის პროცესს (Rhoades, 2019).

ამავ დროს, ემპირიული კვლევები მიუთითებს, რომ კონფლიქტის კონსტრუქციული მართვა – რომელიც მოიცავს ემოციური თვითრეგულაციის შენარჩუნებას, ურთიერთპატივისცემაზე დაფუძნებულ კომუნიკაციას და პრობლემის გადაწყვეტისკენ მიმართულ დიალოგს – შეიძლება იქცეს ბავშვის სოციალური და ემოციური უნარების განვითარების მნიშვნელოვან რესურსად. ასეთ გარემოში ბავშვი სწავლობს კონფლიქტის არაძალადობრივ გადაჭრას და განსხვავებული პოზიციების თანაარსებობას, რაც დადებითად აისახება მის ფსიქოსოციალურ კეთილდღეობასა და ყოველდღიურ სოციალურ ურთიერთობებში ფუნქციონირების ხარისხზე (Rhoades, 2019).

ბავშვის უფლებების პერსპექტივიდან, ოჯახური კონფლიქტი და მისი მართვის სტილი უნდა განიხილებოდეს როგორც ბავშვის კეთილდღეობის ერთ-ერთი განმსაზღვრელი ფაქტორი. კონფლიქტის დესტრუქციული ფორმები საფრთხეს უქმნის ბავშვის უსაფრთხოების, განვითარებისა და მონაწილეობის უფლებებს, მაშინ, როდესაც კონსტრუქციული მართვა ქმნის პირობებს ბავშვის ინტერესების გათვალისწინებისა და მისი ემოციური უსაფრთხოების დაცვისთვის (Rhoades, 2019; United Nations, 1989).

ამრიგად, ოჯახური კონფლიქტი ავტომატურად არ წარმოადგენს ბავშვის კეთილდღეობის დარღვევის მიზეზს. გადამწყვეტია ის პირობები და მექანიზმები, რომელთა ფარგლებში მიმდინარეობს კონფლიქტი. სწორედ კონფლიქტის მართვის თავისებურებები განსაზღვრავს, იქცევა კონფლიქტი ბავშვისთვის რისკის ფაქტორად თუ განვითარების შესაძლო რესურსად.

4.11. მეოთხე თავის შეჯამება

მეოთხე თავში გაანალიზებულია სოციალური და ოჯახური კონფლიქტის თეორიული საფუძვლები, ძირითადი ტიპები და დინამიკა. კონფლიქტი განხილულია როგორც სოციალური ურთიერთობების ბუნებრივი და მრავალგანზომილებიანი პროცესი, რომლის შედეგები შეიძლება იყოს როგორც დესტრუქციული, ისე კონსტრუქციული და განისაზღვრება მისი წარმოშობით, მიმდინარეობითა და მართვის სტილით (Rubin et al., 2004). ხაზგასმულია, რომ კონფლიქტის ერთმნიშვნელოვნად ნეგატიურ მოვლენად აღქმა ზღუდავს იმის გააზრებას, თუ რა პირობებში და როგორ შეიძლება კონფლიქტმა ხელი შეუწყოს ბავშვის სოციალურ და ემოციურ განვითარებას.

განსაკუთრებული ყურადღება დაეთმო ოჯახური კონფლიქტის თავისებურებებს, რომლებიც გამოირჩევა მაღალი ემოციური დაძაბულობით, ურთიერთდამოკიდებულებითა და ოჯახის წევრებზე ხანგრძლივი ზემოქმედებით. გაანალიზდა ოჯახურ კონტექსტში კონფლიქტის ძირითადი ტიპები და წყაროები, მათ შორის ინტერესთა, ღირებულებითი, ურთიერთობისა და სტრუქტურული კონფლიქტები, რომლებიც ხშირად ერთმანეთთან გადაჯაჭვულად გვხვდება და ქმნის მრავალფაქტორულ რისკებს ბავშვის ემოციური უსაფრთხოებისა და კეთილდღეობისთვის.

ასევე, გაანალიზდა კონფლიქტის დინამიკა, სტრუქტურული და ემოციური ფაქტორების ურთიერთქმედება, ესკალაციისა და დეესკალაციის პროცესები და მექანიზმები, რომელთა მეშვეობითაც კონფლიქტი შეიძლება გამწვავდეს ან კონსტრუქციულად გარდაიქმნას. ხაზგასმულია, რომ ოჯახურ კონტექსტში კონფლიქტის დეესკალაცია გადამწყვეტ

მარეს დევიძე, ბავშვის უფლებები ოჯახში

როლს ასრულებს ბავშვის ემოციური უსაფრთხოებისა და კეთილდღეობის დაცვის თვალსაზრისით (Cummings & Davies, 2010).

ამავე თავში ნაჩვენებია, რომ ოჯახური კონფლიქტი შეიძლება განიხილებოდეს როგორც ორმხრივი ფენომენი, ერთდროულად ფსიქოსოციალური რისკების წყარო და ბავშვის სოციალური და ემოციური განვითარების შესაძლო რესურსი. დესტრუქციული და უმართავი კონფლიქტი ზრდის ბავშვის ემოციური დაუცველობის, შფოთვისა და განვითარების სირთულეების რისკს, მაშინ, როდესაც კონსტრუქციულად მართული კონფლიქტი ხელს უწყობს სოციალური და ემოციური უნარების ჩამოყალიბებას.

ამრიგად, მეოთხე თავი აჩვენებს, რომ სოციალური და ოჯახური კონფლიქტი წარმოადგენს არა მხოლოდ ოჯახური ურთიერთობების პრობლემას, არამედ მნიშვნელოვან სოციალურ კონტექსტს ბავშვის კეთილდღეობისა და უფლებების დაცვისა და უზრუნველყოფისთვის. კონფლიქტის სისტემური და თეორიულად გააზრებული ანალიზი ქმნის მყარ საფუძველს იმისთვის, რომ მომდევნო თავებში განვიხილოთ ბავშვის მიჯაჭვულობის, ტრავმული გამოცდილებისა და ფსიქოსოციალური განვითარების საკითხები ბავშვის საუკეთესო ინტერესის პერსპექტივიდან.

4.12. ძირითადი კითხვები, სავარჯიშოები და პრაქტიკული დავალებები

ქვემოთ წარმოდგენილი კითხვები და დავალებები მიზნად ისახავს სტუდენტებში სოციალური და ოჯახური კონფლიქტების თეორიული გააზრების გაღრმავებას, კონფლიქტის დინამიკის ანალიზის უნარების განვითარებას, ასევე, ბავშვის კეთილდღეობისა და უფლებების კონტექსტში მიღებული ცოდნის პრაქტიკაში გამოყენებას.

თეორიული და ანალიტიკური კითხვები

- 1. როგორ განისაზღვრება სოციალური კონფლიქტი და მისი ახსნის რა ძირითადი თეორიული მიდგომები არსებობს?**
გაანალიზეთ სტრუქტურული, ინტერაქციული და ფსიქოსოციალური მიდგომების განსხვავებები და მათი მნიშვნელობა სოციალური და ოჯახური კონფლიქტების გააზრებაში.
- 2. რა ძირითადი მსგავსებები და განსხვავებები იკვეთება სოციალურ და ოჯახურ კონფლიქტებს შორის?**
იმსჯელეთ ემოციური დაძაბულობის, ურთიერთდამოკიდებულების, ძალაუფლების ასიმეტრიისა და ხანგრძლივი ზემოქმედების როლზე სოციალურ და ოჯახურ კონფლიქტებში.

3. როგორ მოქმედებს კონფლიქტის ესკალაცია და დეესკალაცია ბავშვის ემოციურ უსაფრთხოებასა და კეთილდღეობაზე?

გაანალიზეთ, რა პირობებში იქცევა კონფლიქტი ტრავმულ გამოცდილებად და რომელი მექანიზმები უწყობს ხელს მის დეესკალაციას ოჯახურ კონტექსტში ბავშვის ემოციური უსაფრთხოების გათვალისწინებით.

პრაქტიკული სავარჯიშო

4. შემთხვევის ანალიზი (სავალდებულო)

გაანალიზეთ კონკრეტული (ჰიპოთეტური ან ანონიმური) ოჯახური კონფლიქტის შემთხვევა და განსაზღვრეთ:

- კონფლიქტის ძირითადი წყაროები (ინტერესებთან, ღირებულებებთან, ურთიერთობებთან ან სტრუქტურასთან დაკავშირებული);
- კონფლიქტის მონაწილეთა როლები და ძალაუფლების განაწილება;
- კონფლიქტის დინამიკა (ესკალაციისა და დეესკალაციის ეტაპები);
- კონფლიქტის გავლენა ბავშვის ემოციურ უსაფრთხოებასა და კეთილდღეობაზე;
- შესაძლო ეფექტური მართვისა და დეესკალაციის გზები ბავშვის საუკეთესო ინტერესის გათვალისწინებით.

ანალიტიკური დავალება

5. ანალიტიკური წერილი (1-2 გვერდი)

იმსჯელეთ:

- რა პირობებში შეიძლება ოჯახური კონფლიქტი იქცეს ბავშვისთვის განვითარების რესურსად;
- რა პირობებში გადაიქცევა იგი რისკის ან ტრავმული გამოცდილების წყაროდ;
- რა როლი აქვს კონფლიქტის მართვის სტილს, მშობელთა ემოციურ ხელმისაწვდომობასა და ოჯახის მხარდამჭერ ფუნქციებს ბავშვის კეთილდღეობის დაცვასა და უზრუნველყოფაში.

თავი 5

ბავშვის უფლებები ოჯახში

5.1. შესავალი

ბავშვის უფლებები წარმოადგენს ადამიანის უფლებათა სისტემის მნიშვნელოვან ნაწილს და ეფუძნება იმ პრინციპს, რომ ბავშვი არის საკუთარი უფლებებისა და ინტერესების მქონე პირი, რომელსაც აქვს განსაკუთრებული საჭიროებები და განვითარების შესაძლებლობები. ბავშვის უფლებათა თანამედროვე გაგება უარყოფს ბავშვის აღქმას, როგორც მხოლოდ დაცვის ობიექტის, და მას განიხილავს, როგორც აქტიურ მონაწილეს, რომლის ინტერესები, ხმა და კეთილდღეობა უნდა იყოს გათვალისწინებული ყველა იმ კონტექსტში, სადაც მისი ცხოვრება და განვითარება მიმდინარეობს (United Nations, 1989).

ოჯახი, როგორც ბავშვის პირველადი სოციალური, ემოციური და ურთიერთობითი გარემო, წარმოადგენს იმ ძირითად სივრცეს, სადაც ბავშვის უფლებები ყოველდღიურ ურთიერთობებსა და გადანაცვებებში ხორციელდება ან, პირიქით, რეგულარულად ირღვევა. სწორედ ოჯახში ყალიბდება ბავშვის უსაფრთხოების განცდა, თვითღირებულების აღქმა, ურთიერთობების მოდელები და ოჯახთან დაკავშირებული გადანაცვებების მიღების პროცესში მონაწილეობასთან დაკავშირებული უნარები და მოლოდინები. შესაბამისად, ბავშვის უფლებების ოჯახურ კონტექსტში გააზრება საჭიროებს არა მხოლოდ სამართლებრივ ან ნორმატიულ ანალიზს, არამედ ფსიქოლოგიურ და სოციალურ პერსპექტივას, რომელიც ითვალისწინებს ურთიერთობების დინამიკას, ძალაუფლების განაწილებასა და ოჯახში არსებული ემოციური ურთიერთქმედებების ხასიათს (United Nations, 1989).

ოჯახური ურთიერთობების ხარისხი, მშობლებსა და ბავშვებს შორის ძალაუფლების არათანაბარი გადანაწილება (ასიმეტრია) და კომუნიკაციის სტილი მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს იმაზე, თუ რამდენად არის დაცული ბავშვის უსაფრთხოება, რამდენად ეძლევა მას ოჯახის ცხოვრებაში ჩართვის შესაძლებლობა და როგორ არის უზრუნველყოფილი მისი განვითარება. ბავშვის უფლებათა კონვენციაში განსაზღვრული ძირითადი პრინციპები, მათ შორის ბავშვის საუკეთესო ინტერესის პრიორიტეტი, არადისკრიმინაცია, სიცოცხლისა და განვითარების უფლება და ბავშვის მოსმენის უფლება, ოჯახურ კონტექსტში ხორციელდება ყო-

ველდლიური ურთიერთქმედებების, ბავშვთან დაკავშირებული გადანყვეტილებების მიღებისა და კონფლიქტების მართვის პროცესში, რაც უშუალოდ განსაზღვრავს ბავშვის უსაფრთხოებასა და კეთილდღეობას (United Nations, 1989).

ამრიგად, ბავშვის უფლებების განხილვა ოჯახში არ შეიძლება შემოიფარგლოს მხოლოდ ფორმალური წესებითა და დეკლარაციებით. ეს მიდგომა მოითხოვს ოჯახის, როგორც ურთიერთობითი სისტემის სიღრმისეულ ანალიზს, სადაც ბავშვის უფლებები მჭიდროდ არის გადაჯაჭვული ემოციურ უსაფრთხოებასთან, მიჯაჭვულობის ხარისხთან, კონფლიქტების მართვის პრაქტიკასა და მშობლების პასუხისმგებლობასთან. ეს თავი სწორედ ამ ურთიერთკავშირის გააზრებას ემსახურება ბავშვის უფლებებზე დაფუძნებული მიდგომის ფარგლებში.

5.2. ბავშვის უფლებების კონცეფცია და ძირითადი პრინციპები

ბავშვის უფლებების თანამედროვე კონცეფცია ეფუძნება ბავშვის უფლებათა კონვენციას (Convention on the Rights of the Child), რომელიც განსაზღვრავს ბავშვის უფლებების ოთხ ძირითად, ურთიერთდაკავშირებულ პრინციპს: არადისკრიმინაციას, ბავშვის საუკეთესო ინტერესის პრინციპს, სიცოცხლისა და განვითარების უფლებას და ბავშვის აზრის გათვალისწინებას (United Nations, 1989). აღნიშნული პრინციპები ქმნის ერთიან ნორმატიულ საფუძველს, რომელიც განსაზღვრავს ბავშვის მიმართ მოპყრობის სტანდარტებს როგორც საზოგადოებრივ, ისე ოჯახურ დონეზე და აყალიბებს ბავშვის უფლებების საერთო გაგებას.

არადისკრიმინაციის პრინციპი გულისხმობს, რომ ყველა ბავშვს აქვს შესაძლებლობა, ისარგებლოს თავისი უფლებებით ყოველგვარი განსხვავების გარეშე, სქესის, ასაკის, ჯანმრთელობის მდგომარეობის, სოციალური წარმომავლობის, ეთნიკური კუთვნილების ან სხვა ნიშნების მიუხედავად (United Nations, 1989). ოჯახურ კონტექსტში ეს პრინციპი განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს იმ თვალსაზრისით, რომ მშობლების დამოკიდებულებები, მოლოდინები და ემოციური, დროითი და მატერიალური რესურსების განაწილება არ უნდა ქმნიდეს უთანასწორობას ბავშვებს შორის, რადგან ასეთი უთანასწორობა პირდაპირ აისახება ბავშვის ემოციურ უსაფრთხოებაზე, თვითღირებულების განცდასა და განვითარების შესაძლებლობებზე.

ბავშვის საუკეთესო ინტერესის პრინციპი გულისხმობს, რომ ყველა გადანყვეტილება, რომელიც ბავშვს ეხება, მათ შორის აღზრდასთან, გა-

ნათლებასთან, დისციპლინასთან ან ოჯახურ კონფლიქტებთან დაკავშირებული გადანყვეტილებები, პირველ რიგში, შეფასდეს ბავშვის კეთილდღეობისა და განვითარების ინტერესებიდან გამომდინარე (United Nations, 1989). ოჯახურ ცხოვრებაში ეს პრინციპი გულისხმობს არა მხოლოდ მოკლევადიანი უსაფრთხოების უზრუნველყოფას, არამედ ბავშვის განვითარების გრძელვადიან მხარდაჭერას, ემოციური სტაბილურობის შენარჩუნებასა და ბავშვის უფლებების დაცვას.

სიცოცხლისა და განვითარების უფლება მოიცავს ბავშვის სიცოცხლის შენარჩუნებასთან ერთად მისი ემოციური, სოციალური, კოგნიტური და ფსიქოლოგიური განვითარებისთვის აუცილებელი პირობების უზრუნველყოფას. ოჯახი ამ კონტექსტში განიხილება როგორც ძირითადი გარემო, სადაც უზრუნველყოფილია ბავშვის უსაფრთხოება, სტაბილურობა, ზრუნვა და განვითარებისთვის აუცილებელი რესურსები. ბავშვის სიცოცხლისა და განვითარების უფლება შეიძლება საფრთხის ქვეშ დადგეს არა მხოლოდ პირდაპირი ძალადობის შედეგად, არამედ ემოციური უგულვებელყოფის, ქრონიკული კონფლიქტის ან არასტაბილური და არათანამიმდევრული ზრუნვის პირობებში (United Nations, 1989).

ბავშვის აზრის გათვალისწინების პრინციპი ხაზს უსვამს ბავშვის უფლებას, გამოხატოს საკუთარი მოსაზრება ყველა იმ საკითხზე, რომლებიც მას ეხება, და ამ მოსაზრების გათვალისწინებას მისი ასაკისა და განვითარების დონის შესაბამისად (United Nations, 1989). ოჯახურ კონტექსტში ეს პრინციპი უკავშირდება ბავშვის მოსმენას, მისი ემოციებისა და პირადი გამოცდილების გათვალისწინებას, ასევე, გადანყვეტილების მიღების პროცესში მისი ჩართვის მხარდაჭერას. აღნიშნული მიდგომა ხელს უწყობს ბავშვის პასუხისმგებლობის ჩამოყალიბებას, თვითღირებულების განცდის გაძლიერებასა და ასაკის შესაბამისი აზრის გამოხატვის შესაძლებლობას.

ერთობლივად, ეს ოთხი პრინციპი საშუალებას იძლევა, შეფასდეს, თუ როგორ ფუნქციონირებს ოჯახი, როგორია მშობელთა აღმზრდელობითი სტრატეგიები და როგორ ნაწილდება ძალაუფლება ბავშვის უფლებების გათვალისწინებით. ბავშვის უფლებები ოჯახურ კონტექსტში არ შემოიფარგლება მხოლოდ დაცვის მოთხოვნით. ისინი მოიცავს ბავშვის აქტიურ ჩართულობას ოჯახურ ცხოვრებაში, ურთიერთპატივისცემაზე დაფუძნებულ კომუნიკაციას და ისეთი გარემოს შექმნას, რომელიც ხელს უწყობს ბავშვის პასუხისმგებლობის განცდის ჩამოყალიბებას და ასაკის შესაბამისად დამოუკიდებელი გადანყვეტილებების მიღების უნარის განვითარებას.

5.3. ოჯახი, როგორც ბავშვის უფლებების განხორციელების სივრცე

თანამედროვე კვლევები და უფლებებზე დაფუძნებული პრაქტიკული მიდგომები აჩვენებენ, რომ ბავშვის უფლებების დარღვევა ოჯახურ კონტექსტში, უმეტეს შემთხვევაში, არ არის განზრახ ქმედება და ხშირად უკავშირდება ინფორმაციის ნაკლებობას, მაღალი სტრესის პირობებს, ეკონომიკურ სირთულეებსა და არაეფექტურ ან მოძველებულ აღზრდის პრაქტიკებს. ასეთ ვითარებაში მშობლები, შესაძლოა, ვერ აცნობიერებდნენ, რომ მათი ყოველდღიური ქცევები, კომუნიკაციის სტილი ან ბავშვის ქცევის მართვის გზები ზიანს აყენებს ბავშვის ემოციურ უსაფრთხოებას, ზღუდავს ოჯახურ გადაწყვეტილებებსა და ყოველდღიურ საკითხებში მის ჩართვას და აფერხებს მის ფსიქოსოციალურ განვითარებას. კვლევები აჩვენებს, რომ მშობელთა განათლება ბავშვის უფლებებისა და პოზიტიური აღზრდის სტრატეგიების შესახებ ამცირებს ბავშვის მიმართ ძალადობისა და უგულვებელყოფის რისკს და ხელს უწყობს ოჯახურ ურთიერთობებში უფრო მხარდამჭერი გარემოს ჩამოყალიბებას (World Health Organization, 2021). ამგვარად, ბავშვის უფლებების დაცვა ოჯახში უნდა განიხილებოდეს არა მხოლოდ კონტროლისა და სანქცირების პროცესად, არამედ როგორც მხარდამჭერის, მშობელთა ინფორმირებისა და პრევენციული მიდგომების საშუალება ბავშვის უფლებების დარღვევის თავიდან ასაცილებლად.

ოჯახი, როგორც ბავშვის ყოველდღიური ზრუნვის, აღზრდისა და სოციალიზაციის ძირითადი გარემო, წარმოადგენს ბავშვის უფლებების განხორციელების ძირითად სივრცეს. სწორედ ოჯახში ყალიბდება ბავშვის ემოციური უსაფრთხოების განცდა, ძლიერდება საკუთარი თავის ღირებულად აღქმა და მკვიდრდება სოციალური წესები. ოჯახური გარემო, რომელიც ეფუძნება ურთიერთპატივისცემას, ბავშვის მიმართ მხარდამჭერას და სტაბილურ, თანამიმდევრულ ზრუნვას, ხელს უწყობს ბავშვის უფლებების პრაქტიკაში განხორციელებას და ქმნის პირობებს მისი ფიზიკური და ფსიქოსოციალური განვითარებისთვის (Berk, 2010).

ამავე დროს, ოჯახი შეიძლება იქცეს ბავშვის უფლებების დარღვევის წყაროდ, განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც ადგილი აქვს ძალადობას, ემოციურ ან ფიზიკურ უგულვებელყოფას, ქრონიკულ კონფლიქტს ან ავტორიტარულ აღზრდის სტილს. ასეთ პირობებში ზიანდება ბავშვის უსაფრთხოება და ფსიქოლოგიური კეთილდღეობა, იზღუდება მისი განვითარების შესაძლებლობები და სუსტდება ოჯახის ყოველდღიურ ურთიერთობებსა და გადაწყვეტილებებში მისი გათვალისწინება, რაც

მარეს დევიძე, ბავშვის უფლებები ოჯახში

ზრდის ემოციური დაძაბულობისა და სოციალურ ურთიერთობებში სირთულეების რისკს (United Nations, 1989; World Health Organization, 2021).

ბავშვის უფლებების ოჯახურ კონტექსტში გააზრება მოითხოვს ოჯახის ფუნქციონირების, ძალაუფლების დინამიკისა და ურთიერთობების ხარისხის სისტემურ ანალიზს. ბავშვის უფლებებზე ორიენტირებული მიდგომა ოჯახს განიხილავს არა მხოლოდ პოტენციური რისკის წყაროდ, არამედ როგორც ბავშვის განვითარების, დაცვისა და მხარდაჭერის მნიშვნელოვან რესურსს. ამ პერსპექტივიდან, ოჯახთან მუშაობა უნდა იყოს მიმართული არა მხოლოდ არსებული პრობლემების გამოვლენაზე, არამედ მშობელთა მხარდაჭერაზე, ოჯახური ურთიერთობების გაძლიერებასა და ისეთი გარემოს შექმნაზე, რომელიც ბავშვის უფლებებს ყოველდღიურ პრაქტიკაში რეალურად უზრუნველყოფს.

5.4. მშობლის პასუხისმგებლობა და ბავშვის უფლებები

მშობლებს აკისრიათ პირველადი და გადამწყვეტი პასუხისმგებლობა ბავშვის უფლებების დაცვასა და მისი ფიზიკური და ფსიქოსოციალური განვითარების მხარდაჭერაზე. ეს პასუხისმგებლობა მოიცავს არა მხოლოდ ბავშვის ფიზიკურ ზრუნვასა და მატერიალური საჭიროებების დაკმაყოფილებას, არამედ ემოციურ მხარდაჭერას, უსაფრთხო, სტაბილური და თანამიმდევრული გარემოს უზრუნველყოფას და ბავშვის მრავალმხრივი განვითარებისათვის აუცილებელი პირობების შექმნას. ბავშვის უფლებების დაცვა ოჯახურ კონტექსტში მნიშვნელოვნად არის დამოკიდებული იმაზე, თუ რამდენად აცნობიერებენ მშობლები საკუთარ პასუხისმგებლობას ბავშვის მიმართ, როგორ იყენებენ მათთან ურთიერთობისას ძალაუფლებას და რამდენად ეფუძნება ეს ურთიერთობა ზრუნვას, პატივისცემასა და ბავშვის საჭიროებების გათვალისწინებას (United Nations, 1989).

აღზრდის სტილი ერთ-ერთი ძირითადი ფორმაა, რომლის საშუალებითაც მშობლის პასუხისმგებლობა ბავშვის ყოველდღიურ ურთიერთობებსა და ქცევებში აისახება. ემპირიული კვლევები აჩვენებს, რომ ავტორიტეტული (authoritative) აღზრდის სტილი, რომელიც აერთიანებს ბავშვის ემოციების მიღებასა და მხარდაჭერას, ბავშვის საჭიროებებზე დროულ და ადეკვატურ რეაგირებას, მკაფიო საზღვრების დაწესებასა და ბავშვის აზრის გათვალისწინებას, ყველაზე მეტად შეესაბამება ბავშვის უფლებების ძირითად პრინციპებს, მათ შორის ბავშვის საუკეთესო ინტერესის პრინციპს და ბავშვის მოსმენას (Baumrind, 1991). ასეთ ოჯახურ გარემოში გაზრდილი ბავშვები, როგორც წესი, ავლენენ უკეთ

განვითარებულ სოციალურ უნარებს, ემოციური თვითრეგულაციის მეტ შესაძლებლობასა და ემოციური უსაფრთხოების სტაბილურობას.

საპირისპიროდ, ავტორიტარული ან ემოციურად მიუწვდომელი აღზრდის სტილები ხშირად ეფუძნება ძალაუფლების არათანაბარ გამოყენებას, მკაცრ კონტროლსა და მშობლის მხრიდან ემოციური მხარდაჭერის ნაკლებობას. ასეთ კონტექსტში ბავშვის აზრი და მდგომარეობა ხშირად არ არის გათვალისწინებული, ხოლო ქცევის მიმართ მოთხოვნები და შეზღუდვები წესდება შიშზე, სანქციებსა და მორჩილებაზე დაყრდნობით. მსგავსი პრაქტიკა ეწინააღმდეგება ბავშვის უფლებების ძირითად პრინციპებს და ზრდის ბავშვის დაუცველობის, შფოთვისა და განვითარების სირთულეების რისკს (United Nations, 1989).

ამგვარად, მშობლის პასუხისმგებლობა ბავშვის უფლებების კონტექსტში არ შეიძლება განიხილებოდეს როგორც კონტროლის შეუზღუდავი ფორმა. ეს პასუხისმგებლობა გულისხმობს მშობლის მხრიდან ძალაუფლების გააზრებულ გამოყენებას, ბავშვის ინდივიდუალური საჭიროებებისა და შესაძლებლობების პატივისცემასა და ისეთი აღზრდის პრაქტიკის არჩევას, რომელიც ხელს უწყობს ბავშვის ფსიქოლოგიური და ქცევითი დამოუკიდებლობის ეტაპობრივ ჩამოყალიბებას ასაკისა და განვითარების დონის შესაბამისად. ამგვარი მიდგომა ქმნის ოჯახურ გარემოს, სადაც ბავშვის განვითარება მიიღებს თანამიმდევრულ და მხარდამჭერ ხასიათს.

5.5. ბავშვის ხმა და მონაწილეობა ოჯახურ გადაწყვეტილებებში

თანამედროვე ბავშვის უფლებებზე ორიენტირებული მიდგომები ხაზს უსვამს, რომ ბავშვის მონაწილეობა ოჯახურ გადაწყვეტილებებში არ უნდა განიხილებოდეს როგორც ფორმალური ან სიმბოლური ნაბიჯი, არამედ როგორც მნიშვნელოვანი ურთიერთობითი პროცესი. ეს პროცესი გულისხმობს ისეთი ოჯახური გარემოს არსებობას, სადაც ბავშვი თავს გრძნობს უსაფრთხოდ საკუთარი აზრის გამოხატვისას, ხოლო კომუნიკაცია მორგებულია მის ასაკობრივ, ემოციურ და განვითარების თავისებურებებს. კვლევები აჩვენებს, რომ ბავშვის აზრის რეალური გათვალისწინება ოჯახურ გადაწყვეტილებებში უკავშირდება უფრო მაღალ ფსიქოლოგიურ კეთილდღეობას, საკუთარი ქცევებისა და გადაწყვეტილებების მიმართ პასუხისმგებლობის განცდის გაძლიერებასა და ოჯახურ ურთიერთობებში მშობლებსა და ბავშვებს შორის ნდობის განმტკიცებას (Lundy & McEvoy, 2019). აღნიშნული საკითხი განსაკუთრებით

მწვავედ დგას ისეთ კონფლიქტურ ოჯახურ გარემოში, სადაც ბავშვის ხმა ხშირად იკარგება ან ოჯახურ ურთიერთობებში იგნორირებულია.

ბავშვის მონაწილეობა ოჯახურ გადანაცვეტილებებში გულისხმობს მის შესაძლებლობას, გამოხატოს საკუთარი შეხედულებები იმ საკითხებთან დაკავშირებით, რომლებიც მას უშუალოდ ეხება, ასევე, მშობლების უნარს, მოისმინონ და გაითვალისწინონ ეს მოსაზრებები ბავშვის ასაკისა და განვითარების დონის შესაბამისად. ასეთი ჩართულობა არ ნიშნავს ბავშვისთვის გადანაცვეტილების მიღებაზე პასუხისმგებლობის დაკისრებას. პირიქით, ეს მიდგომა გულისხმობს ბავშვის თანდათანობით ჩართვას გადანაცვეტილებების განხილვის პროცესში მშობლების მხარდაჭერითა და პასუხისმგებლობის შენარჩუნებით. როგორც ლენსდაუნი აღნიშნავს, ბავშვის მონაწილეობა ეფექტურია მაშინ, როდესაც ის ჩართულია მის ცხოვრებასთან დაკავშირებული კონკრეტული ოჯახური გადანაცვეტილებების განხილვაში, ხოლო საბოლოო გადანაცვეტილების მიღებაზე პასუხისმგებლობა ეკისრებათ ზრდასრულებს და ბავშვს პროცესის შესახებ განმარტება ეძლევა მისი ასაკისა და განვითარების დონის შესაბამისად (Lansdown, 2011).

ბავშვის აზრის პატივისცემა ოჯახურ ურთიერთობებში მნიშვნელოვან როლს ასრულებს ბავშვის თვითშეფასების გაძლიერებაში, დამოუკიდებელი გადანაცვეტილებების მიღების უნარისა და სოციალური კომპეტენციების ჩამოყალიბებაში. ოჯახური გარემო, სადაც ბავშვის ხმა აღიარებულია და რეალურად არის გათვალისწინებული, ხელს უწყობს დიალოგზე დაფუძნებული ურთიერთობების განვითარებას და ამცირებს კონფლიქტის დესტრუქციული ფორმების რისკს. იმ ოჯახებში კი, სადაც ბავშვის აზრი სისტემურად უგულვებელყოფილია ან იგნორირებულია, ხშირად შეინიშნება ემოციური გაუცხოება, წინააღმდეგობრივი ქცევები და კომუნიკაციის ხარისხისა და აქტიურობის შემცირება, რაც ზრდის როგორც ოჯახური კონფლიქტების, ისე ბავშვის ფსიქოლოგიური სირთულეების განვითარების ალბათობას (Lundy & McEvoy, 2019).

ბავშვის მონაწილეობა ოჯახურ გადანაცვეტილებებში მოითხოვს მშობელთა მხრიდან ძალაუფლების გააზრებულ გამოყენებას, რომელიც მიმართულია ბავშვის ინტერესებისა და საჭიროებების გათვალისწინებისკენ. ეს გულისხმობს აღზრდის და კომუნიკაციურ ისეთ ქცევებს, რომლებიც ერთდროულად იცავს ბავშვს და აღიარებს მას, როგორც აქტიურ მონაწილეს ოჯახურ ურთიერთობებში. ამგვარი მიდგომა შეესაბამება ბავშვის უფლებათა კონვენციის ძირითად პრინციპებს (United Nations, 1989) და ხელს უწყობს ოჯახში ურთიერთპატივისცემაზე, თანამშრომლობასა და კონსტრუქციულ კონფლიქტის მართვაზე დაფუძნებული ურთიერთობების ჩამოყალიბებას.

5.6. ბავშვის უფლებები ოჯახურ კონფლიქტებში

ბავშვის უფლებათა კონვენციაზე დაფუძნებული მიდგომა ოჯახურ კონფლიქტებში მოითხოვს ბავშვის საუკეთესო ინტერესის პრინციპის არა მხოლოდ დეკლარირებას, არამედ მის რეალურ გამოყენებას ოჯახურ პრაქტიკაში. ეს მიდგომა გულისხმობს ბავშვის ფსიქოლოგიური მდგომარეობის გააზრებულ შეფასებას; მისი აზრის მოსმენას უსაფრთხო, ასაკისა და განვითარების დონის შესაბამისი ფორმით და ისეთი გადაწყვეტილებების მიღებას, რომლებიც მინიმუმამდე ამცირებს ბავშვის დატვირთვასა და ფსიქოლოგიურ რისკებს. ემპირიული კვლევები აჩვენებს, რომ ბავშვის ინტერესების უსაფრთხო და ასაკთან შესაბამისი გათვალისწინება კონფლიქტის მართვის პროცესში ამცირებს ბავშვის მიერ განცდილი ლოიალობის კონფლიქტის, შფოთვისა და ხანგრძლივი ფსიქოლოგიური სირთულეების განვითარების რისკს (Lundy & McEvoy, 2019; Harold & Sellers, 2018).

ოჯახური კონფლიქტების პირობებში ბავშვის უფლებები განსაკუთრებული საფრთხის ქვეშ ექცევა, ვინაიდან კონფლიქტი ხშირად არღვევს ბავშვის ემოციურ უსაფრთხოებას და ზღუდავს იმ სტაბილურ და თანამიმდევრულ ოჯახურ გარემოს, რომელიც აუცილებელია მისი ფსიქოსოციალური განვითარებისათვის. განსაკუთრებით პრობლემურია ის სიტუაციები, როდესაც ბავშვი პირდაპირ ან ირიბად ერთვება კონფლიქტში – შუამავლის, ინფორმაციის გადამტანის ან მშობლებს შორის ძალაუფლების ინსტრუმენტის როლში. ასეთ შემთხვევებში კონფლიქტი სცდება ზრდასრულთა ურთიერთობის საზღვრებს და მნიშვნელოვნად აზიანებს ბავშვის ფსიქოსოციალურ კეთილდღეობას (Cummings & Davies, 2010).

ბავშვის უფლებების დაცვის თვალსაზრისით, მნიშვნელოვანია იმის გააზრება, რომ ოჯახური კონფლიქტის მართვის პროცესში მიღებული გადაწყვეტილებები, ხშირ შემთხვევაში, ახდენს გავლენას ბავშვის კეთილდღეობასა და უსაფრთხოებაზე. ამ კონტექსტში ბავშვის საუკეთესო ინტერესის პრინციპი მოითხოვს, რომ კონფლიქტის გადაწყვეტისას პრიორიტეტი მიენიჭოს ბავშვის ემოციურ უსაფრთხოებასა და კეთილდღეობას და არა ზრდასრულთა ემოციურ რეაქციებს, მოთხოვნებს ან ძალაუფლებრივ ურთიერთობებს, იმ შემთხვევებში, როდესაც ისინი ბავშვის ინტერესებს ეწინააღმდეგება. ეს მიდგომა გულისხმობს ოჯახური კონფლიქტის მართვის ისეთ მიდგომას, რომელიც ზღუდავს ბავშვის კონფლიქტში ჩათრევას, იცავს მას ემოციური ზეწოლისა და მანიპულაციისგან და უზრუნველყოფს მისი უფლებების დაცვას უსაფრთხო, მხარდაჭერა და განვითარებისათვის ხელსაყრელ ოჯახურ გარემოში.

ამგვარად, ოჯახურ კონფლიქტებში ბავშვის უფლებების დაცვა უნდა განიხილებოდეს როგორც აქტიური, გააზრებული და პასუხისმგებელიანი პროცესი, რომელიც აერთიანებს უფლებებზე დაფუძნებულ პრინციპებს, კონფლიქტის მართვის სტრატეგიებსა და ბავშვის ემოციური უსაფრთხოების დაცვის მექანიზმებს. აღნიშნული მიდგომა ქმნის საფუძველს არა მხოლოდ კონფლიქტის დეესკალაციისთვის, არამედ ოჯახური ურთიერთობების ისეთი ტრანსფორმაციისთვის, რომელიც ორიენტირებულია ბავშვის კეთილდღეობაზე, სტაბილურობასა და ბავშვის განვითარების გრძელვადიან მხარდაჭერაზე.

5.7. მეხუთე თავის შეჯამება

ბავშვის უფლებების ოჯახურ კონტექსტში გააზრება მოითხოვს ბალანსს ბავშვის დაცვის აუცილებლობასა და დამოუკიდებლად მოქმედების შესაძლებლობას შორის, ბავშვის ასაკისა და განვითარების დონის გათვალისწინებით, რაც ოჯახურ ურთიერთობებში ერთ-ერთ ყველაზე რთულ და, ამავე დროს, ფუნდამენტურ ამოცანას წარმოადგენს. ბავშვის უფლებების ეფექტური განხორციელება შეუძლებელია ოჯახის მხარდაჭერისა და აქტიური ჩართულობის გარეშე, თუმცა ოჯახის ინტერესებმა, ძალაუფლებამ ან სტაბილურობის შენარჩუნების სურვილმა არ უნდა გადაფაროს ბავშვის ფუნდამენტური უფლებები. ეს დილემა განსაკუთრებით მკაფიოდ ვლინდება კონფლიქტურ და კრიზისულ ოჯახურ სიტუაციებში, სადაც ბავშვის კეთილდღეობა და ემოციური უსაფრთხოება ხშირად საფრთხის ქვეშ დგება.

მეხუთე თავში გაანალიზდა ბავშვის უფლებების კონცეფცია და მისი ძირითადი პრინციპები ოჯახურ კონტექსტში, როგორც ნორმატიულ-ანალიტიკური საფუძველი, რომელიც განსაზღვრავს ბავშვის მიმართ მოპყრობის საბაზისო სტანდარტებს. გამოიკვეთა ოჯახის ორმაგი როლი – ერთდროულად როგორც ბავშვის უფლებების განხორციელების მთავარი სივრცე და, გარკვეულ პირობებში, მათი დარღვევის პოტენციური წყარო. განსაკუთრებული ყურადღება დაეთმო მშობლის პასუხისმგებლობას, აღზრდის სხვადასხვა სტილსა და ძალაუფლების გამოყენების ისეთ ფორმებს, რომლებიც ან უწყობს ხელს ბავშვის უფლებების დაცვას, ან ზრდის მათი სისტემური დარღვევის რისკს.

ამავე თავში, ასევე, ხაზგასმულია ბავშვის მონაწილეობისა და საკუთარი აზრის გამოხატვის უფლების მნიშვნელობა ოჯახურ ცხოვრებაში, როგორც ბავშვის აქტიურ და ღირსეულ მონაწილედ აღიარების ერთ-ერთი ძირითადი პირობა, რომელიც ხელს უწყობს მის თვითშეფასებასა და ემოციურ კეთილდღეობას. გამოიკვეთა, რომ ბავშვის ხმა და მისი ჩარ-

თულობა არ ეწინააღმდეგება მშობლის პასუხისმგებლობასა და ავტორიტეტს, არამედ, პირიქით, ქმნის ურთიერთპატივისცემაზე, დიალოგსა და კონსტრუქციულ ურთიერთქმედებაზე დაფუძნებული ოჯახური ურთიერთობების საფუძველს.

განსაკუთრებული ყურადღება დაეთმო ოჯახური კონფლიქტების კონტექსტს, სადაც ბავშვის უფლებები განსაკუთრებით მოწყვლადია. გამოიკვეთა, რომ კონფლიქტის პირობებში ბავშვის უფლებების დაცვა მოითხოვს არა ნეიტრალურ, არამედ აქტიურ და უფლებებზე ორიენტირებულ მიდგომას, რომელიც ეფუძნება ბავშვის საუკეთესო ინტერესის ცენტრალურ მნიშვნელობად აღიარებას, მისი ემოციური უსაფრთხოების დაცვასა და ოჯახური რესურსების გაძლიერებას.

ბავშვის უფლებების ოჯახურ კონტექსტში განხილვა აჩვენებს, რომ მათი დაცვა და პრაქტიკაში განხორციელება დაკავშირებულია მრავალფაქტორულ და მრავალგანზომილებიან პროცესებთან და მოითხოვს სამართლებრივი, ფსიქოლოგიური და სოციალური პერსპექტივების ერთობლივ გათვალისწინებას.

მეხუთე თავში ჩამოყალიბებულია კონცეპტუალური და ნორმატიული საფუძველი ბავშვის უფლებების ოჯახურ კონტექსტში გააზრებისთვის და ცხადყოფს, რომ ოჯახი წარმოადგენს, ერთდროულად, როგორც ბავშვის უფლებების განხორციელების მთავარ სივრცეს, ისე მის მიმართ რისკების შემცველ გარემოს. განხილული ანალიზი აჩვენებს, რომ ბავშვის უფლებების ეფექტური დაცვა ოჯახში მოითხოვს არა მხოლოდ სამართლებრივი ნორმების ცოდნას, არამედ მშობლის პასუხისმგებლობის გააზრებას, აღზრდის სტილებისა და ძალაუფლების გამოყენების ფორმების კრიტიკულ შეფასებას, ასევე, ბავშვის მონაწილეობისა და საკუთარი აზრის გამოხატვის უფლების პატივისცემას. ამგვარი მიდგომა ქმნის საფუძველს ოჯახური ურთიერთობების ისეთი ფორმირებისთვის, რომელიც ორიენტირებულია ბავშვის კეთილდღეობაზე, ემოციურ უსაფრთხოებასა და ფსიქოსოციალურ განვითარებაზე და ამტკიცებს, რომ ბავშვის უფლებების დაცვა ოჯახში წარმოადგენს არა ფორმალურ ვალდებულებას, არამედ ურთიერთობების ხარისხის განმსაზღვრელ კრიტერიუმს.

5.8. ძირითადი კითხვები, სავარჯიშოები და პრაქტიკული დავალებები

ქვემოთ წარმოდგენილი კითხვები და დავალებები მიზნად ისახავს სტუდენტებში ბავშვის უფლებებზე დაფუძნებული ანალიტიკური აზროვნების განვითარებასა და თეორიული ცოდნის პრაქტიკაში გამოყენების უნარის გაღრმავებას.

მარეს დევიძე, ბავშვის უფლებები ოჯახში

თეორიული და ანალიტიკური კითხვები

1. რა ძირითადი პრინციპები უდევს საფუძვლად ბავშვის უფლებების კონცეფციას და როგორ აისახება ისინი ოჯახურ ურთიერთობებში?
2. რა პირობებში შეიძლება ოჯახი იქცეს ბავშვის უფლებების დაცვის სივრცედ და რა ფაქტორები ზრდის მათი დარღვევის რისკს?
3. როგორ უკავშირდება მშობლის პასუხისმგებლობა და აღზრდის სტილი ბავშვის უფლებების განხორციელებას ოჯახში?
4. რატომ არის მნიშვნელოვანი ბავშვის მონაწილეობისა და საკუთარი აზრის გამოხატვის უფლება ოჯახურ გადაწყვეტილებებში, განსაკუთრებით ოჯახური კონფლიქტების დროს?

პრაქტიკული სავარჯიშო

5. **აღწერეთ კონკრეტული ოჯახური კონფლიქტის მაგალითი და გაანალიზეთ:**
 - რომელი ბავშვის უფლებები შეიძლება ირღვეოდეს მოცემულ სიტუაციაში;
 - როგორ მოქმედებს კონფლიქტი ბავშვის ემოციურ უსაფრთხოებაზე;
 - რა სტრატეგიებით არის შესაძლებელი ბავშვის უფლებების დაცვა და კონფლიქტის დეესკალაცია ოჯახურ კონტექსტში.

ანალიტიკური დავალება (სურვილისამებრ)

6. **მომზადეთ მოკლე ანალიტიკური ნაშრომი (1-2 გვერდი),** რომელშიც განიხილავთ, როგორ შეიძლება ბავშვის უფლებებზე დაფუძნებული მიდგომის გამოყენება ოჯახურ კონფლიქტებში ბავშვის კეთილდღეობისა და ოჯახური ურთიერთობების გაუმჯობესების მიზნით.

თავი 6

ბავშვი ოჯახურ კონფლიქტში

6.1. შესავალი

ოჯახური კონფლიქტი იშვიათად შემოიფარგლება მხოლოდ უფროსების ურთიერთობით და, როგორც წესი, მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს ბავშვზე. კონფლიქტის პროცესში ბავშვი შეიძლება აღმოჩნდეს არაპირდაპირი მონაწილე, მონმე ან იმ ემოციური დაძაბულობის მატარებელი, რომელიც ოჯახურ ურთიერთობებში გროვდება. მიუხედავად იმისა, რომ ბავშვი ფორმალურად არ მონაწილეობს კონფლიქტის გადანაცვებაში, კონფლიქტის შედეგები აისახება ბავშვის ემოციურ მდგომარეობაზე და ოჯახურ ურთიერთობებში არასტაბილურობის ზრდაზე.

ემპირიული კვლევები აჩვენებს, რომ მშობლებს შორის ინტენსიური, ხანგრძლივი და დაურეგულირებელი კონფლიქტი მჭიდრო კავშირშია ბავშვის ემოციური უსაფრთხოების დარღვევასთან, შფოთვისითი სიმპტომების მატებასა და ურთიერთობებში წარმოქმნილ სირთულეებთან (Cummings & Davies, 2010). ამ კონტექსტში ბავშვი ვერ განიხილება მხოლოდ პასიურ დამკვირვებლად. ბავშვი ოჯახური კონფლიქტის ანალიზის დროს დამოუკიდებელ და მნიშვნელოვან სუბიექტად უნდა იქნეს გააზრებული.

ოჯახში, სადაც კონფლიქტი, უმეტესად, მიმდინარეობს ქრონიკული დაძაბულობის, ურთიერთობების არასტაბილურობისა და ემოციური გაურკვევლობის ფონზე, ბავშვის ჩართულობა, ხშირ შემთხვევაში, უწყვეტ და განმეორებად ხასიათს ატარებს, რაც ბავშვისთვის რთულად პროგნოზირებად გარემოს ქმნის. ასეთ ვითარებაში ბავშვი სხვადასხვა გზით რეაგირებს მიმდინარე დაძაბულობაზე. ეს შეიძლება გამოიხატოს კონფლიქტის თავიდან აცილებით, ემოციური დისტანცირებით, როგორც თავდაცვითი ფორმით, ან, პირიქით, კონფლიქტში აქტიური ჩართვით ოჯახური ურთიერთობების დაძაბულობის შემცირებისა და სტაბილიზაციის მიზნით.

მიუხედავად იმისა, რომ აღნიშნულ სტრატეგიებს მოკლევადიან პერსპექტივაში შესაძლოა ჰქონდეს დროებითი შემამსუბუქებელი ეფექტი, მათი ხანგრძლივი და განმეორებითი გამოყენება ხშირად უკავშირდება ფსიქოლოგიური რისკების ზრდას. კვლევები მიუთითებს, რომ ასეთ პირობებში იზრდება ემოციური დაძაბულობის გაძლიერებისა და ინტერპერსონალურ ურთიერთობებში სირთულეების განვითარების ალბათობა (Cummings & Davies, 2010; Davies & Martin, 2013).

მარეს დევიძე, ბავშვის უფლებები ოჯახში

ბავშვის როლის გააზრება ოჯახურ კონფლიქტში მნიშვნელოვანია როგორც პრევენციული, ისე პროფესიული ჩარევის მიდგომების დაგეგმვისთვის. ბავშვობაში მიღებული კონფლიქტის გამოცდილება გავლენას ახდენს იმაზე, თუ როგორ ყალიბდება ინდივიდის შემდგომი ურთიერთობები, ემოციების გამოხატვის ფორმები და ქცევის ნესები კონფლიქტურ სიტუაციებში. ამგვარად, ოჯახური კონფლიქტების ბავშვის პერსპექტივიდან განხილვა საშუალებას იძლევა, უკეთ გავიგოთ, რა პირობებში იზრდება ბავშვის სტრესისადმი მგრძნობელობა და რა შემთხვევაში ვითარდება მისი ფსიქოლოგიური მდგრადობა.

ამ კონტექსტში მე-6 თავი მიზნად ისახავს ბავშვის პოზიციის, სუბიექტური აღქმისა და სტრესზე რეაგირების თავისებურებების ანალიზს ოჯახური კონფლიქტის ქრილში. აღნიშნული ანალიზი ქმნის თეორიულ საფუძველს ტრავმის, მიჯაჭვულობისა და ბავშვის განვითარების პროცესების შემდგომი განხილვისთვის და უზრუნველყოფს ამ თემების ურთიერთდაკავშირებულ გააზრებას.

6.2. ბავშვი, როგორც მოწმე და მონაწილე ოჯახურ კონფლიქტში

ბავშვი ოჯახურ კონფლიქტებში იშვიათად არის პირდაპირი მონაწილე, თუმცა კონფლიქტის მოწმედ ყოფნა მნიშვნელოვან და ხანგრძლივ გავლენას ახდენს მის ფსიქოლოგიურ მდგომარეობასა და განვითარებაზე. მშობლებს შორის ხშირი, ინტენსიური ან დაურეგულირებული კონფლიქტი არღვევს ბავშვის ემოციური უსაფრთხოების განცდას, აძლიერებს დაუცველობის შეგრძნებას, ზრდის შფოთვისა და ასუსტებს ოჯახის, როგორც სტაბილური და მხარდამჭერი გარემოს, აღქმას (Harold & Sellers, 2018). ასეთ პირობებში ბავშვი ხშირად კონფლიქტის შესაძლო ესკალაციის მოლოდინშია, რაც ხელს უწყობს ქრონიკული დაძაბულობისა და გადაჭარბებული სიფრთხილის ჩამოყალიბებას.

ემპირიული კვლევები აჩვენებს, რომ ოჯახური კონფლიქტის მოწმე ბავშვებში ხშირია ემოციური დაძაბულობა, ქცევითი პრობლემები და აკადემიური ფუნქციონირების დაქვეითება. განსაკუთრებით საზიანოა კონფლიქტი, რომელიც მიმდინარეობს აგრესიული ტონით, შეურაცხყოფით ან ძალადობის ელემენტებით, რადგან ასეთ სიტუაციებში ბავშვი არა მხოლოდ აკვირდება დაპირისპირებას, არამედ უშუალოდ განიცდის ემოციურ საფრთხეს და კარგავს სიტუაციაზე კონტროლს. კონფლიქტის ამგვარი ფორმები მნიშვნელოვნად ზრდის შფოთვისითი და დეპრესიული სიმპტომების განვითარების რისკს და არღვევს ბავშვის ემოციურ სტაბილურობასა და დაძაბულობასთან გამკლავების უნარებს (Harold & Sellers, 2018).

ზოგიერთ შემთხვევაში, ბავშვი ოჯახურ კონფლიქტში აღარ რჩება მხოლოდ მონმის როლში და ხდება მისი არაპირდაპირი ან პირდაპირი მონაწილე. ეს შეიძლება გამოიხატოს მშობლებს შორის შუამავლობის მცდელობაში, ერთ-ერთი მშობლის მხარის დაჭერაში, კონფლიქტური დაძაბულობის შემცირების პასუხისმგებლობის საკუთარ თავზე აღებაში ან მშობლის ემოციური მხარდაჭერის როლის შესრულებაში. აღნიშნული პროცესები არღვევს უფროსისა და ბავშვის როლების ბუნებრივ საზღვრებს და ბავშვს აკისრებს ემოციურ ტვირთს, რომელიც მის ასაკობრივ შესაძლებლობებსა და განვითარების დონეს არ შეესაბამება.

ბავშვის ოჯახურ კონფლიქტში ჩართვა ეწინააღმდეგება ბავშვის საუკეთესო ინტერესის პრინციპს და დაკავშირებულია ბავშვის უფლებების დარღვევის რისკთან (United Nations, 1989). განსაკუთრებით პრობლემურია ე.წ. ლოიალობის კონფლიქტი, რომელიც ხშირად იწვევს დანაშაულის, შფოთვისა და უძღურების განცდას და შეიძლება გადაიქცეს ხანგრძლივი ემოციური გადაღლის წყაროდ. გრძელვადიან პერსპექტივაში ეს გავლენას ახდენს ბავშვის თვითშეფასებაზე, ინტერპერსონალურ ურთიერთობებსა და კონფლიქტთან გამკლავების გზებზე.

ამრიგად, ოჯახურ კონფლიქტში ბავშვის მონაწილეობა არ შემოიფარგლება მხოლოდ პასიური დაკვირვებით. ხშირ შემთხვევაში, ბავშვი აქტიურად არის ჩართული კონფლიქტის პროცესში, რაც მნიშვნელოვნად ზრდის მის მგრძნობელობას სტრესის მიმართ. აღნიშნული გარემოება განსაკუთრებულ ყურადღებას მოითხოვს როგორც პრევენციული, ისე პროფესიული ჩარევის მიდგომების დაგეგმვისას, განსაკუთრებით იმ კონტექსტებში, სადაც ოჯახური კონფლიქტი ხასიათდება ქრონიკულითა და მაღალი ემოციური ინტენსივობით.

6.3. ოჯახური კონფლიქტი, ტრავმული გამოცდილება და ბავშვის ფსიქოსოციალური განვითარების რისკები

ოჯახური კონფლიქტის ხანგრძლივი ან ინტენსიური მიმდინარეობა ბავშვისთვის შეიძლება ტრავმულ გამოცდილებად იქცეს, განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც კონფლიქტი ხასიათდება არასტაბილურობით, ემოციური ან ფიზიკური ძალადობის ელემენტებით და ბავშვის უსაფრთხოების დარღვევით. ტრავმა ამ კონტექსტში არ შემოიფარგლება ერთჯერადი მწვავე მოვლენით. ის ხშირად ყალიბდება ქრონიკული სტრესისა და განმეორებადი ემოციური საფრთხის პირობებში, როდესაც ბავშვი ვერ ახერხებს მიმდინარე კონფლიქტის გააზრებასა და ზეწოლასთან გამკლავებას (Cummings & Davies, 2010).

ემპირიული კვლევები აჩვენებს, რომ მშობლებს შორის ხშირი და დაურეგულირებელი კონფლიქტი ბავშვებში ხშირად იწვევს შფოთვით და დეპრესიულ გამოვლინებებს, პოსტტრავმულ რეაქციებსა და ქცევით სირთულეებს (Harold & Sellers, 2018). ბავშვის ფსიქოლოგიური განვითარების რისკები განსაკუთრებით მაღალია იმ შემთხვევებში, როდესაც კონფლიქტი მიმდინარეობს აგრესიული კომუნიკაციით, შეურაცხყოფით ან ძალადობით და ბავშვს არ ჰყავს ხელმისაწვდომი უსაფრთხო ზრდასრული პირი (მაგ., მშობელი ან მზრუნველი პირი), რომელიც დაეხმარებოდა ზეწოლასთან გამკლავებასა და ემოციური უსაფრთხოების აღდგენაში (Cummings & Davies, 2010). ასეთ პირობებში ოჯახური კონფლიქტი იძენს მუდმივი საფრთხის ხასიათს და მნიშვნელოვნად ასუსტებს ბავშვის ფსიქოლოგიურ მდგრადობას.

ოჯახური კონფლიქტის კონტექსტში, ტრავმული გამოცდილება ბავშვის განვითარების სხვადასხვა მიმართულებით აისახება. ემოციურ დონეზე ეს შეიძლება გამოვლინდეს მუდმივი შფოთვით, გაღიზიანებადობით, ემოციური დათრგუნვით (რეაქციებზე დაქვეითებული მგრძნობელობით) ან, პირიქით, სტრესის გამომწვევი ფაქტორების მიმართ გადაჭარბებული მგრძნობელობით (Harold & Sellers, 2018). კოგნიტურ და ქცევით დონეზე ხშირია ყურადღების კონცენტრაციის სირთულეები, სასწავლო პროცესში ჩართულობისა და აკადემიური შედეგების დაქვეითება, ასევე იმპულსური ან წინააღმდეგობრივი ქცევები (Cummings & Davies, 2010). სოციალური განვითარების თვალსაზრისით კი ტრავმულ და კონფლიქტურ ოჯახურ გარემოში გაზრდილ ბავშვებს, შესაძლოა, გაუჭირდეთ ნდობაზე დაფუძნებული ურთიერთობების ჩამოყალიბება, ემპათიური ურთიერთქმედება და კონფლიქტების კონსტრუქციული გზით მოგვარება.

განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება ასაკობრივ თავისებურებებს ოჯახური კონფლიქტის ტრავმული გამოცდილების შეფასებისას. ადრეულ ბავშვობაში ოჯახური კონფლიქტი ხშირად აზიანებს ემოციური უსაფრთხოების ფუნდამენტურ განცდას და ბავშვის მდგომარეობას, რაც შეიძლება აისახოს მიჯაჭვულობის არასტაბილურ ფორმებზე. მოზარდობის პერიოდში კი ოჯახური კონფლიქტი უკავშირდება იდენტობისა და ფსიქოლოგიური დამოუკიდებლობის ფორმირების სირთულეებს (Cummings & Davies, 2010; Harold & Sellers, 2018). ამგვარად, ოჯახური კონფლიქტის ტრავმული ეფექტები ერთგვაროვანი არ არის და მნიშვნელოვნად დამოკიდებულია ბავშვის განვითარების ეტაპზე, ოჯახისა და გარემოს მხრიდან მხარდაჭერის არსებობასა და კონფლიქტის მართვის ხარისხზე.

ამავე დროს, კვლევები ხაზგასმით მიუთითებს, რომ ოჯახური კონფლიქტი ავტომატურად არ იწვევს ტრავმას. ბავშვის განვითარების რის-

კები განსაკუთრებით იზრდება მაშინ, როდესაც კონფლიქტი ქრონიკულია და არ ითვალისწინებს ბავშვის ფსიქოსოციალური განვითარების საჭიროებებს (Cummings & Davies, 2010). კონსტრუქციულად მართულმა კონფლიქტმა – რომლის პირობებშიც დაცულია ბავშვის უსაფრთხოება, ბავშვს განემარტება კონფლიქტის არსი და მიმდინარეობა, უზრუნველყოფილია ზრდასრულის მხარდაჭერა – შეიძლება მნიშვნელოვნად შეამციროს ტრავმული ზემოქმედების რისკი და ხელი შეუწყოს ბავშვის კონფლიქტურ სიტუაციებთან გამკლავებისა და შესაბამის ცვლილებებთან ადაპტაციის უნარების განვითარებას (Harold & Sellers, 2018).

ამრიგად, ოჯახური კონფლიქტი წარმოადგენს ბავშვის განვითარების მნიშვნელოვან რისკფაქტორს იმ შემთხვევაში, როდესაც კონფლიქტი არღვევს ბავშვის უსაფრთხოების განცდას და არ უზრუნველყოფს მხარდამჭერ და სტაბილურ გარემოს. ტრავმის პერსპექტივიდან, ოჯახური კონფლიქტის გააზრება აუცილებელია არა მხოლოდ ნეგატიური შედეგების იდენტიფიცირებისთვის, არამედ იმ დამცავი მექანიზმების გაანალიზებისთვისაც, რომელთა მოქმედებამ შეიძლება შეამციროს ბავშვის განვითარების რისკები და ხელი შეუწყოს ბავშვის ფსიქოლოგიურ მდგრადობას (Cummings & Davies, 2010; Harold & Sellers, 2018).

6.4. ოჯახურ კონფლიქტზე ბავშვის რეაქციების ასაკობრივი განსხვავებები

ბავშვის რეაქცია ოჯახურ კონფლიქტზე ერთგვაროვანი არ არის და მნიშვნელოვნად დამოკიდებულია მის ასაკზე, განვითარების დონეზე, ემოციურ რესურსებსა და ოჯახურ გარემოში არსებულ ურთიერთობების ხასიათსა და დინამიკაზე. ასაკობრივი განვითარების თითოეულ ეტაპზე ბავშვი კონფლიქტს განსხვავებულად აღიქვამს, მშობლების ქცევას განსხვავებულ მნიშვნელობას ანიჭებს და განსხვავებული გზებით ცდილობს სტრესთან გამკლავებას. ამ განსხვავებების გააზრება აუცილებელია ასაკობრივი განვითარების თავისებურებებზე დაფუძნებული ანალიზისა და პრაქტიკული ჩარევის დაგეგმვისთვის (Cummings & Davies, 2010; Davies & Martin, 2013).

ადრეული ბავშვობა (0-6 წელი)

ადრეულ ბავშვობაში ბავშვი ჯერ კიდევ არ ფლობს ოჯახური კონფლიქტის კოგნიტურად გააზრების უნარს და ოჯახურ დაპირისპირებას, ძირითადად, ემოციური სიგნალების დონეზე აღიქვამს. მშობლებს შორის დაძაბულობა, ხმამაღალი საუბარი, აგრესიული ტონი ან ემოციური დისტანცია ბავშვისთვის ხშირად უკავშირდება უსაფრთხოების განცდის

მარეს დევიძე, ბავშვის უფლებები ოჯახში

დარღვევას. ამ ასაკში კონფლიქტი შეიძლება აღიქმებოდეს როგორც საფრთხე, რომლის მიზეზად ბავშვი საკუთარ თავს მიიჩნევს, რაც აძლიერებს შფოთვისასა და დაუცველობის განცდას (Cummings & Davies, 2010; Bowlby, 1988).

ადრეული ასაკის ბავშვებში ოჯახურ კონფლიქტზე რეაქცია ხშირად ვლინდება ქცევითი და ფსიქოსომატური ნიშნებით: ძილის დარღვევით, რეგრესული ქცევებით, ჭარბი მიჯაჭვულობით, შიშით ან გაღიზიანებით. რადგან ბავშვი ძლიერად არის დამოკიდებული პირველადი მზრუნველის ემოციურ ხელმისაწვდომობაზე, კონფლიქტის პირობებში მზრუნველის არათანამიმდევრული რეაგირება შეიძლება იქცეს ბავშვის არასტაბილურობისა და უსაფრთხოების განცდის დარღვევის მნიშვნელოვან წყაროდ.

შუა ბავშვობა (6-11 წელი)

შუა ბავშვობის პერიოდში ბავშვის კოგნიტური შესაძლებლობები მნიშვნელოვნად ფართოვდება და ის უკვე ცდილობს ოჯახური კონფლიქტის მიზეზების გაგებას. ამ ასაკში ბავშვი ხშირად იწყებს პასუხისმგებლობის საკუთარ თავზე აღებას და ცდილობს კონფლიქტში საკუთარი როლის განსაზღვრას. მშობლებს შორის დაპირისპირება შეიძლება აღიქმებოდეს როგორც ურთიერთობის „დაშლა“, რაც აძლიერებს მშობლის დაკარგვის შიშსა და ემოციურ დაძაბულობას.

ამ ასაკში კონფლიქტზე რეაქცია ხშირად ვლინდება შიდა დაძაბულობის, თვითშეფასების შემცირების, აკადემიური ფუნქციონირების (მაგ., სწავლის მოტივაციის და აკადემიური მოსწრების) გაუარესებისა და სოციალური უკანდახევის (თანატოლებთან ურთიერთობის შემცირებისა და სოციალური აქტივობებისგან თავის არიდების) ფორმით. ბავშვი შეიძლება ცდილობდეს კონფლიქტის განმუხტვას მორჩილებით, ზედმეტი პასუხისმგებლობის აღებით ან ერთ-ერთი მშობლის ემოციური მხარდაჭერის გზით, რაც, გარკვეულ შემთხვევებში, პარენტიფიკაციის საფუძველსაც ქმნის. ასეთ პირობებში განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება ბავშვის უსაფრთხოების დაცვასა და მისთვის მკაფიო საზღვრების შენარჩუნებას ოჯახურ ურთიერთობებში (Davies & Martin, 2013; Harold & Sellers, 2018).

მოზარდობა (დაახლოებით 12-18 წელი)

მოზარდობის პერიოდში ოჯახური კონფლიქტი ემთხვევა იდენტობის ფორმირების, დამოუკიდებელი გადაწყვეტილებების მიღების ზრდისა და ემოციური მომწიფების პროცესებს. ამ ასაკში მოზარდი უფრო კრიტიკულად აფასებს მშობლების ქცევას და კონფლიქტს ხშირად უკავშირებს ღირებულებით განსხვავებებს, ძალაუფლების საკითხებსა და ურთიერ-

თბავივისცემის პრობლემებს. კონფლიქტი შეიძლება აღიქმებოდეს როგორც უსამართლობა ან კონტროლის მცდელობა, რაც ზრდის პროტესტსა და დაპირისპირების რისკს.

მოზარდებში ოჯახური კონფლიქტის შედეგები შეიძლება გამოვლინდეს ემოციური დისტანცირებით, აგრესიული ქცევით, რისკის შემცველი ქცევებით ან, პირიქით, გადაჭარბებული თვითკონტროლით და ემოციური ჩაკეტილობით. ამ ასაკში განსაკუთრებით აქტუალური ხდება ლოიალობის კონფლიქტი, როდესაც მოზარდი იძულებულია აირჩიოს ერთ-ერთი მშობლის მხარე ან საკუთარი პოზიცია კონფლიქტურ ურთიერთობებში. თუ ოჯახურ გარემოში არ არსებობს დიალოგის სივრცე და ბავშვის აზრის გამოხატვის შესაძლებლობა, ეს შეიძლება ნეგატიურად აისახოს მოზარდის ფსიქოსოციალურ განვითარებაზე (Steinberg, 2014; Harold & Sellers, 2018).

ასაკობრივი განსხვავებების მნიშვნელობა ჩარევის პროცესში

ასაკობრივი განსხვავებების გათვალისწინება წარმოადგენს კრიტიკულ კომპონენტს ოჯახურ კონფლიქტთან დაკავშირებული პროფესიული ჩარევის დაგეგმვისას. ერთი და იგივე კონფლიქტური სიტუაცია შეიძლება სრულიად განსხვავებულად აისახოს სხვადასხვა ასაკის ბავშვებზე, რაც გამორიცხავს უნივერსალური მიდგომების გამოყენებას. ეფექტური პროფესიული ჩარევა მოითხოვს ბავშვის განვითარების ეტაპის, ემოციური მდგომარეობისა და ოჯახური კონტექსტის ერთობლივ შეფასებას.

ამგვარი დიფერენცირებული მიდგომა კონფლიქტის მართვის პროცესში ხელს უწყობს ბავშვის ემოციური უსაფრთხოების დაცვას, მისი ასაკისა და განვითარების დონის შესაბამისი დამოუკიდებლად მოქმედების შესაძლებლობების გათვალისწინებასა და ბავშვის საუკეთესო ინტერესის პრინციპის რეალურ განხორციელებას (Cummings & Davies, 2010; Walsh, 2016).

6.5. ოჯახურ კონფლიქტში ბავშვის სტრესთან გამკლავების სტრატეგიები

ოჯახური კონფლიქტის პირობებში ბავშვი აქტიურად ცდილობს ემოციური დაძაბულობის შემცირებას და გარემოსთან ადაპტაციას სტრესთან გამკლავების სხვადასხვა სტრატეგიის გამოყენებით. სტრესთან გამკლავების სტრატეგიების (coping) ცნება პირველად რიჩარდ ლაზარუსმა და სიუზან ფოლკმანმა ჩამოაყალიბეს თავიანთ ნაშრომში, სადაც მას განსაზღვრავენ, როგორც ინდივიდის მიერ გამოყენებულ კოგნიტურ

მარეს დევიძე, ბავშვის უფლებები ოჯახში

და ქცევით ძალისხმევას სტრესულ მოთხოვნებთან გამკლავებისთვის (Lazarus & Folkman, 1984).

სტრესთან გამკლავების სტრატეგიები მოიცავს კოგნიტური, ემოციური და ქცევითი რეაგირების ფორმებს, რომელთა მეშვეობითაც ბავშვი რეაგირებს სტრესულ სიტუაციებზე და ცდილობს შინაგანი სტაბილურობის შენარჩუნებას. ოჯახური კონფლიქტის კონტექსტში ბავშვის სტრესთან გამკლავების სტრატეგიები ხშირად არ წარმოადგენს შეგნებულ არჩევანს, არამედ ვითარდება გარემოს მოთხოვნებისა და ბავშვის განვითარების შესაძლებლობების შესაბამისად (Skinner & Zimmer-Gembeck, 2007).

სტრესთან გამკლავების სტრატეგიების ხასიათი მნიშვნელოვნად არის დამოკიდებული ბავშვის ასაკზე, ემოციურ მდგომარეობაზე, მიჯაჭვულობის ხარისხსა და იმაზე, თუ რამდენად უსაფრთხოდ და სტაბილურად აღიქმება ოჯახური გარემო. ერთი და იგივე სტრატეგია სხვადასხვა კონტექსტში შეიძლება იყოს როგორც დამცავი, ისე რისკის შემცველი, რაც განსაკუთრებულ სიფრთხილეს მოითხოვს მათი შეფასების პროცესში (Compas et al., 2001).

ემოციური სტრესთან გამკლავების სტრატეგიები

ემოციური სტრესთან გამკლავების სტრატეგიები მოიცავს იმ გზებს, რომლითაც ბავშვი ცდილობს საკუთარ ემოციურ მდგომარეობასთან გამკლავებას ოჯახური კონფლიქტის დროს. ეს შეიძლება გამოიხატოს ემოციების ჩახშობით, კონფლიქტისგან თავის არიდებით, შიშის ან სიბრაზის დამალვით ან, პირიქით, ძლიერი ემოციური რეაქციებით, როგორიცაა ტირილი, გაღიზიანება ან ემოციური აფეთქებები. ასეთი სტრატეგიები განსაკუთრებით ხშირია ადრეულ და შუა ბავშვობაში, როდესაც ემოციების გააზრებისა და დამუშავების შესაძლებლობები ჯერ კიდევ განვითარების პროცესშია (Skinner & Zimmer-Gembeck, 2007).

ზოგიერთ შემთხვევაში, ემოციური სტრესთან გამკლავების სტრატეგიები იღებს თვითდამამშვიდებელ ფორმებს, როგორიცაა განმარტობა, ფანტაზიის გამოყენება ან უსაფრთხო პირთან სიახლოვის ძიება. მიუხედავად იმისა, რომ ასეთი სტრატეგიები დროებით ამცირებენ შფოთვას, ისინი არ ცვლის კონფლიქტის წყაროს და ხანგრძლივი ოჯახური კონფლიქტის პირობებში შეიძლება არასაკმარისი აღმოჩნდეს, რაც ზრდის ემოციური დისკომფორტისა და ფსიქოსოციალური რისკების ალბათობას.

ქცევითი სტრესთან გამკლავების სტრატეგიები

ქცევითი სტრესთან გამკლავების სტრატეგიები მოიცავს იმ მოქმედებებს, რომლებსაც ბავშვი მიმართავს ოჯახური კონფლიქტის დროს.

ოჯახური კონფლიქტის დროს ბავშვი შეიძლება ცდილობდეს კონფლიქტის თავიდან არიდებას, ოთახიდან გასვლას, ქცევით დისტანცირებას ან, პირიქით, კონფლიქტში ჩართვას შუამავლის, დამამშვიდებლის ან ერთ-ერთი მშობლის მხარდამჭერის როლის მეშვეობით. ასეთი ქცევები ხშირად აღიქმება როგორც „კარგი მოქცევა“, თუმცა, რეალურად შეიძლება ასახავდეს ბავშვის მიერ გადაჭარბებული პასუხისმგებლობის საკუთარ თავზე აღებას.

ქცევითი სტრესთან გამკლავების სტრატეგიების ერთ-ერთ რისკთან ფორმად შეიძლება ჩაითვალოს პასუხისმგებლობის საკუთარ თავზე აღება, ოჯახში ემოციური დაძაბულობის შემცირების მიზნით. ამ დროს ბავშვი ცდილობს კონფლიქტის განმუხტვას საკუთარი ქცევის შეცვლით, მორჩილებით ან ერთ-ერთი მშობლის ემოციური მხარდამჭერის საკუთარ თავზე აღებით, რათა შეამციროს დაძაბულობა და ურთიერთობებში უსაფრთხოების განცდა აღადგინოს, რაც გარკვეულ პირობებში პარენტოფიკაციის წინაპირობად იქცევა (Hooper et al., 2011).

კოგნიტური სტრესთან გამკლავების სტრატეგიები

კოგნიტური სტრესთან გამკლავების სტრატეგიები უკავშირდება იმ აზროვნებით პროცესებს, რომელთა საშუალებითაც ბავშვი ცდილობს ოჯახური კონფლიქტის გააზრებას და მისთვის მნიშვნელობის მინიჭებას. ეს შეიძლება გამოიხატოს კონფლიქტის რაციონალიზაციით, სიტუაციის გამარტივებული ახსნით ან ისეთი ინტერპრეტაციებით, რომლებიც ბავშვს საკუთარი თავის პასუხისმგებლად დანახვისკენ უბიძგებს. შუა ბავშვობასა და მოზარდობაში კოგნიტური სტრესთან გამკლავების სტრატეგიები უფრო აქტიურად ვლინდება, რადგან ამ ეტაპზე ბავშვს უკვე შეუძლია მოვლენებს შორის კავშირების დანახვა და მათი მნიშვნელობის შეფასება (Skinner & Zimmer-Gembeck, 2007).

თუმცა კოგნიტური სტრესთან გამკლავების სტრატეგიები ყოველთვის არ უწყობს ხელს ბავშვის ემოციური კეთილდღეობის შენარჩუნებას, განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც კონფლიქტის გააზრება ეფუძნება ისეთ ინტერპრეტაციებს, რომლებშიც ბავშვი საკუთარ თავს ზედმეტ პასუხისმგებლობას აკისრებს. როდესაც ბავშვი კონფლიქტის მიზეზად საკუთარ თავს მიიჩნევს ან თავს ვალდებულად გრძნობს სიტუაციის კონტროლზე, იზრდება შფოთვისა და დანაშაულის განცდის რისკი. ასეთ პირობებში მნიშვნელოვანია, რომ ოჯახურ ურთიერთობებში მშობლების ქცევამ და კომუნიკაციამ არ გააძლიეროს ბავშვის მცდარი ინტერპრეტაციები და უზრუნველყოფილი იყოს პასუხისმგებლობის მკაფიო და ასაკის შესაბამისი განაწილება (Compas et al., 2001).

ლოიალობის კონფლიქტი, როგორც სტრესთან გამკლავების სტრატეგია

ზოგიერთ შემთხვევაში ლოიალობის კონფლიქტი შეიძლება განიხილებოდეს არა მხოლოდ ოჯახური კონფლიქტის შედეგი, არამედ ბავშვის მიერ გამოყენებული სტრესთან გამკლავების სტრატეგია (Cumming & Davies, 2010). ოჯახის წევრებს შორის ბალანსის შენარჩუნების მიზნით, ბავშვი შეიძლება ცდილობდეს ერთდროულად ორივე მშობლის მხარდაჭერას ან კონკრეტულ სიტუაციაში ერთ-ერთის მხარის დაკავებას. მიუხედავად იმისა, რომ ასეთი ქცევა დროებით ამცირებს ემოციურ დაძაბულობას, ხანგრძლივ პერსპექტივაში ის ხელს უწყობს ემოციური გამოფიტვისა და ფსიქოსოციალური რისკების ზრდას.

სტრესთან გამკლავების სტრატეგიების შეფასება და ჩარევის მნიშვნელობა

ბავშვის სტრესთან გამკლავების სტრატეგიების შეფასება უნდა ეფუძნებოდეს არა მხოლოდ მათი ფორმის აღწერას, არამედ კონტექსტის, ინტენსივობისა და ხანგრძლივობის გათვალისწინებას. პროფესიული ჩარევის მიზანი არ არის ბავშვის სტრესთან გამკლავების სტრატეგიების პირდაპირი შეცვლა, არამედ ისეთი გარემოს შექმნა, რომელიც ხელს უწყობს ბავშვისთვის ნაკლებად დამაზიანებელი და უფრო მხარდაჭერი რეაგირების გზების ჩამოყალიბებას.

ოჯახურ კონფლიქტთან მუშაობის პროცესში განსაკუთრებული ყურადღება უნდა დაეთმოს ბავშვის ემოციური უსაფრთხოების აღდგენას, პასუხისმგებლობების მკაფიო და ასაკის შესაბამის გადანაწილებასა და ბავშვის ასაკისა და განვითარების დონის შესაბამის მხარდაჭერას. ასეთი მიდგომა ამცირებს კონფლიქტის ნეგატიურ ზემოქმედებას და ქმნის პირობებს ბავშვის რეზილიენტობის გაძლიერებისთვის.

6.6. ლოიალობის კონფლიქტი და ბავშვის ემოციური დილემა ოჯახურ კონფლიქტში

ლოიალობის კონფლიქტი ოჯახურ კონტექსტში აღწერს იმ ფსიქოსოციალურ მდგომარეობას, როდესაც ბავშვი აღმოჩნდება ისეთ ვითარებაში, სადაც მისგან პირდაპირ ან ირიბად მოსალოდნელია ერთ-ერთი მშობლის მხარის დაჭერა ან განსაკუთრებული ერთგულების გამოხატვა მეორე მშობლის საზიანოდ. ასეთ ვითარებაში ბავშვისთვის რთულდება ორივე მშობელთან ემოციური კავშირის შენარჩუნება კონფლიქტში ჩაურევლად, რაც მას მუდმივი შიდა დილემის პირობებში აყენებს.

ლოიალობის კონფლიქტი განსაკუთრებით ხშირად ვლინდება განქორწინების, სეპარაციის (მშობლების ფიზიკური ან ემოციური განშორების) ან ხანგრძლივი, დაურეგულირებელი პარტნიორული კონფლიქტის პირობებში. ასეთ სიტუაციებში მშობლებს შორის არსებული დაძაბულობა პირდაპირ ან ირიბად გადადის ბავშვზე და არღვევს ოჯახური ურთიერთობების საზღვრებს, რის შედეგადაც ბავშვი იწყებს ისეთი როლების შესრულებას, რომლებიც მის ასაკობრივ და განვითარების შესაძლებლობებს არ შეესაბამება (Minuchin, 1974).

რადგან ნებისმიერი პოზიციის დაკავება აღიქმება როგორც მეორე მშობლის მიმართ ლაღატი, ემოციური თვალსაზრისით, ლოიალობის კონფლიქტი ბავშვს უქმნის დანაშაულის განცდას, რაც იწვევს ურთიერთგამომრიცხავ ემოციებს. ეს მდგომარეობა ამცირებს ბავშვის ემოციურ უსაფრთხოებას და ასუსტებს ურთიერთობების პროგნოზირებადობას, რაც ბავშვის განვითარების პროცესში მნიშვნელოვან ფსიქოლოგიურ რისკს წარმოადგენს (Buchanan, Maccoby, & Dornbusch, 1991; Cummings & Davies, 2010).

ლოიალობის კონფლიქტი ბავშვისთვის მძიმე ემოციურ დილემას წარმოადგენს, რადგან ის ეწინააღმდეგება მის ფუნდამენტურ საჭიროებას, შეინარჩუნოს უსაფრთხო და სტაბილური ემოციური კავშირი ორივე მშობელთან. ასეთ ვითარებაში, ბავშვს ხშირად ეშინია, რომ ერთი მშობლის მხარდაჭერა აღიქმება მეორე მშობლის უარყოფად და მას უკავშირდება ურთიერთობის დაკარგვის, ემოციური დისტანცირების ან დასჯის მოლოდინი. ამ შიდა დაპირისპირებას თან ახლავს დანაშაულის განცდა, შფოთვა და ემოციური გადატვირთვა, რაც მნიშვნელოვნად ასუსტებს ბავშვის ემოციურ უსაფრთხოებას და არღვევს მის ფსიქოლოგიურ სტაბილურობას (Emery, 2011).

ფსიქოლოგიური თვალსაზრისით, ლოიალობის კონფლიქტი არღვევს ბავშვის ემოციურ უსაფრთხოებას და ზღუდავს მის შესაძლებლობას, შეინარჩუნოს დამოუკიდებელი ურთიერთობა ორივე მშობელთან, მათ შორის არსებული კონფლიქტის ფონზე. ასეთ პირობებში ბავშვს ხშირად უჭირს საკუთარი ემოციებისა და საჭიროებების გამოხატვა, რადგან ნებისმიერი პოზიციის დაკავება მისთვის პოტენციურ საფრთხედ აღიქმება. შედეგად, ის მიმართავს ემოციური დათრგუნვის, ურთიერთობიდან დისტანცირების ან ზედმეტი ადაპტაციის სტრატეგიებს, რომლებიც მოკლევადიან პერსპექტივაში ამცირებენ დაძაბულობას, თუმცა გრძელვადიან პერსპექტივაში ზრდის შფოთვის და დეპრესიული სიმპტომების, თვითშეფასების დაქვეითებისა და ურთიერთობითი სირთულეების განვითარების რისკს (Emery, 2011).

ლოიალობის კონფლიქტი განსაკუთრებულად პრობლემურია ბავშვის უფლებების კონტექსტში, რადგან ის ეწინააღმდეგება ბავშვის საუკეთესო ინტერესის პრინციპს და ზღუდავს ბავშვის ემოციური უსაფრთხოების, ოჯახური კავშირების შენარჩუნებისა და თავისუფალი თვითგამოხატვის რეალიზაციის შესაძლებლობებს. იმ შემთხვევებში, როდესაც მშობლები კონფლიქტში პირდაპირ ან ირიბად იყენებენ ბავშვს საკუთარი პოზიციის გასამყარებლად, ბავშვი აღარ განიხილება როგორც დამოუკიდებელი სუბიექტი საკუთარი საჭიროებებითა და ინტერესებით, არამედ ფუნქციურად გადაიქცევა კონფლიქტის რესურსად. ამგვარი პრაქტიკა მნიშვნელოვნად ზრდის ბავშვის ფსიქოლოგიური რისკების დონეს და არღვევს მისი უფლებების დაცვის ძირითად პრინციპებს (United Nations, 1989).

ამრიგად, ლოიალობის კონფლიქტი ბავშვისთვის წარმოადგენს ოჯახური კონფლიქტის ერთ-ერთ ყველაზე დესტრუქციულ ფორმას, რომელიც სერიოზულად აზიანებს მის ემოციურ უსაფრთხოებასა და ურთიერთობების ფორმირების პროცესს. მისი პრევენცია და შემცირება მოითხოვს მშობელთა პასუხისმგებლიან ქცევას, მკაფიო საზღვრების დაცვას ზრდასრულთა კონფლიქტსა და ბავშვის ურთიერთობებს შორის, აგრეთვე, ისეთი მხარდამჭერი გარემოს შექმნას, რომელიც ბავშვს აძლევს შესაძლებლობას, შეინარჩუნოს ემოციური კავშირი ორივე მშობელთან, დანაშაულისა და შიშის განცდის გარეშე.

6.7. პარენტიფიკაცია (parentification): ბავშვის გადაჭარბებული პასუხისმგებლობა ოჯახურ კონფლიქტში

ოჯახური კონფლიქტების პირობებში, განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც მშობლებს შორის დაძაბულობა ქრონიკულ ხასიათს იღებს, ბავშვი შეიძლება აღმოჩნდეს ისეთ როლში, რომელიც მის ასაკსა და განვითარების დონეს არ შეესაბამება. ასეთ შემთხვევებში საუბარია პარენტიფიკაციაზე (parentification) – პროცესზე, რომლის დროსაც ბავშვი ასრულებს ზრდასრულისთვის დამახასიათებელ როლებსა და პასუხისმგებლობებს ოჯახური ურთიერთობების კონტექსტში.

პარენტიფიკაცია ხშირად ყალიბდება ოჯახური კონფლიქტის, ლოიალობის კონფლიქტისა და ზრდასრულთა ემოციური დაურეგულირებლობის ფონზე, რის შედეგადაც ბავშვის საკუთარი ფსიქოსოციალური განვითარების საჭიროებები სისტემურად მეორეხარისხოვანი ხდება.

პარენტიფიკაცია ასახავს ოჯახურ ურთიერთობათა სისტემაში როლების ინვერსიასა და ჰომეოსტაზის არაჯანსაღ შენარჩუნებას, როდესაც ბავშვის ფუნქციური „ზრდასრულობა“ გამოიყენება ოჯახში არსე-

ბული კონფლიქტის დროებითი შემსუბუქებისთვის. კლინიკურ დონეზე, ასეთ პირობებში ბავშვისთვის დაკისრებული პასუხისმგებლობა ზრდის ემოციური გადატვირთვის, შფოთვის, დანაშაულის განცდისა და თვით-ღირებულების ფორმირების დარღვევის რისკს, რაც გრძელვადიან პერსპექტივაში აფერხებს თვითმყოფადობის ჩამოყალიბებასა და ასაკისთვის შესაბამისი ფსიქოსოციალური განვითარების პროცესს.

თეორიულად განასხვავებენ პარენტიფიკაციის ორ ძირითად ფორმას: ემოციურ და ინსტრუმენტულ პარენტიფიკაციას. ემოციური პარენტიფიკაციის შემთხვევაში ბავშვი იღებს მშობლის ემოციური მხარდამჭერის, დამამშვიდებლის, ნდობით აღჭურვილი პირის ან მრჩეველის როლს, რაც მოითხოვს მისგან ისეთი ემოციური რესურსების გამოყენებას, რომლებიც განვითარების ამ ეტაპზე ჯერ კიდევ არ არის სრულად ჩამოყალიბებული. ინსტრუმენტული პარენტიფიკაცია კი უკავშირდება პრაქტიკულ პასუხისმგებლობებს, როგორიცაა უმცროსი და-ძმის მოვლა, საოჯახო საქმეების შესრულება ან ოჯახის ყოველდღიური ფუნქციონირების უზრუნველყოფა. ორივე შემთხვევაში ირლვევა მშობელ-ბავშვის როლების ბუნებრივი საზღვრები და ბავშვი კარგავს განვითარებისათვის აუცილებელ დაცულ და მხარდამჭერ გარემოს. ასეთ პირობებში, ოჯახში მიმდინარე კონფლიქტის ფონზე, ბავშვი შეიძლება სისტემურად ასრულებდეს ერთ-ერთი მშობლის ემოციური მხარდამჭერის როლს ან თავის თავზე იღებდეს ოჯახის ყოველდღიური ორგანიზების პასუხისმგებლობას, რაც დროებით ამცირებს დაძაბულობას ოჯახურ ურთიერთობებში, თუმცა, გრძელვადიან პერსპექტივაში, ბავშვისთვის ზრდის ემოციური გადატვირთვისა და განვითარების პროცესების დარღვევის რისკს.

ემპირიული კვლევები აჩვენებს, რომ პარენტიფიკაციის შედეგები მნიშვნელოვნად არის დამოკიდებული პროცესის ინტენსივობაზე, ხანგრძლივობასა და მხარდამჭერი გარემოს არსებობაზე. მიუხედავად იმისა, რომ მოკლევადიან პერსპექტივაში ბავშვმა შესაძლოა განვითაროს გამკლავების გარკვეული უნარები, პასუხისმგებლობის გრძნობა და მოზრდილობის გარეგნული ნიშნები, გრძელვადიან პერსპექტივაში პარენტიფიკაციის გამოცდილება ხშირად უკავშირდება ემოციურ გადაღლას, საკუთარი საჭიროებების ქრონიკულ იგნორირებას, ურთიერთობებში სირთულეებსა და ზრდასრულ ასაკში ფსიქოლოგიურ დისტრესს¹² (Hooper et al., 2011; Jurkovic, 2014).

¹² **დისტრესი (distress)** – სტრესის ნეგატიური ფორმა, რომელიც ვითარდება მაშინ, როდესაც ინდივიდის ადაპტაციური, ემოციური და კოგნიტური რესურსები არასაკმარისია არსებული მოთხოვნების, საფრთხეების ან კონფლიქტური ვითარების გასამკლავებლად. დისტრესი ხასიათდება ემოციური გადატვირთვით, შფოთვით, დაძაბულობით, კონტროლის განცდის შემცირებით და ბავშვის ფსიქოსოციალური ფუნქციონირების გაუარესებით.

პარენტიფიკაცია განსაკუთრებით პრობლემურია ბავშვის უფლებების პერსპექტივიდან, რადგან ის არღვევს ბავშვის ფუნდამენტურ უფლებას, იყოს ბავშვი და განვითარდეს საკუთარი ასაკობრივი და განვითარების საჭიროებების შესაბამისად. როდესაც ბავშვი იძულებულია, იზრუნოს მშობელზე, დაარეგულიროს ოჯახური კონფლიქტი ან აილოს ოჯახში ემოციური და ურთიერთობითი სტაბილურობის შენარჩუნების პასუხისმგებლობა, მისი საკუთარი ფსიქოსოციალური განვითარების საჭიროებები სისტემურად მეორეხარისხოვანი ხდება. ასეთი გამოცდილება ზრდასრულ ასაკში ხშირად ვლინდება დეპრესიული სიმპტომებით, თვითღირებულების განცდის დარღვევით, პიროვნული საზღვრების ჩამოყალიბების სირთულეებითა და ინტიმურ ურთიერთობებში არაჯანსაღი ურთიერთობის ფორმებით (Hooper et al., 2011; Jurkovic, 2014).

ამრიგად, პარენტიფიკაცია წარმოადგენს ოჯახური კონფლიქტის ერთ-ერთ ყველაზე ფარულ, თუმცა, ბავშვისთვის ძლიერი ზემოქმედების მქონე შედეგს. მისი დროული ამოცნობა და პრევენცია კრიტიკულად მნიშვნელოვანია როგორც ბავშვის ფსიქოლოგიური კეთილდღეობის დაცვისთვის, ისე ოჯახური ურთიერთობების ჯანსაღი ფუნქციონირების უზრუნველსაყოფად, განსაკუთრებით იმ პირობებში, როდესაც კონფლიქტი ხასიათდება ქრონიკულობითა და ოჯახის წევრებს შორის ემოციური მხარდაჭერის დეფიციტით.

6.8. ოჯახური კონფლიქტი და ბავშვის ხმა

ბავშვის ხმა ოჯახურ კონფლიქტში გულისხმობს ბავშვის შესაძლებლობას, გამოხატოს საკუთარი განცდები, მოსაზრებები და საჭიროებები იმ პროცესებში, რომლებიც პირდაპირ ან ირიბად ეხება მის კეთილდღეობას. კონფლიქტურ ოჯახურ გარემოში გადანეწყვტილებები, უმეტეს შემთხვევაში, მიიღება უფროსების მიერ, რის შედეგადაც ბავშვის ემოციური მდგომარეობა და სუბიექტური აღქმა მიმდინარე მოვლენების შესახებ ხშირად რჩება ყურადღების მიღმა. ასეთ პირობებში ბავშვის ხმის უგულებელყოფა ზღუდავს არა მხოლოდ მის ჩართულობას, არამედ ქმნის რისკს, რომ მიმდინარე მოვლენები მისთვის გაუგებარ, წინასწარ გაუთვალისწინებელ და ემოციურად დამაზიანებელ პროცესად აღიქმებოდეს.

ბავშვის აზრის გამოხატვა ოჯახურ კონფლიქტში არ ნიშნავს მასზე გადანეწყვტილების მიღების პასუხისმგებლობის გადატანას. ბავშვის ხმის გათვალისწინება გულისხმობს მის მოსმენასა და აღიარებას იმ საზღვრებში, რომლებიც შეესაბამება ბავშვის ასაკს, განვითარების დონესა და ემოციურ მდგომარეობას. როდესაც ბავშვი ხედავს, რომ მისი

შინაგანი განცდები სერიოზულად არის მიღებული და მის მოსაზრებებს ყურადღება ექცევა, ეს ხელს უწყობს შფოთვის შემცირებას, აძლიერებს ემოციური უსაფრთხოების განცდას და ეხმარება ბავშვს კონფლიქტური სიტუაციის უკეთ გააზრებასა და მასთან გამკლავებაში.

ოჯახურ კონფლიქტში ბავშვის ჩართულობა უნდა მიმდინარეობდეს მკაფიოდ განსაზღვრულ ფარგლებში. ბავშვის ხმის გათვალისწინება არ გულისხმობს მის ჩართვას მშობლებს შორის კონფლიქტის მოგვარების პროცესში, მხარეებს შორის პოზიციის არჩევაში ან პასუხისმგებლობის საკუთარ თავზე აღებაში. ასეთ სიტუაციებში ბავშვის ჩართულობამ, შესაძლოა, დაკარგოს მხარდამჭერი ხასიათი და მისთვის ფსიქოლოგიურად დამაზიანებელ პროცესად იქცეს, რაც ზრდის ლოიალობის კონფლიქტისა და პარენტიფიკაციის რისკს. შესაბამისად, ბავშვის მონაწილეობა კონფლიქტთან დაკავშირებულ კომუნიკაციაში უნდა ეფუძნებოდეს უსაფრთხო, მკაფიოდ ორგანიზებულ და ბავშვის საჭიროებებზე მორგებულ ურთიერთობას.

პროფესიული პრაქტიკის ფარგლებში ბავშვის ხმის გააქტიურება ყველაზე ხშირად ხორციელდება მედიაციის, ოჯახური კონსულტაციის ან სოციალური მუშაობის პროცესში. ასეთ სიტუაციებში სპეციალისტის ამოცანაა, უზრუნველყოს ისეთი გარემო, სადაც ბავშვს შეეძლება საკუთარი განცდებისა და დამოკიდებულებების გამოხატვა ისე, რომ არ აღმოჩნდეს ოჯახური კონფლიქტის ცენტრში. ამავე დროს, მნიშვნელოვანია, რომ ბავშვის მიერ გამოთქმული მოსაზრებები არ იქცეს მშობლებს შორის დაპირისპირების გამწვავებისა და არსებული კონფლიქტის გაძლიერების მიზეზად.

კონფლიქტურ ოჯახურ სიტუაციებში ბავშვის ხმის გათვალისწინება უშუალოდ უკავშირდება ბავშვის საუკეთესო ინტერესის პრინციპის პრაქტიკაში დაცვას. ეს პროცესი მოითხოვს ბალანსს ბავშვის დაცვის აუცილებლობასა და მისი ასაკისა და განვითარების დონის შესაბამის ჩართულობას შორის, ისე, რომ ბავშვს არ დაეკისროს მისთვის შეუსაბამო პასუხისმგებლობა.

ოჯახური კონფლიქტის პირობებში ბავშვის ხმის უგულებელყოფა ხშირად იწვევს ემოციური გაუცხოების, დაუცველობისა და დაბნეულობის განცდების გაძლიერებას. ამის საპირისპიროდ, ასაკისა და კონკრეტული კონტექსტის გათვალისწინებით, ორგანიზებული ჩართულობა აძლიერებს ბავშვის ოჯახურ კონფლიქტსა და მისგან გამომწვეულ ემოციურ სირთულეებთან გამკლავების უნარებს, ასევე, ეხმარება მას რთული სიტუაციების უკეთ გააზრებაში და ამცირებს კონფლიქტის ნეგატიურ გავლენას ბავშვის ფსიქოსოციალურ კეთილდღეობაზე.

6.9. ოჯახური კონფლიქტის ფსიქოსოციალური შედეგები და ბავშვის უფლებების დაცვა

ოჯახური კონფლიქტის ხანგრძლივი და ინტენსიური ზემოქმედება ბავშვის ფსიქოსოციალურ განვითარებაზე შეიძლება გამოვლინდეს სხვადასხვა ფორმით, მათ შორის შფოთვითი რეაქციებით, ქცევითი სირთულეებით, სოციალური უკანდახევითა და თანატოლებთან ურთიერთობების გართულებით. ზოგი ბავშვი ინტერნალიზებულ (შინაგანად მიმართულ) ქცევით რეაქციებს ავლენს, როგორიცაა შფოთვა, დეპრესიული სიმპტომები და ემოციური დათრგუნვა, მაშინ, როდესაც, სხვა ბავშვების შემთხვევაში, უფრო მეტად ექსტერნალიზებული (გარეთ მიმართული) ქცევები იჩენს თავს: ოპოზიციური ქცევა, იმპულსურობა და აგრესიული რეაქციები (Cummings & Davies, 2010). აღნიშნული გამოვლინებები უკავშირდება ბავშვის მცდელობას, გაუმკლავდეს ხანგრძლივ სტრესსა და ოჯახურ გარემოში არსებულ ემოციურ არასტაბილურობას.

ბავშვის რეაქციები ოჯახურ კონფლიქტზე ერთგვაროვანი არ არის და განისაზღვრება რეაგირების სტილითა და ბავშვის ემოციური უსაფრთხოების დაცულობის ხარისხით ოჯახურ ურთიერთობებში. ბავშვის ფსიქოსოციალური განვითარების სირთულეების რისკი განსაკუთრებით იზრდება იმ შემთხვევაში, როდესაც კონფლიქტს თან ახლავს ძალადობა, შეურაცხყოფა, მაღალი ემოციური დაძაბულობა (ემოციური დაძაბულობის სწრაფი ესკალაცია) ან ბავშვის კონფლიქტურ პროცესებში აქტიური და/ან იძულებითი ჩართვა. ასეთ პირობებში ირღვევა ბავშვისთვის აუცილებელი სტაბილურობისა და უსაფრთხოების განცდა, რაც ზრდის სოციალურ და ემოციურ გარემოსთან ადაპტაციის გაძნელების ალბათობას.

ოჯახური კონფლიქტის ასეთ პირობებში ბავშვის უფლებების დაცვა განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია. უფლებებზე დაფუძნებული მიდგომა გულისხმობს ბავშვის საუკეთესო ინტერესის პრინციპის პრიორიტეტულად გათვალისწინებას და იმ ქცევებისა და მიდგომების თავიდან აცილებას, რომლებიც ბავშვს კონფლიქტის ინსტრუმენტად იყენებენ ან აკისრებს პასუხისმგებლობას, რომელიც მის ასაკსა და განვითარების დონეს არ შეესაბამება. ამ კონტექსტში განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ბავშვის უფლება, ჰქონდეს ემოციურად უსაფრთხო გარემო, თავისუფლად გამოხატოს საკუთარი აზრი და შეინარჩუნოს ურთიერთობა ორივე მშობელთან. ოჯახურ ურთიერთობებში, კონფლიქტის არსებობის მიუხედავად, აუცილებელია ისეთი პირობების შექმნა, რომლებიც უზრუნველყოფს ბავშვის უფლებების არა მხოლოდ სიტყვიერ აღიარებას, არამედ მათ რეალურ დაცვას.

ოჯახური კონფლიქტის პირობებში ბავშვის უფლებების დაცვის ეფექტიანი სტრატეგიები ეფუძნება როგორც პრევენციულ ზომებს, ისე მიზანმიმართულ პროფესიულ ჩარევას: მშობელთა ცნობიერების ამაღლებას; მშობელთა ინფორმირებულობას და პასუხისმგებლობის გაზრდას კონფლიქტში ბავშვის უფლებებსა და ბავშვის ფსიქოსოციალურ განვითარებასთან დაკავშირებით; ფორმალური და არაფორმალური მხარდაჭერის ქსელების გაძლიერებას, რომლებიც ოჯახ(ებ)ს ეხმარებიან კონფლიქტის პირობებში ბავშვის საჭიროებების გათვალისწინებაში და სხვ. ამასთან, მნიშვნელოვანია კონფლიქტის კონსტრუქციული მართვის ისეთი სტრატეგიების გამოყენება, რომლებიც ამცირებენ ბავშვისთვის ემოციურ და ფსიქოსოციალურ რისკებს. მსგავსი ინტეგრირებული მიდგომა ხელს უწყობს ბავშვის უფლებების ეფექტურ დაცვას, ფსიქოლოგიური კეთილდღეობის შენარჩუნებას, სტრესის შემცირებასა და ბავშვის განვითარების შესაძლო რისკების პრევენციას.

6.10. მეექვსე თავის შეჯამება

მეექვსე თავში გაანალიზებულია ბავშვის ემოციური და ფსიქოსოციალური გამოცდილება ოჯახური კონფლიქტის პირობებში, ასევე, ის როლები, რომლებიც ბავშვს შეიძლება დაეკისროს როგორც კონფლიქტის მოწმის, არაპირდაპირი ან პირდაპირი მონაწილისა და მნიშვნელოვანი ემოციური ტვირთის მატარებლის სახით. ოჯახური კონფლიქტი ბავშვისთვის იშვიათად რჩება ნეიტრალური: ის ხშირად იღებს განმეორებად, მოუგვარებელ ხასიათს და სცდება ცალკეულ კონფლიქტურ ეპიზოდებს. ასეთ ვითარებაში კონფლიქტის ზემოქმედება აისახება ბავშვის ემოციური უსაფრთხოების განცდაზე, ფსიქოსოციალურ განვითარებასა და ოჯახურ ურთიერთობებში მის მდგომარეობაზე.

ამავე თავში განსაკუთრებული ყურადღება გამახვილებულია ოჯახური კონფლიქტის ტრავმულ ზემოქმედებასა და იმ რისკებზე, რომლებიც წარმოიშობა ქრონიკული, დაურეგულირებელი და ძალადობრივი კონფლიქტების პირობებში. ამ კონტექსტში განხილულია ლოიალობის კონფლიქტი, როგორც ბავშვის შიდა ემოციური დილემა, რომელიც ართულებს ორივე მშობელთან უსაფრთხო და სტაბილური ურთიერთობის შენარჩუნებას და ზრდის შფოთვისა და ემოციური გადატვირთვის ალბათობას. ასევე, გაანალიზებულია პარენტიფიკაცია (**parentification**), როგორც ოჯახური კონფლიქტის ერთ-ერთი ფარული, თუმცა ძლიერი ზემოქმედების მქონე გამოვლინება, რომელიც არღვევს უფროსისა და ბავშვის როლების საზღვრებს და ზღუდავს ბავშვის ასაკობრივი განვითარებისათვის აუცილებელ პირობებს.

მარეს დევიძე, ბავშვის უფლებები ოჯახში

ნაჩვენებია, რომ ოჯახური კონფლიქტის გავლენა ბავშვის ფსიქოლოგიურ კეთილდღეობაზე მნიშვნელოვნად არის დამოკიდებული იმაზე, თუ როგორ იქცევიან უფროსები კონფლიქტის დროს, რამდენად ახერხებენ ისინი დაძაბულობის შემცირებას და რამდენად არის დაცული ბავშვის ემოციური უსაფრთხოება ოჯახურ ურთიერთობებში.

ბავშვზე ორიენტირებული, უფლებებზე დაფუძნებული მიდგომა განიხილება როგორც ისეთი გზა, რომელიც ამცირებს ბავშვისთვის ფსიქოსოციალური ზიანის რისკს, ზღუდავს მის იძულებით ან აქტიურ ჩართვას კონფლიქტში და უზრუნველყოფს მისი უფლებების დაცვას. ასევე, განხილულია ბავშვის სტრესთან გამკლავების სტრატეგიები ოჯახური კონფლიქტის პირობებში და მათი კავშირი ასაკობრივ თავისებურებებთან, ბავშვის მდგომარეობასა და ოჯახური გარემოს სტაბილურობასთან. აღნიშნულია, რომ ბავშვის რეაქციები კონფლიქტზე ერთგვაროვანი არ არის და დამოკიდებულია როგორც განვითარების ეტაპზე, ისე კონფლიქტის ხასიათსა და მისი მართვის სტილზე. განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა ბავშვის ხმის მნიშვნელობას ოჯახურ კონფლიქტში და იმ საზღვრებს, რომლებიც აუცილებელია ბავშვის მონაწილეობის უზრუნველსაყოფად ისე, რომ არ გაძლიერდეს ლოიალობის კონფლიქტი და ბავშვს არ დაეკისროს გადაჭარბებული პასუხისმგებლობა.

შედეგად, მეექვსე თავში მოცემულია საფუძველი ოჯახური კონფლიქტის შეფასებისთვის, ბავშვის ემოციური და ფსიქოსოციალური გამოცდილების, ასევე, მისი უფლებების გათვალისწინებით და ამზადებს მკითხველს მომდევნო თავებში უფრო პრაქტიკული საკითხების – კონფლიქტის მართვის, პროფესიული მხარდაჭერისა და ჩარევის – განხილვისთვის.

6.11. ძირითადი კითხვები, სავარჯიშოები და პრაქტიკული დავალებები

ქვემოთ წარმოდგენილი კითხვები და პრაქტიკული დავალებები მიზნად ისახავს სტუდენტებში ოჯახური კონფლიქტისა და ბავშვის გამოცდილების კრიტიკული გააზრების, ასევე, თეორიული ცოდნის ანალიტიკური გამოყენების უნარების განვითარებას ოჯახური კონფლიქტის შემთხვევების შეფასებისას ბავშვის უფლებების გათვალისწინებით.

თეორიული და საკვანძო კითხვები

1. როგორ მოქმედებს ოჯახური კონფლიქტის მოწმედ ან არაპირდაპირ მონაწილედ ყოფნა ბავშვის ემოციური უსაფრთხოების განცდასა და

ფსიქოლოგიურ კეთილდღეობაზე მოკლე და გრძელვადიან პერსპექტივაში?

2. რა არსებითი განსხვავებაა ლოიალობის კონფლიქტსა და პარენტიფიკაციას შორის და რა პირობებში შეიძლება ისინი ერთსა და იმავე ოჯახურ კონფლიქტურ სიტუაციაში ერთდროულად გამოვლინდეს?
3. რატომ ეწინააღმდეგება კონფლიქტში ბავშვის ჩართვა ბავშვის საუკეთესო ინტერესის პრინციპს და რა ფსიქოლოგიურ და სოციალურ რისკებს უკავშირდება ბავშვობასა და მოზარდობის პერიოდში?
4. როგორ არის დაკავშირებული ოჯახური კონფლიქტის მიმდინარეობა და უფროსთა რეაგირება ბავშვის უფლებების დაცვის დონესა და მის ფსიქოსოციალურ შედეგებთან?
5. როგორ განსხვავდება ბავშვის სტრესთან გამკლავების გზები ასაკობრივი განვითარების ეტაპების მიხედვით და რა რისკები შეიძლება უკავშირდებოდეს არასათანადო სტრესთან გამკლავების სტრატეგიების გამოყენებას ოჯახური კონფლიქტის პირობებში?

სავარჯიშოები და პრაქტიკული დავალებები

6. **გაანალიზეთ** ოჯახური კონფლიქტის კონკრეტული შემთხვევა (რეალური ან წარმოსახვითი) და შეაფასეთ შემდეგი ასპექტები:
 - ბავშვის როლი კონფლიქტში (მონმე, არაპირდაპირი ან პირდაპირი მონაწილე);
 - კონფლიქტის შესაძლო ფსიქოსოციალური შედეგები ბავშვის ემოციური, კოგნიტური და სოციალური განვითარების ক্ষრებში;
 - ლოიალობის კონფლიქტის და/ან პარენტიფიკაციის ნიშნები და მათი გავლენა ბავშვის კეთილდღეობაზე;
 - რა პრევენციული და მხარდამჭერი სტრატეგიებით შეიძლება ბავშვის უფლებების დაცვა და ფსიქოლოგიური ზიანის შემცირება მოცემულ სიტუაციაში.
7. **გაანალიზეთ** წარმოსახვითი ოჯახური კონფლიქტის შემთხვევა და აღწერეთ ბავშვის მიერ გამოყენებული სტრესთან გამკლავების სტრატეგიები, მათი შესაძლო შედეგები და ის პროფესიული ჩარევები, რომლებიც ხელს შეუწყობს ბავშვის ემოციური უსაფრთხოების დაცვას.

** სურვილის შემთხვევაში, დავალებები შეიძლება შესრულდეს წერილობით ან ჯგუფური დისკუსიის ფორმით, თავში განხილულ თეორიულ მიდგომებზე დაყრდნობით.*

თავი 7

ოჯახური კონფლიქტების მართვა და გადაჭრა

7.1. შესავალი

ოჯახური კონფლიქტები ოჯახის ცხოვრების განუყოფელი კომპონენტია და ოჯახურ ურთიერთობათა დინამიკის ბუნებრივ ნაწილს წარმოადგენს. თუმცა კონფლიქტის არსებობა თავისთავად არ განსაზღვრავს მის შედეგებს. გადამწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭება იმას, თუ როგორ ხდება მისი მართვა და მოგვარება. კონსტრუქციული მართვის პირობებში კონფლიქტი შეიძლება გახდეს ურთიერთგაგების გაღრმავების, ურთიერთობების გაუმჯობესებისა და ოჯახის განვითარების ხელშეწყობი ფაქტორი, მაშინ, როდესაც არაეფექტური, დაურეგულირებელი ან ძალადობრივი კონფლიქტი ქმნის სერიოზულ რისკებს როგორც ბავშვის ფსიქოლოგიური კეთილდღეობისთვის, ისე მისი ფუნდამენტური უფლებების განხორციელებისთვის.

ოჯახური კონფლიქტების მართვა განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს იმ შემთხვევაში, როდესაც ოჯახში ბავშვი ცხოვრობს. ასეთ ვითარებაში ბავშვის საუკეთესო ინტერესის პრინციპი მოითხოვს, რომ კონფლიქტის მართვის პროცესში გათვალისწინებული იყოს ბავშვის ემოციური უსაფრთხოება, მისი ფსიქოსოციალური განვითარების საჭიროებები და ბავშვის, როგორც დამოუკიდებელი სუბიექტის, უფლებები (United Nations, 1989). შესაბამისად, კონფლიქტის გადაჭრა არ შეიძლება შემოიფარგლებოდეს მხოლოდ ზრდასრულთა შორის მიღწეული შეთანხმებით, არამედ უნდა მოიცავდეს იმ ზემოქმედების გათვალისწინებასა და შემცირებას, რომელსაც კონფლიქტის მიმდინარეობა ახდენს ბავშვზე.

ოჯახური კონფლიქტის მართვა არ არის მხოლოდ დაპირისპირების დასრულებაზე ორიენტირებული პროცესი. ის გულისხმობს ისეთი კომუნიკაციური, ემოციური და სტრუქტურული პირობების შექმნას, რომლებიც ბავშვისთვის ქმნიან პროგნოზირებად, სტაბილურ და უსაფრთხო გარემოს. ეფექტური მართვა ხელს უწყობს კონფლიქტის დესტრუქციული შედეგების შემცირებას, ფსიქოსოციალური რისკების პრევენციასა და ოჯახის ფუნქციონირების გაძლიერებას, მაშინ, როდესაც არასწორი ან არათანამიმდევრული მიდგომა ზრდის ბავშვის ტრავმული გამოცდილების, ლოიალობის კონფლიქტისა და პარენტიფიკაციის ჩამოყალიბების რისკს.

ამ თავის მიზანია ოჯახური კონფლიქტების მართვისა და გადაჭრის ძირითადი სტრატეგიების გაანალიზება ბავშვის უფლებებისა და ფსიქო-სოციალური ფაქტორების გათვალისწინებით. ის მოიცავს როგორც იმ პრაქტიკების განხილვას, რომლებსაც მშობლები ყოველდღიურ ურთიერთობებში იყენებენ, ისე პროფესიული ჩარევის ფორმებს, რომლებიც ემსახურება კონფლიქტის დეესკალაციას, ბავშვის დაცვასა და ოჯახური ურთიერთობების ჯანსაღი და მდგრადი განვითარების მხარდაჭერას.

7.2. ოჯახურ კონტექსტში კონფლიქტის მართვა: ესკალაცია და დეესკალაცია

კონფლიქტის მართვა გულისხმობს იმ პროცესებისა და სტრატეგიების ერთობლიობას, რომლებიც მიზნად ისახავს კონფლიქტის მიმდინარეობაზე გავლენის მოხდენასა და მისი დესტრუქციული შედეგების თავიდან აცილებას. კონფლიქტის მართვა არ ნიშნავს კონფლიქტის თავიდან აცილებას ან ჩახშობას. ის გულისხმობს ისეთ ჩარევას, რომელიც ამცირებს დაპირისპირების ნეგატიურ ზემოქმედებას და ზრდის კონსტრუქციული გადაწყვეტის შესაძლებლობას. ოჯახურ კონტექსტში კონფლიქტის მართვას განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება, რადგან პროცესში ჩართული არიან არა მხოლოდ ზრდასრულები, არამედ ბავშვები, რომელთა ემოციური უსაფრთხოება და უფლებები განსაკუთრებული რისკის ქვეშ ექცევა.

კონფლიქტის დინამიკის გააზრება აუცილებელია მისი მართვის ეფექტიანი სტრატეგიების ჩამოსაყალიბებლად. სოციალური კონფლიქტის თეორიებში აღწერილია კონფლიქტის ესკალაციის პროცესი, რომელიც ხასიათდება ემოციური დაძაბულობის ზრდით, პოზიციების გამყარებით, კომუნიკაციის ხარისხის გაუარესებით და ურთიერთმტრული ქცევის გამწვავებით (Rubin et al., 2004). ოჯახურ ურთიერთობებში ესკალაცია ხშირად ვლინდება ხმის ტონის ზრდით, ბრალდებებითა და შეურაცხყოფით, ასევე, ურთიერთგაგების შემცირებით, რაც მნიშვნელოვნად ზრდის კონფლიქტის დესტრუქციული შედეგების რისკს და უარყოფითად მოქმედებს ბავშვის ემოციური უსაფრთხოების განცდაზე.

ესკალაციის საპირისპირო პროცესს წარმოადგენს დეესკალაცია, რომელიც გულისხმობს კონფლიქტის ინტენსივობის დაქვეითებას, კონფლიქტში ჩართული პირების ემოციური დაძაბულობის შემცირებასა და კომუნიკაციის უფრო კონსტრუქციულ ფორმატში გადატანას. დეესკალაცია არ ნიშნავს კონფლიქტის უარყოფას ან პრობლემის იგნორირე-

ბას. დეესკალაცია გულისხმობს ისეთი პირობების შექმნას, რომლებიც შესაძლებელს ხდის უთანხმოების განხილვას აგრესიისა და ძალადობის გარეშე. ოჯახურ კონტექსტში დეესკალაცია განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ბავშვის დაცვის თვალსაზრისით, რადგან მაღალი ინტენსივობის კონფლიქტი არღვევს ბავშვის ემოციურ უსაფრთხოებას და ზრდის ფსიქოსოციალური ზიანის რისკს (Cummings & Davies, 2010).

დეესკალაცია წარმოადგენს კონფლიქტის მართვის მნიშვნელოვან ეტაპს და ემსახურება ემოციური დაძაბულობის შემცირებასა და ურთიერთობის აღდგენას. პრაქტიკაში დეესკალაციის ეფექტიან სტრატეგიებად შეიძლება განიხილებოდეს შემდეგი:

- დროებითი დისტანცირება ემოციური ინტენსივობის შესამცირებლად;
- ემოციების ვერბალიზაცია ბრალდებებისა და შეურაცხყოფის გარეშე;
- აქტიური მოსმენის ტექნიკების გამოყენება და პარტნიორის პერსპექტივის აღიარება;
- კონფლიქტის განხილვის გადატანა ბავშვებისგან მოშორებულ, უსაფრთხო სივრცეში.

ამგვარი სტრატეგიები არ გამოორიცხავს უთანხმოებას, თუმცა მნიშვნელოვნად ამცირებს მისი დესტრუქციული შედეგების ალბათობას და იცავს ბავშვს კონფლიქტის ნეგატიური ზემოქმედებისგან (Cummings & Davies, 2010).

ოჯახური კონფლიქტის მართვის ხარისხი, მეტწილად, დამოკიდებულია იმაზე, რამდენად ეფექტიანად ახერხებენ ოჯახის წევრები ესკალაციის ადრეული ნიშნების ამოცნობასა და დეესკალაციის სტრატეგიების დროულ გამოყენებას. ბავშვის უფლებებზე დაფუძნებული მიდგომის მიხედვით, კონფლიქტის მართვა უნდა ეფუძნებოდეს ბავშვის საუკეთესო ინტერესის პრინციპსა და ბავშვის ემოციური უსაფრთხოების უპირატეს გათვალისწინებას. ეს ნიშნავს, რომ კონფლიქტის ესკალაციის პირობებში ზრდასრულებს ეკისრებათ პასუხისმგებლობა, უზრუნველყონ პროცესის დეესკალაცია, თავიდან აიცილონ ბავშვის კონფლიქტში ჩართვა, ლოიალობის კონფლიქტის ჩამოყალიბება და ბავშვზე გადაჭარბებული პასუხისმგებლობის დაკისრება. შესაბამისად, ოჯახურ კონტექსტში კონფლიქტის მართვა წარმოადგენს არა მხოლოდ ურთიერთობების რეგულირების პროცესს, არამედ ბავშვის დაცვისა და ჯანსაღი განვითარების ხელშემწყობ მნიშვნელოვან მექანიზმს.

7.3. მედიაცია და მშობელთა თანამშრომლობა ოჯახური კონფლიქტების მართვაში

ოჯახური კონფლიქტების მართვის პროცესში, განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც კონფლიქტი ქრონიკულ ან მაღალი ინტენსივობის ხასიათს იღებს, ოჯახის შიდა რესურსები ხშირად საკმარისი აღარ არის კონსტრუქციული გადაწყვეტილების მისაღებად. ასეთ შემთხვევებში განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება მედიაციას, როგორც კონფლიქტის მართვის მიზანმიმართული და ნეიტრალური ჩარევის ერთ-ერთ ფორმას, რომლის ფარგლებშიც ხდება მხარეთა შორის კომუნიკაციის აღდგენა, მხარეთა მიერ ერთმანეთის პოზიციებისა და საჭიროებების უკეთ გააზრება და კონფლიქტის დეესკალაცია.

მედიაციის პროცესში მესამე, ნეიტრალური და მიუკერძოებელი პირი (მედიატორი), როგორც უკვე აღვნიშნეთ, კონფლიქტში ჩართულ პირებს ეხმარება საკუთარი ინტერესების იდენტიფიცირებაში, პოზიციებს მიღმა არსებული საჭიროებების უკეთ გააზრებაში და ძალადობისა და იძულების გარეშე მხარეთა ურთიერთმისაღები გადაწყვეტილებების მიღებაში (Moore, 2014). მედიაციის არსებითი მახასიათებელია ის, რომ გადაწყვეტილებები მიიღება თავად მხარეების მიერ, რაც ზრდის მათ პასუხისმგებლობასა და მიღწეული შეთანხმებების მდგრადობას. ამ პროცესში კონფლიქტი არ განიხილება „გამარჯვება-დამარცხების“ ლოგიკით, არამედ აღიქმება როგორც საერთო პრობლემის ერთობლივი გადაჭრის შესაძლებლობა.

ოჯახურ კონტექსტში მედიაცია განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი ხდება მაშინ, როდესაც კონფლიქტის შედეგები პირდაპირ აისახება ბავშვზე. კვლევები აჩვენებს, რომ მედიაციაზე დაფუძნებული ჩარევა ხელს უწყობს მშობლებს შორის კომუნიკაციის გაუმჯობესებას, ამცირებს კონფლიქტის განმეორების სიხშირეს და დადებითად მოქმედებს ბავშვის ემოციურ კეთილდღეობაზე, რითაც ხელს უწყობს უფრო სტაბილური და უსაფრთხო გარემოს ჩამოყალიბებას (Emery, 2012; Sandler et al., 2020). ამ თვალსაზრისით, მედიაცია არ არის მხოლოდ კონფლიქტის გადაწყვეტის ტექნიკა. ის ემსახურება ოჯახის ფუნქციონირების გრძელვადიან მხარდაჭერას და შეიძლება ჩაითვალოს ბავშვის კეთილდღეობაზე ორიენტირებულ ჩარევად.

მედიაციის ეფექტიანობა ოჯახურ კონფლიქტებში მნიშვნელოვნად არის დამოკიდებული მშობელთა თანამშრომლობის ხარისხზე. მშობელთა თანამშრომლობა გულისხმობს მშობლების უნარს, მიუხედავად პირადი უთანხმოებისა, შეინარჩუნონ ფუნქციური და კონსტრუქციული

კომუნიკაცია ბავშვის საკითხებთან დაკავშირებით, მიიღონ თანამიმდევრული გადაწყვეტილებები აღზრდისა და ზრუნვის პროცესში და უზრუნველყონ ბავშვის ემოციური უსაფრთხოება. ემპირიული მონაცემები აჩვენებს, რომ მშობლებს შორის თუნდაც შეზღუდული, მაგრამ სტაბილური თანამშრომლობა მნიშვნელოვნად ამცირებს ოჯახური კონფლიქტის ნეგატიურ გავლენას ბავშვზე, განსაკუთრებით განქორწინების ან პარტნიორული ურთიერთობის შეწყვეტის პირობებში (Emery, 2012).

მედიაციის პროცესში მნიშვნელოვანია ბავშვის საუკეთესო ინტერესის პრინციპის გათვალისწინება. მედიაციის მიზანი არ უნდა იყოს მიმართული მხოლოდ მშობლებს შორის შეთანხმების მიღწევაზე. მნიშვნელოვანია, რომ მიღებული გადაწყვეტილებები არ ზღუდავდეს ბავშვის ემოციურ უსაფრთხოებასა და ორივე მშობელთან ურთიერთობის შენარჩუნების შესაძლებლობას (United Nations, 1989). ამ კონტექსტში მედიატორის როლი არის არა ბავშვის სახელით გადაწყვეტილებების მიღება, არამედ ისეთი პროცესის უზრუნველყოფა, რომელიც ბავშვის ინტერესებს ნათლად აერთიანებს მშობლების შეთანხმებაში.

ამრიგად, მედიაცია და მშობელთა თანამშრომლობა წარმოადგენს ურთიერთდამოკიდებულ მექანიზმებს ოჯახური კონფლიქტების კონსტრუქციული მართვისთვის. მათი ეფექტიანი გამოყენება ხელს უწყობს კონფლიქტის დეესკალაციას, ამცირებს ბავშვის ფსიქოსოციალურ რისკებს და ქმნის პირობებს ბავშვის უფლებების განხორციელებისთვის, ოჯახური ცვლილებების პირობებშიც. სწორედ ამიტომ, ოჯახური კონფლიქტების მართვის თანამედროვე მიდგომები სულ უფრო მეტად არის ორიენტირებული არა მხოლოდ კონფლიქტის ფორმალურ დასრულებაზე, არამედ მშობელთა თანამშრომლობის შენარჩუნებასა და გაძლიერებაზე, როგორც ბავშვის კეთილდღეობის დაცვის ცენტრალურ მექანიზმზე.

7.4. ოჯახური კონფლიქტების პრევენცია და მხარდამჭერი მექანიზმები

პროფესიული ჩარევა ოჯახური კონფლიქტის პრევენციასა და მართვაში: ფსიქოლოგი, სოციალური მუშაკი, მედიატორი და მულტი-დისციპლინური მიდგომა

ოჯახური კონფლიქტების ეფექტური მართვა არ შემოიფარგლება მხოლოდ უკვე არსებული დაპირისპირების გადაწყვეტით. ის მოიცავს პრევენციულ და მხარდამჭერ ღონისძიებებს, რომლებიც მიმართულია კონფლიქტის ესკალაციის თავიდან აცილებისა და მისი ნეგატიური ზემოქმედების შემცირებისკენ. ოჯახურ კონტექსტში ეს განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია, რადგან კონფლიქტის ინტენსივობა და ხასიათი პირ-

დაპირ აისახება ბავშვის ემოციურ უსაფრთხოებაზე, ფსიქოლოგიურ კეთილდღეობასა და მის ფსიქოსოციალურ განვითარებაზე.

ოჯახური კონფლიქტების პრევენცია განიხილება სამ ურთიერთდაკავშირებულ დონეზე.

პირველი დონის პრევენცია მიმართულია კონფლიქტების განვითარების თავიდან აცილებაზე და მოიცავს მშობელთა განათლებას ეფექტიანი კომუნიკაციის, ზრდასრულთა ემოციური რეაქციების რეგულირებისა და კონფლიქტის კონსტრუქციული მართვის საკითხებში. ფსიქოსაგანმანათლებლო პროგრამები, რომლებიც ფოკუსირებულია აღზრდის უნარების, სტრესის მართვისა და ურთიერთპატივისცემის განვითარებაზე, ამცირებენ კონფლიქტის ინტენსივობას და ხელს უწყობს ოჯახური ურთიერთობების სტაბილურობას, რაც დადებითად აისახება ბავშვის კეთილდღეობაზე (Sandler et al., 2020).

მეორე დონის პრევენცია მიზნად ისახავს იმ ოჯახების მხარდაჭერას, სადაც კონფლიქტი უკვე იკვეთება, თუმცა ჯერ არ მიუღია ქრონიკული ან დესტრუქციული ხასიათი. ამ დონეზე განსაკუთრებულ როლს ასრულებს პროფესიული ჩარევა, მათ შორის ფსიქოლოგიური კონსულტაცია, მოკლევადიანი თერაპიული ჩარევები (კონკრეტულ პრობლემაზე ორიენტირებული თერაპიული მუშაობა) და მედიაცია, როგორც კონფლიქტის დეესკალაციისა და კომუნიკაციის აღდგენის პროცესი (Emery, 2012; Moore, 2014). აღნიშნული ჩარევები ხელს უწყობს მშობელთა თანამშრომლობის გაძლიერებას და ამცირებს კონფლიქტის განმეორების რისკს, რაც ბავშვისთვის უფრო სტაბილური და უსაფრთხო გარემოს ჩამოყალიბებას უწყობს ხელს.

მესამე დონის პრევენცია მიმართულია უკვე მწვავე ან ხანგრძლივი კონფლიქტების შედეგების შემცირებისკენ და გულისხმობს იმ ეტაპზე განხორციელებულ ინტენსიურ პროფესიულ ჩარევას (მათ შორის ოჯახურ თერაპიას, სოციალურ მუშაობასა და მულტიდისციპლინურ პროფესიულ მხარდაჭერას), როდესაც კონფლიქტმა უკვე მნიშვნელოვნად დააზიანა ოჯახის ფუნქციონირება ან ბავშვის კეთილდღეობა. ასეთ შემთხვევებში განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა ბავშვის ემოციური უსაფრთხოების აღდგენას, ბავშვის განვითარებისთვის არსებული რისკების შემცირებასა და მისი უფლებების დაცვას, განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც ოჯახური კონფლიქტი უკავშირდება განქორწინებას, პარტნიორული ურთიერთობის შეწყვეტას ან ძალადობის შემთხვევებს.

პრევენციული და მხარდამჭერი სტრატეგიების ეფექტიანობა მნიშვნელოვნად არის დამოკიდებული მშობელთა თანამშრომლობის ხარის-

მარეხ დევიძე, ბავშვის უფლებები ოჯახში

ხზე. ბავშვის საუკეთესო ინტერესის პრინციპი მოითხოვს, რომ მშობლებს შორის არსებული უთანხმოება არ გადაიზარდოს ბავშვის უფლებების დარღვევაში და არ დააზიანოს მისი ემოციური უსაფრთხოება. კვლევები მიუთითებს, რომ თანამიმდევრული აღზრდის პრაქტიკა და მშობლებს შორის თუნდაც მინიმალური, მაგრამ სტაბილური თანამშრომლობა მნიშვნელოვნად ამცირებს ოჯახური კონფლიქტის ნეგატიურ გავლენას ბავშვზე, განსაკუთრებით განქორწინების ან პარტნიორული ურთიერთობის შეწყვეტის პირობებში (Emery, 2011; Emery, 2012).

ოჯახური კონფლიქტების პრევენციის და მხარდაჭერის პროცესში გადამწყვეტია, რომ ყველა ჩარევა შეფასდეს ბავშვის საუკეთესო ინტერესის პრინციპის გათვალისწინებით. პრაქტიკაში ეს ნიშნავს, რომ ნებისმიერი პრევენციული ან მხარდამჭერი მექანიზმი – იქნება ეს განათლება, კონსულტაცია, მედიაცია თუ თერაპიული ჩარევა – უნდა შეფასდეს მისი გავლენის მიხედვით ბავშვის ემოციურ უსაფრთხოებასა და სტაბილურობაზე (United Nations, 1989).

ქვემოთ წარმოდგენილი ცხრილი აჯამებს ოჯახური კონფლიქტების პრევენციის პირველადი, მეორადი და მესამეული დონეების ძირითად განსხვავებებს ჩარევის ეტაპების, მიზნებისა და ბავშვის პერსპექტივის მიხედვით.

ოჯახური კონფლიქტების პრევენციის დონეები (შედარებითი ცხრილი)

პრევენციის დონე	ჩარევის ეტაპი	ძირითადი მიზანი	ჩარევის ძირითადი ფორმები	ბავშვის პერსპექტივა
პირველი დონის პრევენცია	კონფლიქტის წარმოშობამდე ან ადრეულ ეტაპზე	კონფლიქტის წარმოშობისა და ესკალაციის თავიდან აცილება	მშობელთა განათლება, ჯანსაღი კომუნიკაციის განვითარება, ზრდასრულთა ემოციური რეგულაციის გაძლიერება, კონფლიქტის კონსტრუქციული მართვის უნარების ჩამოყალიბება	ბავშვის ემოციური უსაფრთხოების დაცვა და სტაბილური ოჯახური გარემოს მხარდაჭერა
მეორე დონის პრევენცია	კონფლიქტის გამოვლენისას, სანამ ის გრძელვადიან ან მწვავე ხასიათს მიიღებს	კონფლიქტის დეესკალაცია და ურთიერთობების სტაბილიზაცია	ფსიქოლოგიური კონსულტაცია, მოკლევადიანი თერაპიული ჩარევები, მედიაცია	კონფლიქტის ნეგატიური ზემოქმედების შემცირება ბავშვის ემოციურ უსაფრთხოებაზე

მესამე დონის პრევენცია	მწვავე ან ხანგრძლივი კონფლიქტის პირობებში	ზიანის შემცირება, ოჯახის ფუნქციონირების აღდგენა და სტაბილიზაცია	ინტენსიური პროფესიული ჩარევა (მათ შორის ოჯახური თერაპია, სოციალური მუშაობა და მულტიდისციპლინური მხარდაჭერა)	ბავშვის ემოციური უსაფრთხოების აღდგენა და უფლებების დაცვა კრიზისულ პირობებში
------------------------	---	---	---	---

ამრიგად, ოჯახური კონფლიქტების პრევენცია და მხარდამჭერი სტრატეგიები, მათ შორის, პროფესიული და მულტიდისციპლინური ჩარევა, მნიშვნელოვან როლს ასრულებს ოჯახის კეთილდღეობის უზრუნველყოფასა და ბავშვის უფლებების დაცვაში. დროული, კოორდინირებული და ბავშვის საჭიროებებზე ორიენტირებული ჩარევა ხელს უწყობს უფრო მდგრადი და უსაფრთხო ოჯახური გარემოს ჩამოყალიბებას, რომელიც მხარს უჭერს ბავშვის განვითარებას და ამცირებს ოჯახური კონფლიქტის გრძელვადიან ფსიქოსოციალურ ზიანს.

7.5. სახელმწიფოსა და ინსტიტუციური სისტემების როლი ოჯახურ კონფლიქტში

ოჯახური კონფლიქტების მართვა და მათი ნეგატიური შედეგების პრევენცია არ შეიძლება განიხილებოდეს მხოლოდ ოჯახის შიდა პასუხისმგებლობის ფარგლებში. იმ შემთხვევაში, როდესაც კონფლიქტი იღებს ქრონიკულ, მაღალი ინტენსივობის ან ძალადობრივ ხასიათს, მნიშვნელოვნად იზრდება სახელმწიფოსა და სხვადასხვა ინსტიტუციური სისტემის როლი. აღნიშნული სისტემები ვალდებული არიან, უზრუნველყონ ბავშვის უფლებების დაცვა, მისი ემოციური უსაფრთხოება და განვითარებისთვის აუცილებელი პირობები. ამ კონტექსტში სახელმწიფო აყალიბებს სამართლებრივ, სოციალურ და პროფესიულ ჩარჩოებს, რომლებიც მიზნად ისახავს ოჯახური კონფლიქტების მართვასა და ბავშვის დაცვის უზრუნველყოფას.

ბავშვის უფლებებზე დაფუძნებული მიდგომა სახელმწიფოს ავალდებულებს, კონფლიქტურ ოჯახურ სიტუაციებში უპირველესად გაითვალისწინოს ბავშვის საუკეთესო ინტერესის პრინციპი. ეს გულისხმობს არა მხოლოდ რეაგირებას უკვე არსებული ზიანის შემთხვევაში, არამედ პრევენციული მექანიზმების განვითარებას, ბავშვის კეთილდღეობისთვის არსებული რისკების ადრეულ გამოვლენას და მხარდაჭერის ხელმისაწვდომობას. ბავშვის უფლებათა საერთაშორისო სტანდარტები სახელმწიფოებს ავალდებულებს, უზრუნველყონ ბავშვთა დაცვა ძალადო-

მარეს დევიძე, ბავშვის უფლებები ოჯახში

ბისგან, უგულებელყოფისა და ემოციური ზიანისგან, მათ შორის, იმ შემთხვევებში, როდესაც საფრთხე ოჯახური კონფლიქტის შედეგად ჩნდება (United Nations, 1989).

ინსტიტუციური სისტემების ფარგლებში ოჯახურ კონფლიქტებზე რეაგირებაში ჩართულია სოციალური მომსახურება, ბავშვთა დაცვის მექანიზმები, საგანმანათლებლო დაწესებულებები, ჯანდაცვის სისტემა, აგრეთვე სასამართლო და სამართლებრივი ინსტიტუტები. სოციალური მუშაკები ხშირად წარმოადგენენ პირველ პროფესიულ რგოლს, რომელიც კონფლიქტურ ოჯახურ გარემოში ბავშვის საჭიროებებს აფასებს, არსებულ რისკებს ამოიცნობს და შესაბამის მხარდაჭერას კოორდინაციას უწევს. საგანმანათლებლო და ჯანდაცვის სისტემები მნიშვნელოვან როლს ასრულებენ ოჯახური კონფლიქტით განპირობებული რისკების ადრეულ გამოვლენაში, რადგან სწორედ ამ სივრცეებში ხშირად ვლინდება ბავშვის ემოციური და ქცევითი ცვლილებები, რომლებიც ოჯახური კონფლიქტის შედეგად ყალიბდება.

სასამართლო და სამართლებრივი ინსტიტუტები განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი ხდება იმ შემთხვევებში, როდესაც ოჯახური კონფლიქტი უკავშირდება განქორწინებას, მეურვეობის საკითხებს ან ძალადობის რისკს. ასეთ პროცესებში სახელმწიფოს პასუხისმგებლობაა, უზრუნველყოს ისეთი გადაწყვეტილებების მიღება, რომლებიც არ ამძიმებს ბავშვის ფსიქოლოგიურ მდგომარეობას, არ აღრმავებს ლოიალობის კონფლიქტს და არ აქცევს ბავშვს მშობლებს შორის დაპირისპირების ინსტრუმენტად. ბავშვის ინტერესებზე ორიენტირებული სამართლებრივი პრაქტიკა გულისხმობს მრავალპროფილური პროფესიული შეფასებების გამოყენებას, ბავშვის მოსმენის უსაფრთხო და ასაკის შესაბამის ფორმებს, აგრეთვე, მულტიდისციპლინურ თანამშრომლობას.

ინსტიტუციური რეაგირების ეფექტიანობა, მნიშვნელოვანწილად, არის დამოკიდებული მულტიდისციპლინურ კოორდინაციაზე. ფსიქოლოგების, სოციალური მუშაკების, მედიატორების, პედაგოგებისა და სამართლებრივი სპეციალისტების თანამშრომლობა უზრუნველყოფს ისეთი ინტეგრირებული მიდგომის ჩამოყალიბებას, რომელიც ოჯახურ კონფლიქტს განიხილავს არა მხოლოდ სამართლებრივ ან ინდივიდუალურ, არამედ ფსიქოსოციალურ კონტექსტშიც. ამგვარი მიდგომა ამცირებს ფრაგმენტულ ჩარევას, უზრუნველყოფს მხარდაჭერის უფრო თანამიმდევრულ პროცესს და ხელს უწყობს ბავშვის უსაფრთხოებისა და კეთილდღეობის გრძელვადიან დაცვას.

ამრიგად, სახელმწიფოსა და ინსტიტუციური სისტემების როლი ოჯახურ კონფლიქტში არ შემოიფარგლება მხოლოდ რეაგირებაზე და-

ფუძნებული ჩარევით, არამედ მოიცავს პრევენციულ საქმიანობას, რისკების ადრეულ გამოვლენას, მხარდაჭერის სერვისების კოორდინაციასა და ბავშვის უფლებების სისტემურ დაცვას. ეფექტიანი ინსტიტუციური სისტემები შესაძლებელს ხდის ოჯახური კონფლიქტების მართვას ისე, რომ შემცირდეს ბავშვისთვის ფსიქოსოციალური ზიანის რისკი და უზრუნველყოფილ იქნეს ბავშვის განვითარება უსაფრთხო და სტაბილურ ოჯახურ გარემოში.

7.6. მეშვიდე თავის შეჯამება

მე-7 თავში გაანალიზებულია ოჯახური კონფლიქტების მართვისა და გადაჭრის ძირითადი თეორიული და პრაქტიკული მიდგომები, ბავშვის უფლებებზე დაფუძნებული პერსპექტივიდან. კონფლიქტის მართვა წარმოდგენილია როგორც მრავალგანზომილებიანი პროცესი, რომელიც მოიცავს ესკალაციისა და დეესკალაციის ეტაპებს და მნიშვნელოვნად განსაზღვრავს მის გავლენას ბავშვის ემოციურ უსაფრთხოებასა და ფსიქოლოგიურ კეთილდღეობაზე. გამოიკვეთა, რომ კონფლიქტის არსებობა, თავისთავად, არ წარმოადგენს ბავშვისთვის რისკს. გადამწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭება მის ინტენსივობას, მიმდინარეობის ფორმასა და მართვის ხარისხს.

ამავე თავში განსაკუთრებული ყურადღება დაეთმო მედიაციას, როგორც ოჯახური კონფლიქტების კონსტრუქციული მართვის ერთ-ერთ ეფექტიან ფორმას, რომელიც ხელს უწყობს მხარეებს შორის კომუნიკაციის აღდგენას, კონფლიქტის დეესკალაციასა და მშობელთა თანამშრომლობის გაძლიერებას. ხაზგასმულია, რომ მედიაციის ეფექტიანობა მნიშვნელოვნად იზრდება იმ შემთხვევაში, როდესაც პროცესში სისტემურად არის ინტეგრირებული ბავშვის საუკეთესო ინტერესის გათვალისწინება და მიღებული გადაწყვეტილებები ფასდება იმ გავლენის მიხედვით, რომელსაც ისინი ახდენენ ბავშვის ემოციურ უსაფრთხოებასა და ფსიქოსოციალური განვითარების საჭიროებებზე.

ასევე, გაანალიზებულია ოჯახური კონფლიქტების პრევენციისა და მხარდაჭერი სტრატეგიების როლი, რომლებიც მოიცავს პირველ, მეორე და მესამე დონის პრევენციას. გამოკვეთილია მშობელთა განათლების, ფსიქოსაგანმანათლებლო პროგრამების, საკონსულტაციო მხარდაჭერისა და მულტიდისციპლინური პროფესიული ჩარევების მნიშვნელობა კონფლიქტის ესკალაციის თავიდან აცილებისა და მისი ნეგატიური შედეგების შემცირების პროცესში. განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა მშობელთა თანამშრომლობის ხარისხს, როგორც ბავშვის უფლებების დაცვისა და ემოციური უსაფრთხოების ერთ-ერთ განმსაზღვრელ ფაქტორს.

მარეს დევიძე, ბავშვის უფლებები ოჯახში

საბოლოოდ, მეშვიდე თავში მოცემულია, რომ ოჯახური კონფლიქტების მართვა არ უნდა განიხილებოდეს მხოლოდ პრობლემის მოკლევადიან გადაწყვეტად, არამედ უნდა აღიქმებოდეს როგორც გრძელვადიანი პროცესი, რომელიც, უპირველესად, მოითხოვს ბავშვის საუკეთესო ინტერესის გათვალისწინებას, მშობელთა პასუხისმგებლობის გააზრებასა და პროფესიული მხარდაჭერის სისტემების კოორდინირებულ ფუნქციონირებას. ამგვარი მიდგომა უზრუნველყოფს ბავშვის უფლებების დაცვას და ხელს უწყობს ოჯახური კეთილდღეობის განმტკიცებას.

7.7. ძირითადი კითხვები, სავარჯიშოები და პრაქტიკული დავალებები

ქვემოთ წარმოდგენილი კითხვები და დავალებები მიზნად ისახავს სტუდენტებში ოჯახური კონფლიქტების მართვის პროცესების კრიტიკული გააზრების, თეორიული ცოდნის პრაქტიკულ ანალიზში გამოყენებისა და ბავშვის უფლებებზე დაფუძნებული შეფასების უნარების განვითარებას.

საკვანძო კითხვები

1. რას გულისხმობს ოჯახური კონფლიქტების მართვა და როგორ განსხვავდება ის მათი თავიდან აცილებისაგან?
2. რატომ არის ოჯახური კონფლიქტების მართვის ეფექტიანობა და თანამიმდევრულობა გადამწყვეტი ბავშვის ემოციური უსაფრთხოებისა და ფსიქოლოგიური კეთილდღეობისთვის?
3. რა ძირითადი ნიშნებით ხასიათდება კონფლიქტის ესკალაცია და დეესკალაცია ოჯახურ კონტექსტში და როგორ აისახება თითოეული მათგანი ბავშვის ემოციურ და ფსიქოსოციალურ განვითარებაზე?
4. რა როლი აქვს მედიაციას ოჯახური კონფლიქტების მართვაში და რა პირობებში შეიძლება ჩაითვალოს იგი ეფექტურ და ბავშვის ინტერესებზე ორიენტირებულ ჩარევად?
5. რატომ შეიძლება ჩაითვალოს მშობელთა თანამშრომლობა ბავშვის საუკეთესო ინტერესის პრინციპის პრაქტიკულ განხორციელებად ოჯახური კონფლიქტების დროს?

სავარჯიშოები და პრაქტიკული დავალებები

6. ანალიტიკური სავარჯიშო

აღწერეთ ოჯახური კონფლიქტის კონკრეტული მაგალითი (რეალური ან წარმოსახვითი) და გააანალიზეთ შემდეგი ასპექტები:

- კონფლიქტის შესაძლო მიზეზები და მიმდინარეობა;

- კონფლიქტის ესკალაციის ნიშნები და ბავშვისთვის არსებული რისკები;
- კონფლიქტის დეესკალაციის სტრატეგიები, რომლებიც შეიძლება გამოყენებულ იქნეს მოცემულ სიტუაციაში;
- როგორ შეიძლება ბავშვის საუკეთესო ინტერესის პრინციპის ინტეგრირება კონფლიქტის მართვის პროცესში.

7. დისკუსიური დავალება

იმსჯელეთ, შეიძლება თუ არა ოჯახური კონფლიქტი იქცეს ბავშვის ფსიქოსოციალური განვითარების რესურსად და რა პირობებია აუცილებელი იმისთვის, რომ კონფლიქტის მართვა იყოს კონსტრუქციული, მხარდამჭერი და არა დამაზიანებელი.

** დავალებები შეიძლება შესრულდეს ინდივიდუალურად ან ჯგუფური დისკუსიის ფორმატში, კურსის თეორიულ მასალაზე დაყრდნობით.*

თავი 8

თეორიული ცოდნის პრაქტიკაში გამოყენება: შემთხვევების ანალიზი

8.1. შესავალი

თეორიული ცოდნის პრაქტიკაში გამოყენება წარმოადგენს მაგისტრატურის საფეხურზე სწავლების ერთ-ერთ ცენტრალურ ამოცანას, განსაკუთრებით იმ დარგებში, რომლებიც ეხება ადამიანის უფლებებს, ოჯახურ ურთიერთობებსა და ფსიქოსოციალურ რისკებს. ბავშვის უფლებების, ოჯახური ურთიერთობების, ტრავმისა და კონფლიქტის თეორიები პრაქტიკულ ღირებულებას იძენენ მაშინ, როდესაც ისინი გამოიყენება რეალური ან რეალობასთან მიახლოებული შემთხვევების მრავალფაქტორულ ანალიზში. ასეთ კონტექსტში შემთხვევების ანალიზზე დაფუძნებული სწავლება წარმოადგენს ეფექტურ მეთოდს, რომელიც აკავშირებს თეორიულ ცოდნას პროფესიული საქმიანობის რეალურ კონტექსტთან და ხელს უწყობს ანალიტიკური აზროვნების განვითარებას (Yin, 2018).

შემთხვევების ანალიზი სტუდენტებს საშუალებას აძლევს, გააანალიზონ რთული და მრავალფაქტორული ოჯახური სიტუაციები, შეაფასონ მდგომარეობა ბავშვის უფლებების გათვალისწინებით და იმსჯელონ შესაძლო პროფესიულ ჩარევებზე. შემთხვევების განხილვის პროცესში განსაკუთრებული ყურადღება ექცევა ბავშვის საუკეთესო ინტერესის პრინციპის პრაქტიკულ გამოყენებას, კონფლიქტის დინამიკის გააზრებასა და გადაწყვეტილებების შესაძლო შედეგების წინასწარ შეფასებას, ბავშვის ემოციური უსაფრთხოებისა და განვითარების საჭიროებების ჭრილში.

წინამდებარე თავი მიზნად ისახავს სტუდენტების მიერ ოჯახური კონფლიქტის თეორიებისა და ბავშვის უფლებების კონცეფციის პრაქტიკაში გამოყენების უნარების განვითარებას ოჯახურ კონტექსტში არსებული შემთხვევების მრავალფაქტორული და სისტემური განხილვის გზით. აქცენტი კეთდება ინტერდისციპლინურ მიდგომაზე, რომელიც აერთიანებს ფსიქოლოგიურ, სოციალურ, სამართლებრივ და ეთიკურ ასპექტებს და ასახავს პროფესიული პრაქტიკის რეალურ სირთულეებს. ამგვარი მიდგომა ხელს უწყობს ცოდნის ინტეგრაციას, პროფესიული პასუხისმგებლობისა და ეთიკური მგრძნობელობის განმტკიცებას, ასევე, დამოუკიდებელი გადაწყვეტილებების მიღების უნარის ფორმირებას.

8.2. თეორიიდან პრაქტიკამდე: შემთხვევის ანალიზის როლი პროფესიულ მომზადებაში

თეორიული ცოდნის პრაქტიკაში გამოყენება წარმოადგენს მაგისტრატურის საფეხურზე სწავლების ერთ-ერთ მთავარ ამოცანას, განსაკუთრებით იმ დარგებში, რომლებიც დაკავშირებულია ადამიანის უფლებებთან, ოჯახურ ურთიერთობებთან, ტრავმასა და კონფლიქტის საკითხებთან. აღნიშნულ სფეროებში პროფესიული საქმიანობა მოითხოვს არა მხოლოდ თეორიული ცნებების ცოდნას, არამედ მათ რეალურ სოციალურ კონტექსტში გამოყენებისა და შეფასების უნარს. ამ კონტექსტში განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება შემთხვევის ანალიზს, როგორც თეორიისა და პრაქტიკის დამაკავშირებელ ინსტრუმენტს, რომელიც სტუდენტებს აძლევს შესაძლებლობას, აკადემიური ცოდნა რეალურ პროფესიულ საქმიანობაში გამოიყენონ (Yin, 2018).

შემთხვევის ანალიზი სტუდენტებს საშუალებას აძლევს, თეორიული ცოდნა გამოიყენონ კონკრეტული ოჯახური სიტუაციების ანალიზისთვის, გამოავლინონ ბავშვის განვითარების რისკები და რესურსები, შეაფასონ ბავშვის მდგომარეობა და პროფესიული ჩარევის შესაძლო შედეგები. ასეთი მიდგომა ხელს უწყობს აბსტრაქტული ცნებების რეალურ კონტექსტთან დაკავშირებას და ავითარებს პროფესიულ აზროვნებას, რომელიც აუცილებელია რთულ და ეთიკურად მგრძნობიარე შემთხვევებთან მუშაობისას, განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც საქმე ეხება ბავშვის უფლებებისა და კეთილდღეობის დაცვას.

პროფესიული მომზადების პროცესში შემთხვევის ანალიზი ასრულებს რამდენიმე ურთიერთდაკავშირებულ ფუნქციას. ერთი მხრივ, ის ხელს უწყობს თეორიული ცოდნის ინტეგრირებასა და პრაქტიკულ სიტუაციებში გამოყენებას, მეორე მხრივ, ხელს უწყობს ანალიტიკური, კრიტიკული და რეფლექსიური უნარების ჩამოყალიბებას, რომლებიც აუცილებელია დასაბუთებული პროფესიული გადაწყვეტილებების მიღებისას. გარდა ამისა, შემთხვევის ანალიზი ქმნის სივრცეს ეთიკური დილემების განხილვისა და პროფესიული პასუხისმგებლობის გააზრებისთვის, რადგან სტუდენტები სწავლობენ გადაწყვეტილებების შეფასებას არა მხოლოდ მათი ეფექტიანობის, არამედ ბავშვის ემოციურ უსაფრთხოებასა და განვითარების საჭიროებებზე მათი შესაძლო ზემოქმედების თვალსაზრისითაც.

ბავშვის უფლებებზე დაფუძნებული პროფესიული მიდგომა განსაკუთრებით ეყრდნობა შემთხვევის ანალიზს, ვინაიდან ბავშვის მდგომარეობის შეფასება ვერ შემოიფარგლება მხოლოდ ერთი ფაქტორით. ოჯახური კონფლიქტი, ტრავმა ან აღზრდის პროცესში არსებული პრობ-

ლემები ხშირად ერთდროულად მოიცავს ფსიქოლოგიურ, სოციალურ და სამართლებრივ ასპექტებს. შესაბამისად, თეორიიდან პრაქტიკამდე გადასვლა არ გულისხმობს თეორიის მექანიკურ გამოყენებას, არამედ მოითხოვს დასაბუთებულ განმარტებას, რომელიც ითვალისწინებს ბავშვის საუკეთესო ინტერესის პრინციპს, კონკრეტულ გარემოებებსა და განვითარების ასაკობრივ თავისებურებებს.

ამრიგად, შემთხვევის ანალიზი პროფესიულ მომზადებაში წარმოადგენს მნიშვნელოვან პედაგოგიურ და პრაქტიკულ ინსტრუმენტს, რომელიც ამზადებს სტუდენტებს რეალურ პროფესიულ საქმიანობაში დასაბუთებული გადაწყვეტილებების მისაღებად. შემთხვევის ანალიზი ქმნის საფუძველს თეორიული ცოდნის აქტიური გამოყენებისთვის და ხელს უწყობს იმ კომპეტენციების განვითარებას, რომლებიც აუცილებელია ოჯახურ შემთხვევებზე მუშაობისას ბავშვის უფლებებისა და კეთილდღეობის ეფექტური დაცვისთვის.

8.3. შემთხვევის ანალიზი, როგორც კვლევითი და სასწავლო მეთოდი

სოციალურ მეცნიერებებში შემთხვევის ანალიზი ფართოდ გამოყენებულ მეთოდს წარმოადგენს. შემთხვევის ანალიზზე დაფუძნებული მიდგომა საშუალებას იძლევა, თეორიული კონცეფციები განიხილოდეს კონკრეტული სოციალური ან ოჯახური კონტექსტის ფარგლებში, რაც განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ბავშვის უფლებებთან, ოჯახურ კონფლიქტებსა და ტრავმასთან დაკავშირებული საკითხების შესწავლისას.

როგორც კვლევითი მეთოდი, შემთხვევის ანალიზი გულისხმობს კონკრეტული შემთხვევის სიღრმისეულ და კონტექსტზე ორიენტირებულ შესწავლას. მეთოდი შესაძლებელს ხდის, რომ რთული და მრავალფაქტორული პროცესების ანალიზით გამოიკვეთოს მიზეზშედეგობრივი კავშირები და შეფასდეს სოციალური რეალობის დინამიკა. ამ თვალსაზრისით, შემთხვევის ანალიზი განსაკუთრებით ეფექტურია იმ ფენომენების კვლევისათვის, რომლებიც ვერ აიხსნება ერთ ფაქტორზე დამყარებული ან ზედმეტად გამარტივებული მოდელებით და საჭიროებს მრავალმხრივ კონტექსტუალურ განხილვასა თუ გააზრებას (Yin, 2018).

როგორც სასწავლო მეთოდი, შემთხვევის ანალიზი ემსახურება სტუდენტებში ანალიტიკური, კრიტიკული და რეფლექსიური აზროვნების ჩამოყალიბებას. ეს მეთოდი სტუდენტებს შესაძლებლობას აძლევს, დამოუკიდებლად განსაზღვრონ პრობლემა, შეარჩიონ შესაბამისი თეორიული მიდგომები, შეაფასონ ბავშვის მდგომარეობა, განიხილონ პროფესიული ჩარევის შესაძლო ალტერნატივები, გამოიყენონ პროფესიული მსჯელო-

ბა და მიიღონ რეალურ პრაქტიკასთან მაქსიმალურად მიახლოებული გადაწყვეტილებები.

ბავშვის უფლებებზე დაფუძნებული სწავლების კონტექსტში შემთხვევის ანალიზს განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს, რადგან ის მოითხოვს არა მხოლოდ ფაქტების აღწერას, არამედ ნორმატიული და ეთიკური ჩარჩოების გააზრებულ გამოყენებას. ამ პროცესში სტუდენტები სწავლობენ შემთხვევის შეფასებას ბავშვის საუკეთესო ინტერესის პრინციპის გათვალისწინებით, უფლებების შესაძლო დარღვევის რისკების ამოცნობასა და თეორიული ცოდნის დაკავშირებას პროფესიულ პასუხისმგებლობასა და პრაქტიკულ გადაწყვეტილებებთან.

ამრიგად, შემთხვევის ანალიზი წარმოადგენს კვლევით და სასწავლო მეთოდს, რომელიც ორგანულად აერთიანებს თეორიასა და პრაქტიკას. მისი გამოყენება პროფესიულ მომზადებაში ქმნის საფუძველს იმ კომპეტენციების ჩამოყალიბებისთვის, რომლებიც აუცილებელია ოჯახურ შემთხვევებზე მუშაობისას ბავშვის უფლებებისა და კეთილდღეობის ეფექტური დაცვისთვის.

8.4. ინტერდისციპლინური მიდგომა ოჯახურ შემთხვევებზე მუშაობისას

ბავშვის უფლებების ოჯახურ კონტექსტში შესწავლა და შეფასება მოითხოვს ინტერდისციპლინურ მიდგომას, რომელიც პრაქტიკაში ეფუძნება სხვადასხვა დისციპლინის ერთობლივ გამოყენებას და აერთიანებს ფსიქოლოგიურ, სოციალურ, სამართლებრივ და კონფლიქტოლოგიურ პერსპექტივებს. მხოლოდ ერთ დისციპლინაზე დაფუძნებული ანალიზი ხშირად არასაკმარისია რთული ოჯახური შემთხვევების სრულფასოვანი შეფასებისთვის, განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც საქმე ეხება ბავშვის კეთილდღეობას, ემოციურ უსაფრთხოებასა და უფლებების დაცვას.

ინტერდისციპლინური მიდგომა უზრუნველყოფს, ერთდროულად შეფასდეს ბავშვის ფსიქოლოგიური მდგომარეობა, ოჯახური ურთიერთობების დინამიკა, სოციალური გარემო და სამართლებრივი ჩარჩოები, რომლებიც განსაზღვრავს ბავშვის უფლებებსა და დაცვის მექანიზმებს. აღნიშნული მიდგომა ეფუძნება ბავშვის განვითარების ეკოლოგიურ ხედვას, რომლის მიხედვითაც, ბავშვის გამოცდილება ყალიბდება ურთიერთდაკავშირებული ინდივიდუალური, ოჯახური და სოციალური სისტემების ურთიერთქმედების შედეგად (Bronfenbrenner, 1979). ამგვარი ხედვა საშუალებას იძლევა, ბავშვის მდგომარეობა განიხილებოდეს არა იზოლირებულად, არამედ ფართო კონტექსტში, რომელიც მოიცავს მის ყოველდღიურ გარემოსა და სოციალურ ურთიერთობებს.

მარეს დევიძე, ბავშვის უფლებები ოჯახში

ინტერდისციპლინური მიდგომის გამოყენება განსაკუთრებულად მნიშვნელოვანია იმ პროფესიული სფეროებისთვის, რომლებიც მუშაობენ ოჯახურ კონფლიქტებთან, ძალადობის რისკებსა და ბავშვის ფსიქო-სოციალურ კეთილდღეობასთან. მაგალითად, ფსიქოლოგიური ანალიზი ავლენს ბავშვის ემოციურ მდგომარეობას, სტრესის დონესა და განვითარების რისკებს. სოციალური პერსპექტივა ყურადღებას ამახვილებს ოჯახის ფუნქციონირებაზე, რესურსებსა და სოციალურ მხარდაჭერაზე. სამართლებრივი ჩარჩო განსაზღვრავს ბავშვის უფლებებს, პასუხისმგებლობებსა და დაცვის ფორმალურ მექანიზმებს, ხოლო კონფლიქტოლოგიური მიდგომა შესაძლებელს ხდის კონფლიქტის დინამიკის, გამწვავების საფრთხეებისა და მართვის სტრატეგიების შეფასებას.

აღნიშნული დისციპლინების ინტეგრირება ქმნის პროფესიულ ანალიტიკურ ჩარჩოს, რომლის ფარგლებში ოჯახური შემთხვევების შეფასება ხორციელდება ბავშვის საუკეთესო ინტერესის პრინციპის საფუძველზე. ინტერდისციპლინური მიდგომა ამცირებს ფრაგმენტული და არათანამიმდევრული ჩარევის შედეგად გამოწვეულ არაეფექტურობის რისკს და ხელს უწყობს გადაწყვეტილებების მიღებას, რომლებიც ერთდროულად ითვალისწინებს ბავშვის ემოციურ უსაფრთხოებას, ბავშვის განვითარების საჭიროებებსა და უფლებრივ დაცვას. ამგვარი მიდგომა სრულ შესაბამისობაშია ბავშვის უფლებებზე დაფუძნებულ საერთაშორისო სტანდარტებთან და წარმოადგენს ეფექტური პროფესიული პრაქტიკის ერთ-ერთ ძირითად წინაპირობას (United Nations, 1989).

8.5. შემთხვევის ანალიზი I: ოჯახური კონფლიქტი და ბავშვის ემოციური უსაფრთხოება

შემთხვევის აღწერა

ოჯახში ადგილი აქვს მშობლებს შორის ხანგრძლივ და განმეორებად კონფლიქტს, რომელიც ხშირად მიმდინარეობს ბავშვის თანდასწრებით. კონფლიქტები ხასიათდება მაღალი ემოციური ინტენსივობით, ურთიერთბრალდებებით და დეესკალაციის ეფექტური მექანიზმების არარსებობით. ასეთ გარემოში ბავშვი ავლენს შფოთვით რეაქციებს, უძილობას, გაღიზიანებასა და სასწავლო პროცესში ჩართულობის სიძნელეებს, რაც მიუთითებს მისი ფსიქოლოგიური დაუცველობის გაძლიერებასა და ემოციური უსაფრთხოების დარღვევაზე.

ანალიზი

აღნიშნული შემთხვევის ანალიზი შეიძლება განხილულ იქნეს ემოციური უსაფრთხოების თეორიის ფარგლებში, რომლის მიხედვითაც,

ბავშვის კეთილდღეობა მნიშვნელოვნად არის დამოკიდებული ოჯახურ ურთიერთობებში სტაბილურობისა და თანამიმდევრულობის განცდაზე (Cummings & Davies, 2010). მშობლებს შორის ხანგრძლივი და განმეორებადი კონფლიქტი არღვევს ბავშვის ემოციური უსაფრთხოების საფუძვლებს და აყალიბებს მუდმივი საფრთხის მოლოდინს, რაც იწვევს შფოთვით სიმპტომებს, ემოციური და ქცევითი თვითკონტროლის სირთულეებსა და სასკოლო ფუნქციონირების დაქვეითებას.

ემოციური უსაფრთხოების თეორიის თანახმად, განსაკუთრებით საზიანოა კონფლიქტი, რომელიც მიმდინარეობს ბავშვის თანდასწრებით და არ ხასიათდება დეესკალაციით ან კონსტრუქციული გადაწყვეტით. ასეთ პირობებში ბავშვი ვერ ახერხებს კონფლიქტის აღქმას, როგორც დროებით მოვლენას, და ოჯახურ გარემოს აღიქვამს არასტაბილურ და გაურკვეველ გარემოდ. შედეგად იზრდება ფსიქოსოციალური პრობლემების განვითარების რისკი, მათ შორის შფოთვის, ჰიპერვიგილანტობის (მუდმივი სიფრთხილისა და საფრთხის მოლოდინის მდგომარეობა) და ემოციური დისტრესის¹³ (Cummings & Davies, 2010).

ბავშვის უფლებები

მოცემულ შემთხვევაში იკვეთება ბავშვის უფლებების დარღვევის მნიშვნელოვანი რისკები. კერძოდ, საფრთხის ქვეშ დგება ბავშვის უფლება, უსაფრთხო და მხარდამჭერ გარემოში განვითარდეს და, ასევე, დაცული იყოს მისი ფსიქოლოგიური კეთილდღეობა. მშობლებს შორის კონფლიქტის მაღალი ინტენსივობითა და დარეგულირების გარეშე მიმდინარეობა ზღუდავს ბავშვის ემოციური უსაფრთხოების განცდას და ეწინააღმდეგება ბავშვის საუკეთესო ინტერესის პრინციპს (United Nations, 1989).

პროფესიული რეკომენდაციები

პროფესიული შეფასების თვალსაზრისით, მოცემული შემთხვევა მოითხოვს კონფლიქტის დეესკალაციაზე ორიენტირებულ ჩარევას და მშობლების მხარდამჭერას კონსტრუქციული კომუნიკაციის უნარების განვითარებაში. პარალელურად, აუცილებელია ბავშვის ემოციური მდგომარეობის მონიტორინგი და ისეთი მხარდამჭერი მექანიზმების გააქტიურება, რომლებიც აღადგენს ბავშვის უსაფრთხოების განცდას და ამცირებს ფსიქოსოციალური ზიანის რისკს. ინტერდისციპლინური

¹³ ემოციური დისტრესი გულისხმობს უარყოფით სტრესულ მდგომარეობას, რომელიც აღემატება ინდივიდის გამკლავების შესაძლებლობებს და ვლინდება ისეთი რეაქციებით, როგორიცაა შფოთვა, შიში, სევდა ან ტრავმასთან დაკავშირებული განცდები. იგი შეიძლება უარყოფითად აისახოს ყოველდღიურ ფუნქციონირებასა და ფსიქოფიზიკურ კეთილდღეობაზე.

მარეს დევიძე, ბავშვის უფლებები ოჯახში

მიდგომა – ფსიქოლოგიური, სოციალური და, საჭიროების შემთხვევაში, მედიაციური ჩარევის ინტეგრირება – შეესაბამება ბავშვის უფლებებზე დაფუძნებულ პრინციპებს და ქმნის საფუძველს ბავშვის გრძელვადიანი კეთილდღეობის უზრუნველყოფისთვის.

8.6. შემთხვევის ანალიზი II: პარენტიფიკაცია (parentification) და ბავშვის როლი ოჯახში

შემთხვევის აღწერა

ერთმშობლიან ოჯახში ბავშვი იღებს მშობლისთვის ემოციური მხარდაჭერის ფუნქციას და რეგულარულად ზრუნავს უმცროს და-ძმაზე. ბავშვი ხშირად მონაწილეობს გადაწყვეტილებების მიღებაში, რომლებიც სცდება მის ასაკობრივ შესაძლებლობებს და საკუთარ საჭიროებებს სისტემურად უგულებელყოფს ოჯახის ფუნქციონირების უზრუნველსაყოფად. აღნიშნული დინამიკა მიუთითებს ბავშვის როლის გადანაცვლებასა და ასაკობრივად შეუსაბამო პასუხისმგებლობების დაკისრებაზე.

ანალიზი

აღნიშნული შემთხვევა ასახავს პარენტიფიკაციის ფენომენს, რომელიც გულისხმობს პროცესს, როდესაც ბავშვი ასრულებს მშობლის ან მშობლების როლებსა და პასუხისმგებლობებს ემოციური ან ინსტრუმენტული ფორმით (Hooper et al., 2011). მოცემულ შემთხვევაში განსაკუთრებით თვალსაჩინოა ემოციური პარენტიფიკაცია, როდესაც ბავშვი ასრულებს მშობლის ემოციური მხარდაჭერის ფუნქციას.

მიუხედავად იმისა, რომ მოკლევადიან პერსპექტივაში პარენტიფიკაციამ, შესაძლოა, ხელი შეუწყოს ოჯახში არსებულ მოთხოვნებთან დროებით ადაპტაციას, პასუხისმგებლობისა და კომპეტენტურობის განცდის დროებით გაძლიერებას, გრძელვადიან პერსპექტივაში, ასეთი გამოცდილება დაკავშირებულია ბავშვის ემოციური რესურსების გადატვირთვის, დანაშაულის განცდის, თვითშეფასების პრობლემებისა და ინტერპერსონალურ ურთიერთობებში სირთულეების მომატებულ რისკთან (Hooper et al., 2011). ბავშვის განვითარების პროცესში ირღვევა ასაკობრივად შესაბამისი როლების საზღვრები, რაც ზღუდავს ემოციურ უსაფრთხოებას და ზრდის ფსიქოსოციალური სირთულეების განვითარების ალბათობას.

ბავშვის უფლებები

პარენტიფიკაციის პირობებში ილახება ბავშვის უფლება, იყოს ბავშვი და მიიღოს ასაკის შესაბამისი ზრუნვა და დაცვა. საფრთხის ქვეშ დგება, ასევე, ბავშვის განვითარების უფლება და მისი ფსიქოლოგიური

კეთილდღეობის დაცვა. ბავშვისთვის გადაჭარბებული პასუხისმგებლობის დაკისრება ეწინააღმდეგება ბავშვის საუკეთესო ინტერესის პრინციპს და წარმოადგენს ბავშვის უფლებების დარღვევის რისკს (United Nations, 1989).

პროფესიული რეკომენდაციები

მოცემული შემთხვევის ანალიზი აჩვენებს, რომ პროფესიული მუშაობის პროცესში კრიტიკულად მნიშვნელოვანია პარენტიფიკაციის დროული ამოცნობა და ოჯახის მხარდაჭერა ისეთი ჩარევებით (ინტერვენციებით), რომლებიც ამცირებენ ბავშვისთვის არაპროპორციულ პასუხისმგებლობას და აღადგენენ ასაკობრივად შესაბამის როლებს ოჯახურ სისტემაში. რეკომენდებულია ინტერდისციპლინური მიდგომა (ფსიქოლოგიური კონსულტაცია, სოციალური მხარდაჭერა, საჭიროების შემთხვევაში, მედიაცია), რომელიც მიზნად ისახავს მშობლის რესურსების გაძლიერებასა და ბავშვის ემოციური უსაფრთხოების აღდგენას.

8.7. პროფესიული ჩარევა და ეთიკური პასუხისმგებლობა ოჯახურ შემთხვევებში

ოჯახურ შემთხვევებზე მუშაობისას პროფესიული ჩარევა ვერ შემოიფარგლება მხოლოდ პრობლემის აღწერით ან რისკების იდენტიფიცირებით. სპეციალისტის საქმიანობა მოითხოვს მკაფიო ეთიკურ პოზიციას, რომელიც ეფუძნება ბავშვის უფლებების დაცვას, ზიანის მიუყენებლობის პრინციპს, პროფესიულ პასუხისმგებლობასა და ბავშვის საუკეთესო ინტერესის უპირატესობას. შემთხვევების ანალიზისა და ჩარევის პროცესში განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება პროფესიული ეთიკის ნორმების დაცვას, მათ შორის კონფიდენციალობას, კომპეტენციის საზღვრების გაცნობიერებას და პროფესიული გადაწყვეტილებების შესაძლო შედეგების კრიტიკულ შეფასებას.

პროფესიული ჩარევა უნდა ეყრდნობოდეს კვლევით მონაცემებს და ითვალისწინებდეს როგორც ბავშვის ინდივიდუალურ საჭიროებებს, ისე ოჯახის რესურსებსა და კულტურულ კონტექსტს. ეთიკურად გამართლებული ჩარევა არ გულისხმობს ოჯახის ურთიერთობებში თვითნებურ ან არაპროპორციულ ჩარევას. ის მიზნად ისახავს ოჯახის შესაძლებლობების გაძლიერებას, მშობელთა რესურსების მხარდაჭერასა და ბავშვის ემოციური უსაფრთხოების უზრუნველყოფას (American Psychological Association, 2017). ასეთი მიდგომა ამცირებს იატროგენული ზიანის (ჩარევის შედეგად გამოწვეული დამატებითი ზიანის) რისკს და ხელს უწყობს მიღწეული შედეგების შენარჩუნებას.

ბავშვის უფლებებზე დაფუძნებული პროფესიული მიდგომა მოითხოვს ბავშვის განხილვას არა მხოლოდ დაცვის ობიექტად, არამედ უფლებების მქონე სუბიექტად. ეს გულისხმობს ბავშვის ასაკისა და განვითარების შესაბამისი ფორმით მისი მოსმენისა და მონაწილეობის უზრუნველყოფას, განსაკუთრებით იმ შემთხვევებში, როდესაც ოჯახური კონფლიქტი, როლების დარღვევა ან პროფესიული გადაწყვეტილებები უშუალოდ ეხება ბავშვის კეთილდღეობას. ბავშვის ხმის იგნორირება ზრდის მეორადი ტრავმატიზაციისა და ეთიკური დარღვევების რისკს და ეწინააღმდეგება ბავშვის საუკეთესო ინტერესის პრინციპს (United Nations, 1989).

ეთიკური დილემები განსაკუთრებით მკვეთრად იკვეთება ისეთ შემთხვევებში, როგორიცაა ხანგრძლივი ოჯახური კონფლიქტი ან პარენტიფიკაცია, სადაც ბავშვის ქცევა, შესაძლოა, მცდარად იქნეს შეფასებული ბავშვის განვითარების ადრეული სიმწიფის ნიშნად. ამგვარი მცდარი შეფასების რისკის გამო, ასეთ ვითარებაში სპეციალისტის პასუხისმგებლობაა, მკაფიოდ განასხვავოს ბავშვის დროებითი ქცევები ბავშვის განვითარების გრძელვადიანი ფსიქოსოციალური რისკებისგან და თავიდან აიცილოს ბავშვისთვის გადაჭარბებული პასუხისმგებლობის ნორმალიზაცია.

ამრიგად, პროფესიული ჩარევა ოჯახურ შემთხვევებში წარმოადგენს არა მხოლოდ ტექნიკურ, არამედ ღრმად ეთიკურ პროცესს, რომელიც მოითხოვს თეორიული ცოდნის, პრაქტიკული უნარებისა და ღირებულებითი პოზიციის ინტეგრირებას. ეთიკური პასუხისმგებლობის გააზრება უზრუნველყოფს, რომ პროფესიული საქმიანობა ემსახურებოდეს ბავშვის უფლებების დაცვას, ფსიქოსოციალური რისკების შემცირებასა და ოჯახის მხარდამჭერ ტრანსფორმაციას ბავშვის კეთილდღეობის გათვალისწინებით.

წინამდებარე შემთხვევები აჩვენებს, რომ თეორიული ცოდნის პრაქტიკაში გამოყენება მოითხოვს არა მხოლოდ მეთოდოლოგიურ სიზუსტეს, არამედ ეთიკურ მგრძნობელობასა და ინტერდისციპლინურ ხედვას. შემთხვევის ანალიზი საშუალებას აძლევს სტუდენტს, გადაამოწმოს საკუთარი პროფესიული მსჯელობა რეალურ კონტექსტში და გააცნობიეროს გადაწყვეტილებების გავლენა ბავშვის კეთილდღეობასა და უფლებებზე. ასეთი პრაქტიკა ქმნის საფუძველს პასუხისმგებლიანი პროფესიული პოზიციის ჩამოყალიბებისთვის.

8.8. მერვე თავის შეჯამება

მოცემულ თავში განხილულია თეორიული ცოდნის პრაქტიკაში გამოყენების მნიშვნელობა ოჯახური ურთიერთობებისა და ბავშვის უფლებების კონტექსტში. ყურადღება გამახვილდა შემთხვევის ანალიზზე, რო-

გორც კვლევით და სასწავლო მეთოდზე, რომელიც ხელს უწყობს რთული და მრავალფაქტორული ოჯახური პროცესების გააზრებასა და პროფესიული გადაწყვეტილებების მიღების უნარის განვითარებას. ნაჩვენებია, რომ თეორიული კონცეფციები სრულფასოვან მნიშვნელობას მხოლოდ მაშინ იძენს, როდესაც ისინი გამოიყენება რეალურ ან რეალობასთან მაქსიმალურად მიახლოებული შემთხვევების ანალიზში.

შემთხვევის ანალიზის მეთოდოლოგიურმა განხილვამ აჩვენა, რომ შემთხვევების სისტემურ განხილვაზე ორიენტირებული მიდგომა ხელს უწყობს სტუდენტებში ანალიტიკური, კრიტიკული და რეფლექსიური აზროვნების ჩამოყალიბებას. განსაკუთრებული ყურადღება დაეთმო ინტერდისციპლინურ მიდგომას, რომელიც აერთიანებს ფსიქოლოგიურ, სოციალურ, სამართლებრივ და კონფლიქტოლოგიურ პერსპექტივებს და უზრუნველყოფს ოჯახური შემთხვევების შეფასებას ბავშვის საუკეთესო ინტერესის პრინციპის საფუძველზე.

ამ თავში წარმოდგენილმა პრაქტიკულმა შემთხვევებმა ნათლად აჩვენა, თუ როგორ მოქმედებს ოჯახური კონფლიქტი ბავშვის ემოციურ უსაფრთხოებაზე და როგორ შეიძლება ბავშვისთვის ასაკობრივად შეუთავსებელი როლების დაკისრება, მათ შორის, პარენტიფიკაციის პროცესში, იქცეს ბავშვის განვითარების რისკის ფაქტორად. აღნიშნული ანალიზი ხაზს უსვამს ბავშვის გამოცდილების მრავალგანზომილებიან ხასიათს და აჩვენებს, რომ ბავშვის დროებითი ქცევითი რეაქციები ყოველთვის არ არის კეთილდღეობის მაჩვენებელი.

განსაკუთრებული ყურადღება დაეთმო პროფესიული ჩარევის ეთიკურ პასუხისმგებლობას. გამოკვეთილია, რომ ოჯახურ შემთხვევებზე მუშაობა მოითხოვს არა მხოლოდ ტექნიკურ და მეთოდოლოგიურ კომპეტენციას, არამედ მკაფიო ღირებულებით პოზიციას, რომელიც მოიაზრებს ბავშვის უფლებების დაცვას, ბავშვისთვის ზიანის თავიდან აცილებასა და კვლევით მონაცემებზე დაყრდნობილ პროფესიულ საქმიანობას. ასეთ პრინციპზე დაფუძნებული პროფესიული საქმიანობა წარმოადგენს პასუხისმგებლობით სავსე პროცესს, რომელიც მიზნად ისახავს ბავშვის ემოციური უსაფრთხოების გაძლიერებასა და ოჯახის მხარდამჭერი გარემოს შექმნას.

ამრიგად, ეს თავი აერთიანებს თეორიულ ცოდნასა და პრაქტიკულ ანალიზს და აყალიბებს პროფესიულ ჩარჩოს, რომელიც ამზადებს სტუდენტებს რეალურ ოჯახურ შემთხვევებზე პროფესიული მუშაობისთვის. შემთხვევის ანალიზი წარმოდგენილია არა მხოლოდ როგორც სასწავლო ინსტრუმენტი, არამედ როგორც აუცილებელი კომპეტენცია ბავშვის უფლებებზე ორიენტირებული პროფესიული საქმიანობისთვის.

8.9. ძირითადი კითხვები, სავარჯიშოები და პრაქტიკული დავალებები

ქვემოთ წარმოდგენილი კითხვები და დავალებები მიზნად ისახავს სტუდენტებში თეორიული ცოდნის პრაქტიკაში გამოყენების, ინტერდისციპლინური მსჯელობისა და ბავშვის უფლებებზე დაფუძნებული პროფესიული პასუხისმგებლობის გააზრების უნარების განვითარებას.

ძირითადი კითხვები

1. რატომ წარმოადგენს შემთხვევის ანალიზი ეფექტურ მეთოდს ბავშვის უფლებებსა და ოჯახურ კონფლიქტებთან დაკავშირებული საკითხების შესასწავლად?
2. როგორ უწყობს ხელს თეორიული ცოდნის გამოყენება პროფესიული გადაწყვეტილებების მიღების პროცესს ოჯახურ შემთხვევებზე მუშაობისას?
3. რა განსხვავებაა ბავშვის ემოციურ უსაფრთხოებაზე ორიენტირებულ ანალიზსა და მხოლოდ ბავშვის გარეგნულ ქცევებზე დაკვირვებით შემოფარგლულ მიდგომას შორის?
4. რატომ არის ბავშვის მდგომარეობის შეფასებისას სხვადასხვა პროფესიული პერსპექტივის (ფსიქოლოგიური, სოციალური, სამართლებრივი) ერთობლივი გამოყენება მნიშვნელოვანი ოჯახურ კონტექსტში?
5. რა სახის ეთიკური დილემები შეიძლება წარმოიშვას ოჯახურ შემთხვევებზე მუშაობისას და როგორ უნდა უპასუხოთ მათ სპეციალისტმა?

პრაქტიკული სავარჯიშოები

სავარჯიშო 1. შემთხვევის სტრუქტურული ანალიზი

სტუდენტს მიეცემა მოკლე ოჯახური შემთხვევის აღწერა. დაალაგეთ ანალიზი შემდეგი სტრუქტურის მიხედვით:

- შემთხვევის მოკლე აღწერა;
- ძირითადი პრობლემების იდენტიფიცირება;
- შესაბამისი თეორიულ-ანალიტიკური ჩარჩოს შერჩევა;
- ბავშვის უფლებების შეფასება;
- შესაძლო რისკებისა და რესურსების იდენტიფიცირება.

სავარჯიშო 2. თეორიის გამოყენება პრაქტიკაში

არჩეული შემთხვევის საფუძველზე გააანალიზეთ ბავშვის ემოციური მდგომარეობა და ოჯახური კონფლიქტის გავლენა შემდეგი თეორიებისა და კონცეფციების გამოყენებით:

- ემოციური უსაფრთხოების თეორია;

თავი 8. თეორიული ცოდნის პრაქტიკაში გამოყენება: შემთხვევების ანალიზი

- პარენტიფიკაციის კონცეფცია;
- ბავშვის საუკეთესო ინტერესის პრინციპი.

იმსჯელეთ, როგორ ცვლის არჩეული თეორიულ-ანალიტიკური ჩარჩო შემთხვევის ინტერპრეტაციასა და პროფესიული ჩარევის ხედვას.

ანალიტიკური დავალებები

დავალება 1. ინდივიდუალური წერიტი დავალება: შემთხვევის ანალიტიკური განხილვა

შეარჩიეთ რეალური ან მოდელირებული (ნარმოსახვითი) ოჯახური შემთხვევა და მოამზადეთ მისი ანალიტიკური განხილვა (1500-2000 სიტყვა), რომელიც მოიცავს:

- შემთხვევის აღწერას;
- შემთხვევის ინტერდისციპლინურ ანალიზს ფსიქოლოგიური, სოციალური და სამართლებრივი პერსპექტივების გამოყენებით;
- ბავშვის უფლებების შეფასებას;
- პროფესიული ჩარევის შესაძლო გზების განხილვას;
- პროფესიული ჩარევის ეთიკური პასუხისმგებლობის შეფასებას.

დავალება 2. ჯგუფური სამუშაო

სტუდენტები ჯგუფურად ამზადებენ ერთ შემთხვევაზე დაფუძნებულ პრეზენტაციას, რომელშიც წარმოაჩენენ განსხვავებულ პროფესიულ პერსპექტივებს (ფსიქოლოგიური, სოციალური, სამართლებრივი). ჯგუფმა უნდა დაასაბუთოს, რატომ არის ინტერდისციპლინური მიდგომა ეფექტური კონკრეტულ შემთხვევაში და როგორ უწყობს ის ხელს ბავშვის უფლებებისა და კეთილდღეობის დაცვას.

რეფლექსიური კითხვა

- როგორ შეიცვალა თქვენი დამოკიდებულება ოჯახური კონფლიქტების, ბავშვის როლისა და პროფესიული პასუხისმგებლობის მიმართ, მე-8 თავის მასალის შესწავლის შემდეგ?

თავი 9

დასკვნა: ოჯახი, კონფლიქტი და ბავშვის უფლებები ინტეგრირებულ პერსპექტივაში

9.1. თეორიული და კონცეპტუალური სინთეზი

წინამდებარე სახელმძღვანელოს მიზანი იყო ოჯახური ურთიერთობების, კონფლიქტის, ტრავმული ზემოქმედებისა და ბავშვის უფლებების ურთიერთკავშირში გააზრება და მათი ინტეგრირებული ანალიზი. სხვადასხვა თეორიული მიდგომის (მიჯაჭვულობის, ემოციური უსაფრთხოების, სოციალური და ოჯახური კონფლიქტის თეორიების) ერთიან თეორიულ სივრცეში გაერთიანებამ ცხადყო, რომ ბავშვის კეთილდღეობა ვერ განიხილება ოჯახური ურთიერთობების დინამიკისა და იმ სოციალურ-კულტურული გარემოსგან დამოუკიდებლად, რომელშიც ოჯახი ფუნქციონირებს.

თეორიული სინთეზი აჩვენებს, რომ ოჯახი წარმოადგენს ბავშვის განვითარების ცენტრალურ, მრავალგანზომილებიან სივრცეს, სადაც, ზრუნვის, მხარდაჭერისა და უსაფრთხოების რესურსების პარალელურად, არსებობს კონფლიქტის, სტრესისა და ტრავმული ზემოქმედების რისკები. ოჯახური ურთიერთობები არ არის უცვლელი. ისინი ხასიათდებიან ძალაუფლებისა და როლების გადანაწილებით, ემოციური კავშირების ხარისხითა და კონფლიქტის დინამიკით, რაც პირდაპირ აისახება ბავშვის ემოციურ უსაფრთხოებაზე, ემოციური და ქცევითი თვითკონტროლის შესაძლებლობებსა და ბავშვის განვითარების საერთო მიმდინარეობაზე.

ამ ორმაგი ბუნების გააზრება ქმნის საფუძველს ბავშვის მდგომარეობის კომპლექსური შეფასებისთვის. თეორიული ინტეგრაცია ცხადყოფს, რომ პროფესიული ანალიზი და ჩარევა ვერ შემოიფარგლება მხოლოდ ინდივიდუალური ფსიქოლოგიური ფაქტორების განხილვით. ის საჭიროებს ურთიერთობების ხარისხისა და ხასიათის, კონფლიქტის ფორმებისა და მართვის სტრატეგიების, ძალაუფლების ასიმეტრიებისა და კონტექსტური პირობების სისტემურ გათვალისწინებას. ასეთი მიდგომა უზრუნველყოფს ბავშვის მდგომარეობის გააზრებას მისი უფლებების პრიორიტეტის გათვალისწინებით და ქმნის საფუძველს ისეთი პროფესიული ჩარევის დაგეგმვისთვის, რომელიც მიმართულია არა მხოლოდ

თავი 9. ოჯახი, კონფლიქტი და ბავშვის უფლებები ინტეგრირებულ პერსპექტივაში

არსებული სირთულეების დროებით შემსუბუქებაზე, არამედ ოჯახური გარემოს სტრუქტურულ გაუმჯობესებასა და ბავშვის გრძელვადიანი კეთილდღეობის უზრუნველყოფაზე.

9.2. ოჯახური კონფლიქტი, როგორც რისკი და რესურსი ბავშვის განვითარებისთვის

სახელმძღვანელოში წარმოდგენილი თეორიული და პრაქტიკული ანალიზი აჩვენებს, რომ ოჯახური კონფლიქტი ბავშვის განვითარებისთვის, თავისთავად, არ არის ერთმნიშვნელოვნად ნეგატიური მოვლენა. მისი გავლენა, მეტწილად, დამოკიდებულია კონფლიქტის ხასიათზე, ინტენსივობაზე, ხანგრძლივობასა და იმ სტრატეგიებზე, რომლებსაც ოჯახი იყენებს კონფლიქტის მართვისთვის. დესტრუქციული, ხანგრძლივი და მოუგვარებელი კონფლიქტი არღვევს ბავშვის ემოციური უსაფრთხოების განცდას, ზრდის ფსიქოლოგიური სირთულეების განვითარების ალბათობას და ქმნის ბავშვის უფლებების დარღვევის მნიშვნელოვან რისკებს.

ამავე დროს, კონსტრუქციულად მართული კონფლიქტი შეიძლება იქცეს ბავშვის სოციალური და ემოციური განვითარების ხელშემწყობ ფაქტორად. ისეთი კონფლიქტური სიტუაციები, რომლებიც ხასიათდება ემოციების მართვით, ურთიერთპატივისცემითა და პრობლემის მშვიდობიანი გადაწყვეტისკენ მიმართული მცდელობით, ხელს უწყობს ბავშვის სოციალური და ემოციური უნარების განვითარებას, კონფლიქტის მართვის სტრატეგიების ათვისებასა და ურთიერთობებში უსაფრთხოების განცდის შენარჩუნებას. ასეთ პირობებში ბავშვი კონფლიქტს აღიქვამს როგორც დროებით და მართვად პროცესს, რაც ამცირებს შფოთვისა და აძლიერებს ბავშვის ადაპტაციის უნარს ოჯახურ ურთიერთობებში ცვლილებებისადმი.

აღნიშნული განსხვავება მკაფიოდ აჩვენებს პროფესიული ჩარევის მნიშვნელობას ოჯახური კონფლიქტის შეფასებისა და მართვის პროცესში. კონფლიქტის ანალიზი უნდა ეფუძნებოდეს არა მხოლოდ მისი არსებობის ფაქტს, არამედ ბავშვის სუბიექტურ გამოცდილებას, ემოციურ რეაქციებსა და ბავშვის განვითარების საჭიროებებს. თუ კონფლიქტს ამ კუთხით დავაკვირდებით, ის შეიძლება იქცეს განვითარების რისკების დროულად იდენტიფიცირებისა და ოჯახის მხარდამჭერი რესურსების გამოყენების საფუძვლად, რაც სახელმძღვანელოს დასკვნით თავში წარმოდგენილი ინტეგრირებული ხედვის ერთ-ერთ საკვანძო პრინციპს წარმოადგენს.

9.3. ბავშვის უფლებებზე დაფუძნებული ხედვა ოჯახურ ურთიერთობებში

ბავშვის უფლებებზე დაფუძნებული მიდგომა წინამდებარე სახელმძღვანელოს ფუნდამენტურ თეორიულ საფუძველს წარმოადგენს და განსაზღვრავს ოჯახური ურთიერთობების ანალიზის საერთო ლოგიკას. ბავშვის აღქმა დამოუკიდებელ სუბიექტად, რომელსაც გააჩნია საკუთარი საჭიროებები, შეხედულებები და ღირსება, ფუნდამენტურად ცვლის ოჯახური ურთიერთობების ტრადიციულ ხედვას და ზღუდავს ისეთ ინტერპრეტაციებს, რომლებიც მშობლის თვითნებურ გადაწყვეტილებებს ბავშვის უფლებების უგულებელყოფის ან შეზღუდვის საფუძველად წარმოაჩენს. აღნიშნული განსაკუთრებით მკაფიოდ ვლინდება კონფლიქტურ და კრიზისულ სიტუაციებში, რა დროსაც ბავშვის ინტერესები ხშირად მეორეხარისხოვნად განიხილება ან ზრდასრულთა ურთიერთობებში ყურადღების მიღმა რჩება.

ბავშვის უფლებებზე დაფუძნებული ხედვა მოითხოვს ბავშვის ჩართულობისა და მოსმენის პრინციპების გათვალისწინებას მისი ასაკისა და განვითარების დონის შესაბამისი ფორმით. ეს არ გულისხმობს ბავშვისთვის ზრდასრულთა პასუხისმგებლობის დაკისრებას, არამედ მის აღიარებას უფლებების მატარებელ სუბიექტად, რომლის გამოცდილება და აღქმა მნიშვნელოვან ფაქტორს წარმოადგენს ოჯახური გადაწყვეტილებების შეფასების პროცესში (United Nations, 1989). ამგვარი მიდგომა ამცირებს ბავშვის ინსტრუმენტად გამოყენების, ლოიალობის კონფლიქტისა და პარენტოფიკაციის რისკებს და ქმნის ემოციური უსაფრთხოების დაცვის სტრუქტურულ საფუძველს.

ბავშვის საუკეთესო ინტერესის პრინციპი წარმოადგენს ბავშვის უფლებებზე დაფუძნებული ხედვის საკვანძო კრიტერიუმს, რომლის მიხედვითაც ყველა გადაწყვეტილება – იქნება ეს აღზრდის პრაქტიკა, კონფლიქტის მართვა თუ პროფესიული ჩარევა – შეფასდება ბავშვის ემოციური უსაფრთხოების, განვითარების საჭიროებებისა და ბავშვის გრძელვადიანი კეთილდღეობის გათვალისწინებით. აღნიშნული პრინციპი არ გამოირიცხავს ოჯახის დამოუკიდებელი გადაწყვეტილების უფლებას, არამედ აწესრიგებს მას ბავშვის უფლებებთან შესაბამისობაში და ქმნის ბალანსს ოჯახური ურთიერთობების თავისუფლებასა და პასუხისმგებლობას შორის.

ამ კონტექსტში ოჯახის მხარდაჭერა და პროფესიული პასუხისმგებლობა განიხილება არა ურთიერთგამომრიცხავ, არამედ ურთიერთშემავსებელ პროცესებად. ბავშვის უფლებებზე დაფუძნებული მიდგომა ითვალისწინებს ოჯახის რესურსების გაძლიერებას, მშობელთა მხარდაჭერას

თავი 9. ოჯახი, კონფლიქტი და ბავშვის უფლებები ინტეგრირებულ პერსპექტივაში

და ჩარევის ისეთი მიდგომების გამოყენებას, რომლებიც იცავს ბავშვის უფლებებს და ხელს უწყობს ოჯახური სისტემის ფუნქციონირების გაუმჯობესებას. სწორედ ამ ინტეგრირებული ხედვის ფარგლებში ხდება შესაძლებელი ბავშვის უფლებების განხორციელება ოჯახურ ურთიერთობებში კონფლიქტისა და ცვლილებების პირობებშიც.

9.4. პროფესიული პასუხისმგებლობა და პრაქტიკის მნიშვნელობა

ოჯახურ კონტექსტში ბავშვის უფლებებთან, კონფლიქტთან და ტრავმულ გამოცდილებასთან მუშაობა განსაკუთრებულ პროფესიულ პასუხისმგებლობას მოითხოვს. ამ სფეროში საქმიანობა ვერ შემოიფარგლება მხოლოდ თეორიული ცოდნის ფლობით ან ფორმალური ჩარევის განხორციელებით. ასეთი საქმიანობა მოითხოვს ეთიკური პასუხისმგებლობის გააზრებას, კონტექსტის სიღრმისეულ შეფასებას და მიღებული გადაწყვეტილებების შესაძლო შედეგების გათვალისწინებას. სწორედ ამიტომ, პროფესიული პრაქტიკა აქ განიხილება როგორც საქმიანობა, რომელიც ეფუძნება ღირებულებით არჩევანს და ეთიკურ პასუხისმგებლობას.

სახელმძღვანელოში განხილული თეორიული მიდგომები ცხადყოფს, რომ ოჯახური კონფლიქტი და ტრავმული ზემოქმედება ხშირად ხასიათდება მრავალმხრიანი და ურთიერთდაკავშირებული პროცესებით, სადაც ერთმანეთთან გადაჯაჭვულია ინდივიდუალური, ურთიერთობითი და სტრუქტურული ფაქტორები. ასეთ პირობებში პროფესიონალის პასუხისმგებლობა მდგომარეობს იმაში, რომ არ გაამარტივოს პრობლემა ერთ ასპექტამდე და არ მიიღოს გადაწყვეტილებები, რომლებიც მხოლოდ მოკლევადიან შედეგებზეა ორიენტირებული. პროფესიული ჩარევა უნდა ეფუძნებოდეს ბავშვის გამოცდილების პრიორიტეტად დაყენებას და მისი ემოციური უსაფრთხოების დაცვას, მიუხედავად ოჯახის შიდა დაძაბულობისა ან ზრდასრულთა ურთიერთსაპირისპირო ინტერესებისა.

პრაქტიკის მნიშვნელობა განსაკუთრებით მკაფიოდ იკვეთება იმ ეტაპზე, როდესაც თეორიული ცოდნა რეალური პროფესიული გადაწყვეტილებების საფუძვლად გამოიყენება. პროფესიონალი მუდმივად დგას რთული დილემების წინაშე: როგორ დააბალანსოს ოჯახის დამოუკიდებელი გადაწყვეტილების უფლება და ბავშვის უფლებები; როგორ ჩაერიოს ისე, რომ არ გააღრმავოს კონფლიქტი; როგორ უზრუნველყოს დახმარება ისე, რომ ოჯახი არ გადაიქცეს კონტროლის ან დისფუნქციურ ობიექტად. ამ პროცესში პროფესიული საქმიანობა ეფუძნება სახელმძღვანელოში განხილული თეორიული ცოდნის კრიტიკულ გააზრებას

და კონკრეტული კონტექსტის გათვალისწინებით პროფესიული გადაწყვეტილებების მიღებას.

განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება პროფესიონალის რეფლექსიურ, ანუ თვითანალიზსა და საკუთარ ქმედებებზე კრიტიკულად დაფუძნებულ პოზიციას. პროფესიონალის მიერ საკუთარი ძალაუფლების, ღირებულებითი წინასწარგანწყობებისა და საკუთარი პროფესიული ჩარევის შესაძლო შედეგების გააზრება წარმოადგენს ეთიკური და პროფესიულად გამართული პრაქტიკის აუცილებელ წინაპირობას. როდესაც პროფესიონალი საკუთარ ქმედებებსა და გადაწყვეტილებებს კრიტიკულად აფასებს, ის აცნობიერებს, რომ მისი გადაწყვეტილებები გავლენას ახდენს არა მხოლოდ კონკრეტულ სიტუაციაზე, არამედ ბავშვის განვითარების მიმდინარეობასა და ოჯახის მომავლის ფორმირებაზე. ამგვარი ცნობიერება ამცირებს ზიანის მიყენების რისკსა და მეორად ტრავმატიზაციას.

ამ კონტექსტში პროფესიული პასუხისმგებლობა განიხილება როგორც უწყვეტი პროცესი და არა ერთჯერადი ქმედება. პროფესიული პასუხისმგებლობა მოიცავს ცოდნის მუდმივ განახლებას, საკუთარი პრაქტიკის კრიტიკულ შეფასებას და სხვადასხვა დისციპლინასთან თანამშრომლობას. ინტერდისციპლინური თანამშრომლობა აძლიერებს პროფესიულ პრაქტიკას და ამცირებს იმ რისკს, რომ ბავშვის მდგომარეობა შეფასდეს ფრაგმენტულად ან ერთგანზომილებიანი პერსპექტივიდან.

ამრიგად, პროფესიული პრაქტიკა ოჯახურ კონტექსტში წარმოადგენს იმ სივრცეს, სადაც ერთიანდება თეორიული ცოდნა, ეთიკური პასუხისმგებლობა და ადამიანის უფლებებზე დაფუძნებული ხედვა. ბავშვის უფლებების დაცვა და კეთილდღეობის უზრუნველყოფა შეუძლებელია მხოლოდ თეორიის დონეზე – ისინი ხორციელდება ყოველდღიური პროფესიული გადაწყვეტილებების მიღების პროცესში, რაც მოითხოვს კომპეტენციას, მგრძნობელობასა და პასუხისმგებლობის მუდმივ გააზრებას.

9.5. საბოლოო რეფლექსია

წინამდებარე სახელმძღვანელო ეფუძნება მიდგომას, რომლის მიხედვითაც ბავშვის კეთილდღეობა და უფლებები ვერ განიხილება იზოლირებულად ოჯახური ურთიერთობების, კონფლიქტისა და ფართო სოციალური კონტექსტისგან. ოჯახი განიხილება როგორც ურთიერთობათა სისტემა, რომელშიც ერთდროულად არსებობს ზრუნვისა და მხარდაჭერის შესაძლებლობები და კონფლიქტთან, სტრესსა და ტრავმულ ზემოქმედებასთან დაკავშირებული რისკები. ამ რეალობის გააზრება მოითხოვს არა გამარტივებულ პასუხებს, არამედ კონტექსტზე დაფუძნებულ, პასუხისმგებლიან და ანალიტიკურ შეფასებას.

თავი 9. ოჯახი, კონფლიქტი და ბავშვის უფლებები ინტეგრირებულ პერსპექტივაში

სახელმძღვანელო სრულდება რეფლექსიური დასკვნით, რომელიც აერთიანებს თეორიულ ანალიზსა და პროფესიულ პასუხისმგებლობას ბავშვის უფლებებზე დაფუძნებული ხედვის ფარგლებში.

ნაშრომში განხილული თეორიული მიდგომები და პრაქტიკული მაგალითები აჩვენებს, რომ ბავშვის სუბიექტური გამოცდილება ოჯახურ კონფლიქტში ხშირად რჩება შეუმჩნეველი ან მეორეხარისხოვანი ზრდასრულთა ურთიერთობების ფონზე. ამავე დროს, ბავშვის ემოციური უსაფრთხოება, განვითარების შესაძლებლობები და ბავშვის ფუნდამენტური უფლებების განხორციელება წარმოადგენს იმ კრიტიკულ საფუძველს, რომლის უარყოფაც ოჯახური კონფლიქტის მართვას დესტრუქციულ პროცესად აქცევს. ბავშვის აღქმა, როგორც აქტიური სუბიექტისა და არა მხოლოდ ზემოქმედების ობიექტისა, არსებითად ცვლის როგორც ანალიზის, ისე პროფესიული ჩარევის ლოგიკას და აძლიერებს ბავშვის საუკეთესო ინტერესის პრინციპის პრაქტიკულ მნიშვნელობას პროფესიული გადაწყვეტილებების მიღების პროცესში (United Nations, 1989).

სახელმძღვანელოში ნაჩვენებია, რომ კონფლიქტი თავისთავად არ წარმოადგენს მხოლოდ ნეგატიურ მოვლენას. მისი შედეგები მნიშვნელოვნად დამოკიდებულია იმაზე, თუ როგორ არის კონფლიქტი გააზრებული და მართვადი ოჯახურ ურთიერთობებში. პროფესიული პრაქტიკის ამოცანა არ არის კონფლიქტის სრული აღმოფხვრა, არამედ ისეთი პირობების შექმნა, რომლებიც ამცირებს ზიანს, იცავს ბავშვის უფლებებსა და ემოციურ უსაფრთხოებას და ხელს უწყობს ოჯახური ურთიერთობების გაუმჯობესებასა და სტაბილურობას.

საბოლოოდ, წინამდებარე სახელმძღვანელო მიზნად არ ისახავს წინასწარ განსაზღვრული და ყველასთვის ერთნაირი გადაწყვეტილებების შეთავაზებას. ის ემსახურება პროფესიული აზროვნების, რეფლექსიური ანალიზისა და ბავშვის უფლებებზე დაფუძნებული პრაქტიკის განვითარებას კონკრეტულ ოჯახურ კონტექსტებში. ოჯახურ შემთხვევებზე მუშაობა ყოველთვის მოითხოვს სოციალური და ოჯახური კონტექსტის, ურთიერთობებისა და ძალაუფლების დინამიკის გათვალისწინებას, ხოლო პროფესიული პასუხისმგებლობაა გადაწყვეტილებები მიღებულ იქნეს არა სიმარტივის ან მოკლევადიანი შედეგების, არამედ ბავშვის საუკეთესო ინტერესის პრინციპის საფუძველზე.

ამგვარად, წიგნი არ მთავრდება საბოლოო პასუხებით, არამედ ღია კითხვებით, რომლებიც მიმართულია მკითხველის პროფესიულ თვითრეფლექსიასა და პასუხისმგებლობაზე. ბავშვის უფლებების დაცვა ოჯახურ კონტექსტში არ არის ერთჯერადი ამოცანა, არამედ წარმოადგენს უწყვეტ პროცესს, რომელიც მოითხოვს ცოდნას, მგრძნობელობასა და მკაფიო ეთიკურ პოზიციას პროფესიული პრაქტიკის ყველა ეტაპზე.

გლოსარიუმი (ტერმინთა განმარტება)

არასაიმედო მიჯაჭვულობა (insecure attachment) – მიჯაჭვულობის ტიპი, რომელიც ყალიბდება მზრუნველის არათანამიმდევრული, არასაკმარისი ან არარეაგირებადი ემოციური ხელმისაწვდომობის პირობებში.

ბავშვის საუკეთესო ინტერესები (best interests of the child) – ძირითადი პრინციპი, რომლის მიხედვითაც ბავშვის მიმართ მიღებული ყველა გადაწყვეტილება და განხორციელებული ქმედება უნდა ემსახურებოდეს მის კეთილდღეობას, უსაფრთხოებასა და ჰარმონიულ განვითარებას.

ბავშვის უფლებები (children's rights) – საერთაშორისო და ეროვნული ნორმებით განსაზღვრული უფლებები, რომლებიც უზრუნველყოფს ბავშვის ღირსების პატივისცემას, დაცვას, განვითარებას და მის ცხოვრებასთან დაკავშირებულ გადაწყვეტილებებში ასაკისა და განვითარების შესაბამისად მონაწილეობას.

განვითარება (development) – ბავშვის ფიზიკური, ემოციური, სოციალური და კოგნიტური შესაძლებლობების ფორმირების პროცესი ურთიერთობით და მხარდამჭერ გარემოში.

დაცვა (protection) – ბავშვის უფლება, იყოს დაცული ძალადობისგან, უგულვებელყოფისგან, ექსპლუატაციისა და ნებისმიერი ზიანის მომტანი პრაქტიკისგან.

დეესკალაცია (de-escalation) – პროცესი, რა დროსაც კონფლიქტში მცირდება ემოციური ინტენსივობა, იცვლება მტრული აღქმები და იქმნება პირობები კონსტრუქციული ურთიერთქმედებისთვის.

დისფუნქციური ოჯახი (dysfunctional family) – ოჯახი, სადაც ურთიერთობების სისტემური დარღვევა, ქრონიკული კონფლიქტი და ძალადობა ქმნის პირობებს ბავშვის ფსიქოსოციალური რისკების ზრდისთვის.

ემოციური პარენტიფიკაცია (emotional parentification) – პარენტიფიკაციის ფორმა, როდესაც ბავშვი იკავებს, ზრდასრულის ფუნქციის ნაცვლად, ემოციური მხარდამჭერის ან შუამავლის როლს.

ემოციური უსაფრთხოება (emotional security) – ბავშვის განცდა, რომ ოჯახური გარემო სტაბილური, წინასწარგანჭვრეტადი და ემოციურად მხარდამჭერია.

ესკალაცია (escalation) – კონფლიქტის გამწვავების პროცესი, რა დროსაც იზრდება ემოციური ინტენსივობა და დაპირისპირების სიხშირე.

ეფექტიანი (efficient) – მიუთითებს პროცესის ან მოქმედების განხორციელებაზე რესურსების ოპტიმალური გამოყენებით (დრო, ენერგია, ფინანსები და სხვ.). ეფექტიანობა ასახავს იმას, თუ როგორ მიიღწევა შედეგი (მაგ.: მედიაციის პროცესი შეიძლება იყოს ეფექტიანი, თუ იგი მინიმალური დროისა და რესურსების გამოყენებით მიმდინარეობს).

ეფექტური (effective) – მიუთითებს მიზნის მიღწევის ხარისხზე. ეფექტურობა ასახავს იმას, მიაღწია თუ არა მოქმედებამ სასურველ შედეგს, მიუხედავად დახარჯული რესურსებისა (მაგ.: მედიაცია ეფექტურია, თუ კონფლიქტის მხარეებს შორის მიღწეულია მდგრადი შეთანხმება).

ემოციური ხელმისაწვდომობა (emotional availability) – მზრუნველის უნარი, იყოს ბავშვისთვის ემოციურად ხელმისაწვდომი, რაც გულისხმობს ემოციურ ჩართულობას, თანმიმდევრულ და შესაბამის რეაგირებას ბავშვის ემოციურ მდგომარეობებზე და ურთიერთობაში სტაბილურობის უზრუნველყოფას.

ინსტრუმენტული პარენტიფიკაცია (instrumental parentification) – პარენტიფიკაციის ფორმა, რა დროსაც ბავშვს ეკისრება მისი ასაკისა და ფსიქოსოციალური განვითარების დონისთვის შეუფერებელი პრაქტიკული და საოჯახო პასუხისმგებლობები.

ლოიალობის კონფლიქტი (loyalty conflict) – მდგომარეობა, როდესაც ბავშვი ოჯახური კონფლიქტის პირობებში თავს იძულებულად გრძნობს, არჩევანი გააკეთოს ორ მშობელს შორის ან შეინარჩუნოს ერთ-ერთის მიმართ ერთგულება მეორის ხარჯზე, რაც ხშირად უკავშირდება შფოთვას, დანაშაულის განცდასა და ემოციურ დაძაბულობას.

მედიაცია (mediation) – ნეიტრალური მესამე მხარის მონაწილეობით მიმდინარე პროცესი, რომელიც მიზნად ისახავს კონფლიქტის კონსტრუქციულ მართვას და მხარეებს შორის შეთანხმების მიღწევას.

მიჯაჭვულობა (attachment) – ბავშვსა და პირველად მზრუნველს შორის ჩამოყალიბებული ემოციური კავშირი, რომელიც უზრუნველყოფს უსაფრთხოების განცდას და გავლენას ახდენს შემდგომი ურთიერთობების ფორმირებაზე.

მონაწილეობა (participation) – ბავშვის უფლება, გამოხატოს საკუთარი აზრი და ჩაერთოს მის ცხოვრებასთან დაკავშირებულ გადწყვეტილებებში ასაკისა და განვითარების შესაბამისად.

ოჯახი (family) – ურთიერთდამოკიდებული სოციალური და ფსიქოლოგიური სისტემა, რომლის ფარგლებში ყალიბდება ბავშვის ემოციური გამოცდილება, სოციალური ქცევა და ფსიქოსოციალური განვითარების საფუძვლები.

მარეს დევიძე, ბავშვის უფლებები ოჯახში

ოჯახური კონფლიქტი (family conflict) – ოჯახის წევრებს შორის წარმოქმნილი დაპირისპირება ინტერესების, ღირებულებების ან ურთიერთმოლოდინების გამო, რაც ხშირად ხასიათდება მაღალი ემოციური ინტენსივობით და გავლენას ახდენს ბავშვის კეთილდღეობაზე.

ოჯახური ტრავმა (family trauma) – ტრავმული გამოცდილება, რომელიც წარმოიშობა ოჯახურ კონტექსტში და გავლენას ახდენს ოჯახის წევრთა ემოციურ და ფსიქოსოციალურ ფუნქციონირებაზე.

პარენტიფიკაცია (parentification) – პროცესი, რა დროსაც ბავშვს ეკისრება მისი ასაკისა და ფსიქოსოციალური განვითარების დონისთვის შეუფერებელი ემოციური ან პრაქტიკული პასუხისმგებლობები.

პროფესიული ჩარევა (professional intervention) – სპეციალისტების მიერ განხორციელებული მიზანმიმართული მოქმედებები და პროცესები, რომლებიც მიმართულია ბავშვის დაცვისა და ოჯახის მხარდაჭერისკენ.

რეზილიენტობა (resilience) – ინდივიდის ან ოჯახის უნარი, გაუმკლავდეს კრიზისებს, შეინარჩუნოს ან აღადგინოს ფუნქციონირება და ადაპტირდეს სტრესულ პირობებში.

რეკონსტრუირებული ოჯახი – ოჯახური სტრუქტურა, რომელიც ყალიბდება განქორწინების, განშორების (სეპარაციის) ან პარტნიორთა ხელახალი კავშირის შედეგად და მოიცავს ერთ ან ორივე მშობელს, მათ ახალ პარტნიორსა და ბავშვებს წინა ან მიმდინარე ურთიერთობებიდან. ასეთი ოჯახი ხასიათდება ურთიერთობების, როლებისა და საზღვრების ხელახალი ჩამოყალიბების პროცესით.

სისტემური მიდგომა (systems approach) – თეორიული და პრაქტიკული მიდგომა, რომელიც ოჯახს განიხილავს როგორც ურთიერთდამოკიდებულ მთლიანობას და არა ცალკეული ინდივიდების უბრალო ჯამს.

ტრავმა (trauma) – მძიმე ან განმეორებადი გამოცდილება, რომელიც ალემატება ბავშვის ფსიქოლოგიურ რესურსებს და არღვევს ემოციურ სტაბილურობასა და უსაფრთხოების განცდას.

უსაფრთხო მიჯაჭვულობა (secure attachment) – მიჯაჭვულობის ტიპი, რომლის პირობებში ბავშვი აღიქვამს მზრუნველს, როგორც საიმედო მხარდაჭერის წყაროს და უსაფრთხოების განცდაზე დაყრდნობით იკვლევს გარემოს.

ფუნქციონალიზმი – სოციალური თეორიული მიდგომა, რომლის მიხედვითაც საზოგადოება განიხილება როგორც ურთიერთდაკავშირებული ელემენტების სისტემა, ხოლო სოციალური პროცესები, მათ შორის კონფლიქ-

ტი, შეფასებულია მათი გავლენის მიხედვით სოციალური წესრიგის, სტაბილურობისა და წონასწორობის შენარჩუნებაზე ან მის დარღვევაზე.

ფუნქციური ოჯახი (functional family) – ოჯახი, რომელიც უზრუნველყოფს სტაბილურ ურთიერთობებს, ემოციურ მხარდაჭერას, მკაფიო როლებისა და ურთიერთობითი საზღვრების არსებობასა და კონფლიქტების კონსტრუქციულ მართვას.

სტრესთან გამკლავების სტრატეგიები (coping) – ინდივიდის მიერ გამოყენებული კოგნიტური, ემოციური და ქცევითი სტრატეგიების ერთობლიობა, რომლის მიზანია სტრესულ, კონფლიქტურ ან რთულ სიტუაციებთან ადაპტაცია და გამკლავება. ოჯახური კონფლიქტის კონტექსტში **სტრესთან გამკლავების** სტრატეგიები დამოკიდებულია ბავშვის ასაკზე, მის ემოციურ მდგომარეობასა და იმ მხარდაჭერის ხარისხზე, რომელსაც ოჯახური და სოციალური გარემო უზრუნველყოფს.

ციკლური ურთიერთქმედება (circular interaction) – ურთიერთქმედების პროცესი, რომლის დროსაც ერთი მოქმედი პირის ქცევა და რეაქცია გავლენას ახდენს სხვებზე და ეს გავლენა კვლავ უზრუნდება პირველ მოქმედ პირს, რის შედეგადაც ყალიბდება წრიული დინამიკა, სადაც მიზეზი და შედეგი მკაფიოდ გამიჯნული არ არის.

ინგლისურ-ქართული ტერმინოლოგიური ინდექსი

Attachment – მიჯაჭვულობა

Best Interests of the Child – ბავშვის საუკეთესო ინტერესები

Children's Rights – ბავშვის უფლებები

De-escalation – დეესკალაცია

Development – განვითარება

Dysfunctional Family – დისფუნქციური ოჯახი

Emotional Parentification – ემოციური პარენტიფიკაცია

Emotional Security – ემოციური უსაფრთხოება

Escalation – ესკალაცია

Family – ოჯახი

Family Conflict – ოჯახური კონფლიქტი

Family Trauma – ოჯახური ტრავმა

Functional Family – ფუნქციური ოჯახი

Instrumental Parentification – ინსტრუმენტული პარენტიფიკაცია

Mediation – მედიაცია

Parentification – პარენტიფიკაცია

Participation – მონაწილეობა

Professional Intervention – პროფესიული ჩარევა

Protection – დაცვა

Resilience – რეზილიენტობა

Secure Attachment – უსაფრთხო მიჯაჭვულობა

Systems Approach – სისტემური მიდგომა

Trauma – ტრავმა

ბიბლიოგრაფია

1. Ainsworth, M. D. S., Blehar, M. C., Waters, E., & Wall, S. (1978). *Patterns of attachment: A psychological study of the strange situation*. Lawrence Erlbaum Associates.
2. American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (5th ed.). American Psychiatric Publishing. <https://doi.org/10.1176/appi.books.9780890425596>
3. American Psychological Association. (2017). *Ethical principles of psychologists and code of conduct*. American Psychological Association.
4. Baumrind, D. (1991). The influence of parenting style on adolescent competence and substance use. *The Journal of Early Adolescence*, 11(1), 56–95. <https://doi.org/10.1177/0272431691111004>
5. Berk, L. E. (2010). *Child development* (9th ed.). Pearson.
6. Boszormenyi-Nagy, I., & Spark, G. M. (1973). *Invisible loyalties: Reciprocity in intergenerational family therapy*. Harper & Row.
7. Bourdieu, P. (1986). *The forms of capital*. In J. Richardson (Ed.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education* (pp. 241–258). Greenwood.
8. Bowen, M. (1978). *Family therapy in clinical practice*. Jason Aronson.
9. Bowlby, J. (1980). *Attachment and loss: Vol. 3. Loss: Sadness and depression*. Basic Books.
10. Bowlby, J. (1988). *A secure base: Parent-child attachment and healthy human development*. Basic Books.
11. Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development: Experiments by nature and design*. Harvard University Press.
12. Cassidy, J., & Shaver, P. R. (Eds.). (2016). *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications* (3rd ed.). Guilford Press.
13. Cherlin, A. J. (2004). The deinstitutionalization of American marriage. *Journal of Marriage and Family*, 66(4), 848–861. <https://doi.org/10.1111/j.0022-2445.2004.00058.x>
14. Cicchetti, D., & Toth, S. L. (2016). Child maltreatment and developmental psychopathology: A multilevel perspective. *Development and Psychopathology*, 28(2), 151–155. <https://doi.org/10.1017/S0954579416000125>
15. Compas, B. E., Connor-Smith, J. K., Saltzman, H., Thomsen, A. H., & Wadsworth, M. E. (2001). Coping with stress during childhood and adolescence: Problems, progress, and potential in theory and research.

- Psychological Bulletin*, 127(1), 87–127. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.127.1.87>
16. Cook, A., Blaustein, M., Spinazzola, J., & van der Kolk, B. A. (Eds.). (2005). *Complex trauma in children and adolescents*. National Child Traumatic Stress Network.
 17. Coser, L. A. (1956). *The functions of social conflict*. Free Press.
 18. Cummings, E. M., & Davies, P. T. (2010). *Marital conflict and children: An emotional security perspective*. Guilford Press.
 19. Dahrendorf, R. (1959). *Class and class conflict in industrial society*. Stanford University Press.
 20. Daly, K. (2018). *Children, families and conflict*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315208649>
 21. Deutsch, M. (1973). *The resolution of conflict*. Yale University Press.
 22. Duschinsky, R., Solomon, J., Fearon, R. M. P., Bakermans-Kranenburg, M. J., van IJzendoorn, M. H., & Lyons-Ruth, K. (2020). Disorganized attachment: A review of the phenomenon and its implications. *Attachment & Human Development*, 22(1), 1–23. <https://doi.org/10.1080/14616734.2019.1707873>
 23. Emery, R. E. (2011). *Two homes, one childhood: A parenting plan to last a lifetime*. Avery.
 24. Emery, R. E. (2012). *Renegotiating family relationships: Divorce, child custody, and mediation* (2nd ed.). Guilford Press.
 25. Fearon, R. M. P., Bakermans-Kranenburg, M. J., van IJzendoorn, M. H., Lapsley, A.-M., & Roisman, G. I. (2018). The significance of insecure attachment and disorganization in the development of children's externalizing behavior. *Development and Psychopathology*, 30(5), 1549–1588. <https://doi.org/10.1017/S0954579418000979>
 26. Giddens, A. (1992). *The transformation of intimacy: Sexuality, love and eroticism in modern societies*. Stanford University Press.
 27. Gilbert, R., Widom, C. S., Browne, K., Fergusson, D., Webb, E., & Janson, S. (2009). Burden and consequences of child maltreatment in high-income countries. *The Lancet*, 373(9657), 68–81. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(08\)61706-7](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(08)61706-7)
 28. Grych, J. H., & Fincham, F. D. (2001). Interparental conflict and child development: Theory, research, and applications. *Cambridge University Press*.
 29. Harold, G. T., & Sellers, R. (2018). *Annual Research Review: Interparental conflict and youth psychopathology: An evidence review and practice focused update*. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 59(4), 374–402. <https://doi.org/10.1111/jcpp.12893>

30. Hooper, L. M. (2007). The application of attachment theory and family systems theory to the phenomena of parentification. *The Family Journal*, 15(3), 217–223. <https://doi.org/10.1177/1066480707301290>
31. Hooper, L. M. (2008). Defining and understanding parentification: Implications for all counselors. *The Alabama Counseling Association Journal*, 34(1), 34–43.
32. Hooper, L. M., DeCoster, J., White, N., & Voltz, M. L. (2011). Characterizing the magnitude of the relation between self-reported childhood parentification and adult psychopathology: A meta-analysis. *Journal of Clinical Psychology*, 67(10), 1028–1043. <https://doi.org/10.1002/jclp.20807>
33. Jurkovic, G. J. (2014). *Lost childhoods: The plight of the parentified child* (2nd ed.). Routledge.
34. Kong, R., Chen, R., & Meng, L. (2024). Parental conflict and adolescents' emotional outcomes: The mediating role of emotional security. *Frontiers in Psychology*, 15, 1321145. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2024.1321145>
35. Lansdown, G. (2011). *Every child's right to be heard: A resource guide on the UN Committee on the Rights of the Child General Comment No. 12*. UNICEF.
36. Lazarus, R. S., & Folkman, S. (1984). *Stress, appraisal, and coping*. Springer.
37. Levy, T. M., & Orlans, M. (2014). *Attachment, trauma, and healing: Understanding and treating attachment disorder in children, families, and adults* (2nd ed.). Jessica Kingsley Publishers.
38. Lundy, L., & McEvoy, L. (2019). Children's rights and family decision-making: The role of participation. *The International Journal of Children's Rights*, 27(2), 304–326. <https://doi.org/10.1163/15718182-02702004>
39. Main, M., & Solomon, J. (1990). Procedures for identifying infants as disorganized/disoriented during the Ainsworth Strange Situation. In M. T. Greenberg, D. Cicchetti, & E. M. Cummings (Eds.), *Attachment in the preschool years: Theory, research, and intervention* (pp. 121–160). University of Chicago Press.
40. Marx, K. (1976). *Capital: A critique of political economy* (Vol. 1). Penguin Books. (Original work published 1867)
41. McLaughlin, K. A., Sheridan, M. A., & Nelson, C. A. (2019). Neglect as a violation of species-expectant experience: Neurodevelopmental consequences. *Annual Review of Clinical Psychology*, 15, 277–312. <https://doi.org/10.1146/annurev-clinpsy-050718-095342>
42. Minuchin, S. (1974). *Families and family therapy*. Harvard University Press.

43. Moore, C. W. (2014). *The mediation process: Practical strategies for resolving conflict* (4th ed.). Jossey-Bass/John Wiley & Sons.
44. Parsons, T., & Bales, R. F. (1955). *Family, socialization and interaction process*. Free Press.
45. Rhoades, K. A. (2019). Children's responses to interparental conflict: A meta-analysis. *Current Directions in Psychological Science*, 28(6), 548–553. <https://doi.org/10.1177/0963721419874786>
46. Rubin, J. Z., Pruitt, D. G., & Kim, S. H. (2004). *Social conflict: Escalation, stalemate, and settlement*. McGraw-Hill.
47. Sandler, I., Tein, J.-Y., Wolchik, S., & Ayers, T. (2020). Parenting interventions following divorce: Long-term effects on children. *Clinical Psychology Review*, 76, 101813. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2020.101813>
48. Skinner, E. A., & Zimmer-Gembeck, M. J. (2007). The development of coping. *Annual Review of Psychology*, 58, 119–144. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.58.110405.085705>
49. Steinberg, L. (2014). *Age of opportunity: Lessons from the new science of adolescence*. Houghton Mifflin Harcourt.
50. Teicher, M. H., & Samson, J. A. (2021). Annual Research Review: Enduring neurobiological effects of childhood abuse and neglect. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 62(9), 1078–1097. <https://doi.org/10.1111/jcpp.13376>
51. United Nations. (1989). *Convention on the Rights of the Child*. United Nations.
52. United Nations Committee on the Rights of the Child. (2009). *General comment No. 12 (2009): The right of the child to be heard* (CRC/C/GC/12).
53. United Nations Committee on the Rights of the Child. (2013). *General comment No. 14 (2013): On the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration* (CRC/C/GC/14).
54. United Nations Children's Fund. (2017). *A familiar face: Violence in the lives of children and adolescents*. UNICEF.
55. Van der Kolk, B. A. (2014). *The body keeps the score: Brain, mind, and body in the healing of trauma*. Viking.
56. Walsh, F. (2016). *Strengthening family resilience* (3rd ed.). Guilford Press.
57. Worden, J. W. (2009). *Grief counseling and grief therapy: A handbook for the mental health practitioner* (4th ed.). Springer Publishing Company.
58. World Health Organization. (2021). *Global status report on preventing violence against children*. World Health Organization.
59. Yin, R. K. (2018). *Case study research and applications: Design and methods* (6th ed.). Sage.

გამომცემლობის რედაქტორი
გარეკანის დიზაინერი
დამკაბადონებელი

მარინე ვარამაშვილი
ნინო ებრაღიძე
ლალი კურდღელაშვილი

0179 თბილისი, ი. ჭავჭავაძის გამზირი 1
1, Ilia Tchavtchavadze Ave., Tbilisi 0179
Tel 995(32) 225 04 84, 6284/6279
<https://www.tsu.ge/ka/publishing-house>

